

MEYER SLUYSER

Een klein mannetje, met een klein potloodje,

Hausman

Meyer Sluyser, geboren 9 september 1901 te Amsterdam, journalist, radio-commentator en schrijver van een vijftal bestsellers over de verdwenen joodse buurten van Amsterdam. Een verzameling van deze bestsellers is in een Amerikaanse editie verschenen en heeft in het buitenland veel aandacht getrokken. Een Duitse uitgave (Zwitserland) is in voorbereiding.

Bijna 40 jaar heeft de schrijver de VARA 'van de binnenkant' kunnen bekijken. Op smakelijke wijze vertelt deze oer-verteller van, zoals hij het zelf noemt: 'Veertig jaar onder de kannibalen, door een hunner.'

Een klein mannetje met een klein potloodje

Meyer Sluysen

Een klein mannetje
met een klein
potloodje *Impressies van 40 jaar VARA*

VOOR DE VARA UITGEGEVEN DOOR

N.V. DE ARBEIDERSPERS - AMSTERDAM

MCMLXV

*'De democratie is ten slotte een
klein mannetje, dat met een klein
potloodje in een klein
hokje op een klein papiertje een klein
cirkeltje invult.'*

WINSTON S. CHURCHILL

Copyright 1965 by N.V. De Arbeiderspers, Amsterdam.

Omslag: Alfons van Heusden.

INHOUD

WAAROM DIE TITEL? 7

EERSTE HOOFDSTUK, dat vertelt van een paard, de revolutie, Willeke Alberti en de VARA-haan, die niet in de soep is gegaan./8

TWEDE HOOFDSTUK, dat gaat over gloeilampjes in het gaslicht, oom Edward Bellamy, waterpokken, rodehond en mazelen./11

DERDE HOOFDSTUK, waarin wordt verteld van een macabere buurvrouw, een visite van Jan Lebon, een ontactische spreker, acrobatische postduiven en kannibalen./16

VIERDE HOOFDSTUK, waarin een schuchtere jongeling uit vrijen gaat, de Kamer probeert de VARA te laten verhongeren, een fascist zijn arm breekt en alles op zijn pootjes terecht komt./20

VIJFDE HOOFDSTUK, waarin een boekje wordt opengedaan over geheimzinnige bijeenkomsten, een geheime taal en moeilijkheden in goede huwelijken./25

ZESDE HOOFDSTUK, waarin het gaat over de mensen, die de arme-jongensclub moesten leiden en hoe ze 't klaar speelden./31

ZEVENDE HOOFDSTUK, waarin iemand in Hilversum naar de W. C. gaat en in Groningen wordt gehoord, Hugo de Groot verhuist en les geeft./42

ACHTSTE HOOFDSTUK, waarin we een eigen huis bezitten, een heer zijn jasje uittrekt en vele kleine mannetjes een sloot geld bij elkaar brengen./48

NEGENDE HOOFDSTUK, waarin een programmablad door middel van een dubbele bodem van eigenaar verandert, een konijn een leeuw wil worden en vele kleintjes een grote maken./54

TIENDE HOOFDSTUK, waarin kopspijkertjes honderden klapbanden veroorzaken, een nieuw lid ten doop wordt gehouden en Hilversum in een stofvolk wordt gehuld./63

ELFDE HOOFDSTUK, waarin verteld wordt van nieuwe vitrage-gordijnen,
bittere armoe en twee schrijvers./72

TWAALFDE HOOFDSTUK, waarin Troelstra de politieke toekomst voor-
spelt, een munterij uitbreekt en de verkeerden de schuld krijgen./82

DERTIENDE HOOFDSTUK, waarin we weer een jaar of wat in de tijd
teruggaan om enkele figuren ten tonele te voeren, die voor de VARA van
bijzondere betekenis zijn geweest./89

VEERTIENDE HOOFDSTUK, waarin de doopceel van twee VARA-voor-
zitters wordt gelicht en waarin een aantal dingen overhoop wordt gehaald,
die best nog eens onder de aandacht van de lezers mogen worden gebracht./99

VIJFTIENDE HOOFDSTUK, waarin wordt onthuld hoe de VARA tegen-
woordig reilt en zeilt en welke stuurhui op het schip en ook eens een keertje
aan de wal staan./108

ZESTIENDE HOOFDSTUK, waarin een persoonlijkheid wordt geschetst,
die op de toekomst van de VARA grote invloed heeft gehad./125

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK En verder...?/131

ENKELE KIJKJES OP DE VARA NU / 142

FOTOBISCHRIJFEN / 156

WAAROM DIE TITEL?

Over honderden jaren zal de geschiedschrijver wellicht geneigd zijn onze tijd te noemen: de eeuw van de kleine man.

Het boekje, dat u nu in uw handen houdt, zeer gewaardeerde lezer, is een klein stukje geschiedenis van de kleine man.

U denkt: maar het is toch een boek over de VARA.

Ja, dát ook wel. Het heeft echter niet de pretentie een officieel geschiedenisboek te zijn. Het probeert slechts te laten zien hoe de kleine man de VARA heeft gesticht, groot gemaakt en in stand heeft gehouden.

De VARA is in zijn soort een kathedraal die honderdduizenden kleine mannetjes samen hebben gebouwd. Vaak dwars tegen de onverschilligheid in van mensen, van wie ze steun en hulp hadden mogen verwachten.

De VARA is geboren in een luisterbijeenkomstje, veertig jaar geleden. Toen was de radio nog een onbegrijpelijk wonder. Vanzelfsprekend werd er tijdens zo'n bijeenkomst bij de koffie druk nagepraat: zeggenschap van de luisteraars over doelstelling, opzet en inhoud van de programma's.

In de VARA is het nog steeds de gewone man die door middel van zijn stem rechtmatige invloed op ZIJN omroep oefent.

Winston Churchill heeft eens geschreven, dat de democratie neerkomt op 'een klein mannetje met een klein potloodje, dat in een klein hokje een klein cirkeltje invult op een klein papiertje.'

Kernachtig gezegd, al omvat de democratie wel iets meer dan alleen het uitbrengen van een stem. Maar voor de gewone man dient zich de democratie inderdaad zó aan: hij kan door zijn stem in het geheim van het stembokje zijn rechtmatige invloed uitoefenen.

De leden van de VARA zijn zulke 'kleine mannetjes', klein maar machtig door de zeggenschap, die zij in en door en op hun democratische omroep kunnen doen gelden.

Met haar democratisch karakter en democratisch-socialistische doelstelling, is de VARA, de volle verantwoordelijkheid dragende voor zelfstandig verzorgde programma's, een deel van het veelkleurig patroon van de nationale omroep in ons land. Dát zij dit kon worden en blijven dankt zij in belangrijke mate aan 'het kleine mannetje met het kleine potloodje', dat peetvader bij dit boek heeft gestaan.

EERSTE HOOFDSTUK, *dat vertelt van een paard, de revolutie, Willeke Alberti en de VARA-haan, die niet in de soep is gegaan.*

Onder de hoede van juf heeft Riëtte, mijn middelste kleindochter (tot dusver), met haar kleutergezellen een schoolreisje gemaakt. Van Blaricum 'helemaal' naar het Spanderswoud in Hilversum. Maar niet de enorme afstand (zes kilometer!) vormde de sensatie, waarover ukkepuk dagen lang niet was uitgepraat. Nee, het mooiste van die trip was: ze gingen met paard en wagen! Onderweg was Bles een beetje lui. Toen hebben de kleuters uit volle borst gezongen: 'Hop paardje hop.' En laat Bles nou harder zijn gaan lopen. Echt waar!

Schoolreisjes zijn niets nieuws. In *mijn* tijd verslingerden de schoolmeesters zich reeds aan dergelijke uitpattingen. Maar we *liepen*! Van school helemaal naar het Centraal Station, een enorme afstand, wel drie kilometer. Dan gingen we in de trein. Ik weet nog, dat de meester tijdens de reis zei: 'En nou allemaal duwen jongens, dan rijdt de trein harder.'

En wij duwen.

Van Alkmaar tippelden we helemaal naar Bergen, een afstand van vijf kilometer.

Op de terugweg kuierde je weer zo'n end. Het was meer een schoolwandeling dan een schoolreis. Maar zo nauw keek je nog niet in die dagen. Schoolmeester was toen een echte *loop*-baan.

Ik vroeg onlangs aan Riëtte: 'Vind jij rijden ook zo fijn?'

'Phhh, wat is daar nou á? Dat doe je toch ook met de bus en een auto. Maar dat paard... zo'n klein lief paardje. Hop, paardje, hop.'

De kinderen van tegenwoordig zien nog maar zelden een paard en wagen. Vroeger was eigen paard goud waard. Maar, let op, het wordt nog zó, dat een kind zegt: 'Kijk mam, een auto met een paard er voor.'

Het verdwijnende paard, dát is één van de tekenen der revolutie van onze tijd.

Bettina, vriendinnetje en nichtje van Riëtte, 'gaat óók op de kleuter.'

Af en toe zegt ze: 'Mam, wil je "Spiegelbeeld" opzetten, ik vind Willeke Alberti zo mooi.'

's Morgens voor dag en dauw spookt ze door het huis. Dan verschaft ze zich toegang tot de slaapkamer van paps en mams.

‘Opstaan, de haan heeft al gekraaid.’

De haan, die Bettina ’s morgens hoort kraaien is de haan van de VARA. Die haan heeft dertig jaar geleden eens een keertje écht gekraaid. (Ik zelf heb indertijd in het hoofdbestuur voorgesteld met zijn gekraai de dag te openen en ik dacht toen nauwelijks aan rode symboliek.) Het beest is beslist reeds lang ter ziele. Hanen hebben een lage gemiddelde levensduur. Misschien hebben ze hem inderdaad de nek omgedraaid en in de soep gestopt. Maar die éne keer, die keer, dat hij echt kraaide, toen hebben zij zijn geluid op een bandje opgenomen. Nu kraait die VARA-haan voor eeuwig en voor altijd, althans zo lang het bandje het uithoudt, en zolang de verenigingsraad van de VARA het gedooft.

Van deze ingewikkelde dingen heeft de kleine Bettina geen begrip. Ze scharrelt in de vroege door het huis. Met haar kleine handjes frunnikt ze aan het radiotoestel. Ze draait aan de knoppen. Kuukkelekuuu!

En zij in vliegende galop naar de slaapkamer van paps en mams.

‘Opstaan, de haan heeft gekraaid.’

Ik stel me voor: vandaag of morgen gaat ze op een echte boerderij logeren. In de vroege ochtend kraait een haan op het erf. Een vleselijke, een levende haan.

Dan denkt ze: Dat beest heeft zeker een transistor ingeslikt.

Dat is óók een van de tekenen der revolutie van onze tijd.

Carlotta, mijn jongste kleindochter, is nu anderhalf. Ze gaat ’s avonds pas slapen als ze ‘Baaj Beer’ heeft gezien, Maar die peuter moet ook ’s middags naar bed. Hoe breng je zo’n kind aan ’t verstand, dat Barend de Beer alleen ’s avonds komt?

Ze mag met haar vader en moeder mee in de vakantie. Naar de Italiaanse Riviera.

Vliegen!

Het zal haar luchtdoop zijn. Niks bijzonders. Duizenden kinderen van die leeftijd, en nog jonger, vliegen bij dag, nacht en ontij door het luchtruim.

Onlangs stond ik op het vliegveld in Londen. Een moeder was druk in de weer met een hulpeloze baby. Er stond een stewardess bij. Ze deden hoegenaamd geen moeite om hun gesprek te verheimelijken. Wat ze elkaar vertelden was trouwens niets bijzonders.

De stewardess zou het kind overnemen en gedurende de reis ver-

zorgen. De moeder ging niet mee. Ze deed helemaal niet zenuwachtig. Waarom zou ze ook? Haar kind was in vertrouwde handen. En de vliegreis zelf... wie maakt zich daar tegenwoordig nog druk over?

Het kind moest naar New York. Een uur of wat vliegen met een natte luier en een snelheid van zevenhonderd kilometer per uur over de Atlantische oceaan. Aan de overkant zou paps op het vliegveld zijn spruit overnemen.

'En mocht hij er niet zijn, je kunt nooit weten nietwaar, neemt u het kind dan maar mee naar kantoor en belt u dit nummer op. Dan wordt het afgehaald.'

In 1923 onderging *ik* mijn eerste luchtdoop. Van Brussel naar Amsterdam. Uit het raampje kijkend zag ik, dat de zeildoecken bekleding van het Fokkertje met grote veiligheidsspelden vastzat. Ik was toen al mondig, maar thuis kreeg ik van vader en moeder een standje van heb-ik-jou-daar. Zo'n onnodige waaghalzerij.

Toevallig zag ik gisteren weer net zo'n grote veiligheidsspeld. Een vrouw droeg een rok met een Schotse ruit. Erop droeg ze als versiering een enorme veiligheidsspeld.

Dat is ook een teken der revolutie van onze tijd. Ik bedoel niet de Schotse rok of de veiligheidsspeld, maar de vliegende zuigeling.

Joanne, mijn oudste kleindochter, belt te pas en te onpas haar grootvader op. Zij kent zijn nummer. Ze weet hoe ze moet draaien. Ze is al acht!

'Hallo opa... je spreekt met Joanne.'

Toen *ik* een jaar of acht was, kwam bij ons in de straat de eerste telefoon. De hele buurt liep uit om het wonderding in de winkel van de bakker te zien. Als hij moest opbellen, draaide hij eerst aan een soort koffiemolen-slinger. En dan schreeuwde hij zo hard in de hoorn, dat ze hem zonder telefoon ook wel zouden hebben gehoord. Wij jongens hebben eindeloze bomen opgezet; hoe werkt zo'n telefoon eigenlijk? Na rijp beraad kwamen we tot de slotsom: de draad is hol. De bakker schreeuwt in die holle draad. Dát is het grote geheim.

Joanne is in haar soort een echt denkertje. Maar nooit heeft ze geïnformeerd hoe een telefoon nu eigenlijk werkt. Wat ik in mijn jeugd een wonder vond, aanvaardt zij als de doorgewoonste zaak van de wereld.

Af en toe mag ze op zaterdagmiddag mee naar de studio, als opa zijn

'Commentaar op het nieuws' uitspreekt. Dan zit ze in het andere kamertje bij de technicus. Door de grote ruit kan ze opa zien zitten praten. Zij hoort zijn stem, door de luidspreker. Ze vindt alles doodgewoon. Het grootste mirakel van de radio voor háár is: het knopje van het rode lampje. *Ik* druk op dat knopje, en in háár hokje gloeit het lampje aan. Een mysterie!

Als opa voor de radio is, luistert ze thuis heel aandachtig. Ze begrijpt van de hele commentaar natuurlijk geen snars. Maar dáár is het haar ook niet om begonnen. Ze piekert ook niet: hoe komt opa's stem nou uit de radio? Zodra ze opa hoort zeggen: 'Zeer gewaardeerde luisteraars,' zegt ze met een eigenwijs gezichtje tegen haar zusje: 'Kijk Riëtte, nou gaat in dat hokje een rood lampje branden.' Voor de rest is het hoegenaamd geen wonder voor haar.

Ja, de mensen van mijn generatie hebben een revolutie meegemaakt. Die revolutie is trouwens nog in volle gang.

TWEDE HOOFDSTUK, *dat gaat over gloeikousjes in het gaslicht, oom Edward Bellamy, waterpokken, rodehond en mazelen.*

De generatie waartoe ik behoor, dát zijn de mensen, die vóór 1914 werden geboren. In de jaren dat wij opgroeiden en tot ongeveer 1930, wisten we vast en zeker, dat de wereld op weg was naar een menselijk soort volmaaktheid. Stuk voor stuk waren we kleine mannetjes, maar als we solidair bleven, werden we gróót!

De techniek ging met enorme sprongen vooruit. Om de stoommachine grinnikten we. Dat was een ding uit het verleden. Kinderen speelden nog met stoommachientjes.

De elektriciteit had zijn intrede gedaan. De jaren van 1914 tot 1918 heetten overal te wereld: de jaren van de Eerste Wereldoorlog. Maar in Nederland zeiden we: de mobilisatie. Nederland was immers neutraal. Het lag rustig te dutten aan de binnenkreek van het wereldgebeuren. Tenminste dat *dachten* we toen nog.

In de 'mobilisatie' waren de kolen schaars. De regering voerde met grote voortvarendheid elektriciteit in. Het vak van de toekomst was: elektriciën. Ik herinner me hoe bij ons thuis de gaslamp werd 'omgebouwd' tot een lamp met elektra. Moeder hoefde geen gaskousjes meer te kopen. Toen we een stofzuiger kregen (op de lat) hoefde moe-

der niet meer te kruipen. De stofzuiger was een stuk emancipatie van de vrouw. Die elektriciteit was een echte revolutie.

We bleven zonder enige inspanning ons geloof in de maatschappelijke ontwikkeling naar omhoog onverzwakt trouw. We behoorden tot de generatie van wereld-verbeteraars. We stonden in de wereld met een zelf-gekozen opdracht: de arbeidersklasse zou zich zelf verheffen tot een hoger peil van welzijn, geestelijk en stoffelijk. 'Het geldt de arbeid te bevrijden...', zongen we. We wisten vast en zeker, dat wij die opdracht met succes zouden vervullen. Trouwens moeilijk zou ons dat niet vallen, want (ook dat hadden we geleerd) de maatschappij ontwikkelde zich zo, dat het socialisme 'vanzelf' zou komen.

Een cynische vriend van me zei eens: 'Het socialisme komt vanzelf en dat is maar goed ook, want als *wij* het moesten brengen, kwam het nooit.'

Het socialisme, waarin ik volwassen ben geworden, was geen levensbeschouwing. Het was een *levensrichting*! Onze levens kregen stuur door de verwachting dat *wij* geroepen waren de wereld te maken tot een oord waar slechts rechtvaardigen zouden wonen. Alles wat de komst van die heilstaat kon bespoedigen, namen we in bezit. Geheel-onthouding; je was eigenlijk pas een ware afschaffer als je er socialist bij was. Gedreven door diezelfde heilstaats-verwachting werd je vurig rein-leven-beweger, fanatiek esperantist, ging je buitenissige kleren van ribfluweel dragen, liet je je haar achterover uit je voorhoofd kammen. Het socialisme, heb ik wel eens gedacht, is eigenlijk een hygiënische beweging!

Intussen ging het leven verder. De Eerste Wereldoorlog liep ten einde. In Duitsland was een revolutie uitgebroken. De Republiek van Weimar begon zijn wankel bestaan, van meet af aan bedreigd door het tuig, dat later Hitler op het schild zou heffen. In Rusland zegevierden de bolsjewieken.

Nu en dan klonken stemmen van mensen, die dachten, dat ze de toekomst van de wereld niet zo rooskleurig inzagen. Ze spraken over 'de ondergang van het avondland'. Zwartkijkers!

Wij hielden vast aan ons geloof in de toekomst van de mensheid. Het was zo logisch: een en een is twee; dezelfde oorzaak heeft altijd hetzelfde gevolg, 'makkers er is geen twijfelen meer aan, we hebben het geloof en het weten'.

Als we op de ontwikkeling van de techniek letten, voelden we, dat we gelijk hadden. Elke dag werd er iets nieuws uitgevonden. De radio bij voorbeeld. Een mirakel, die draadloze. Maar tegelijkertijd een bevestiging van ons vertrouwen, dat het menselijk vernuft ALLES tot stand kan brengen.

De *gedachte* van de radio is al vrij oud, en nog wel in de socialistische beweging. In de socialistische beweging werd voor 1930 een boek van Edward Bellamy druk gelezen.

Hij leefde van 1850 – 1898. Hij schreef vooral boeken over de maatschappij. Die wereld van ons was in zijn jaren heel wat minder leuk dan tegenwoordig. Van de uitbuiting, die toen overal als doodgewoon werd beschouwd, heeft men tegenwoordig geen idee.

Kinderen van zes jaar werkten in ploegendienst in nachtarbeid in fabrieken – wie van de tegenwoordige bromfietsridders en top-of-floppers gelooft dat zo iets nog geen honderd jaar geleden vanzelfsprekend werd gevonden?

Die Edward Bellamy vond het niet doodgewoon en ook niet vanzelfsprekend. Hij ging in zijn eentje achter zijn schrijftafel zitten fantaseren. Hoe zou de maatschappij eruit zien, als *hij*, Bellamy, het voor 't zeggen had? Een edele geest, die Edward. In 1888 schreef hij het boek dat hem in de hele wereld beroemd zou maken.

Het werd ook in het Nederlands vertaald. 'Het jaar tweeduizend'. Edward vertelt erin van een meneer, die door een ongeluk in een diepe bewusteloosheid valt. Het is 1888 en als hij wakker wordt, staat op de kalender... het jaar tweeduizend. En dan gaat hij beschrijven hoe die wereld er in 2000 uitziet. Wat de mens al niet heeft uitgevonden. In de huizen zit bij voorbeeld een knop aan de muur, en als je daaraan draait, kun je concerten horen, een draai aan de ene knop verbindt je met het ene, en een zwiep aan de andere knop verbindt je met het andere concert. Er is zelfs een... programmablad waarin je kunt lezen wat er zoal te horen is. Dat staat in een boek, dat in 1888 werd geschreven.

Merkwaardige man, die oom Edward Bellamy. Hij heeft de radio voorspeld en zelfs de programmabladen.

Voordat de radio als bron van ontspanning bestond, wist men wel, dat men door middel van draadloze telegrafie afstanden kon overbruggen, zonder draad... afstanden, die zo groot waren, dat de zender en de

ontvanger elkander niet konden 'zien'. Schepen op zee werden met zulke, voor die tijd hypermoderne, telegrafische toestellen uitgerust.

In 1912 stootte het oceaanschip 'Titanic' op een ijsberg. Het verging. Meer dan vijftienhonderd mensen verloren het leven. Die ramp maakte een verschrikkelijke indruk. Vijftienhonderd mensen dood in één scheepsramp; de menselijke zenuwen waren toen nog niet afgestompt, zoals nu. Ik was toen elf jaar oud. Ook wij, kinderen waren ontzet. Als ik de ogen sluit zie ik de platen in de kranten weer voor me. Het schip met de achtersteven uit de zee omhoog stekend. De mensen zingend en biddend: 'Nearer my God to Thee'. De mensen vechten bij de sloepen. Voor de vensters van de sigarenwinkels hingen de platen. De verbeelding van de mensen was ongemeen geboeid door de sossen van de radiotelegrafist. Seinend was hij ondergegaan met zijn schip. Marconist op de grote vaart, het was een romantisch beroep, een vak voor kerels.

Veel later ontdekte men, dat die draadloze ook was te gebruiken voor telefonie.

Wist u, dat Nederland het land is waar voor het eerst de radio werd gebruikt om muziek- en andere programma's uit te zenden? Eerder dan in Amerika, eerder dan in Engeland. Amusement, muziek, zang, toneel, lezingen uitzenden – dát is voor het eerst in Nederland gedaan. Niet door de heer W. Vogt, die later kwam. Maar het eerst werd uitgezonden door de Ned. Vereniging voor Radio-Telegrafie. Die beschikte over een eigen zender, de PCGG-zender, gebouwd door en eigendom van ir. à Steringa Idzerda. (De zender bestaat nog en hij kan werken ook.) Hij was een echte pionier, deze ingenieur. Toen niemand in de wereld aan de mogelijkheden van de omroep dacht, zag hij reeds de hoofdtrekken van de toekomst vrij duidelijk. Zijn zender telde (voor die tijd) veel luisteraars in Engeland. De Engelse kranten schreven erover en subsidieerden hem. Toen is de Nederlandse Seintoestellenfabriek in Hilversum ontvangapparaatjes gaan maken. De chef van de verkoopafdeling was W. Vogt. De NSF begreep: als de mensen iets aan onze ontvangapparaten willen hebben, moeten er ook programma's zijn om te ontvangen. Van ir. à Steringa Idzerda is toen het idee geleend om onderhoudende programma's uit te zenden.

Als we het precies gaan uitzoeken is de VARA zeer beslist niet de eerste 'arbeidersradioclub' geweest. Zo en met die woorden staat het althans in 'Radio' van 29 mei 1926. Er waren toen al in Engeland kleine

clubs van luisteraars-arbeiders die kwaad waren, omdat Daventry (het toenmalige Engelse radiostation) tegen de wensen van de vakbeweging inging. In Duitsland deed zich een andere bloedverwant van de VARA horen. Maar ook in Amerika heeft de VARA familieleden. En in 1926 bestond er al een arbeiderszender in Chicago. Trouwens men beweert dat de VARA toen ook een familielid in Nieuw-Zeeland had. Het was een beetje vreemde tijd rondom 1925. De radio-omroep had in Nederland zijn intrede gedaan. Veel regels waren er niet. Iedereen baviaande er maar 'n beetje op los. Toen vond de regering, dat het langzamerhand tijd werd orde op zaken te stellen. Dat had de regering al eerder geprobeerd, maar nu moest het menens worden.

In de kringen der Nederlandse katholieken, en in de kringen der Nederlandse protestanten zag men veel in die omroep. Dat was niet zo verwonderlijk. De laatste helft van de vorige eeuw, en de eerste twintig jaar van deze eeuw was ons land in heftige beroering. Het ging om de school. Ouders die het geloof van Christus aanhingen, wilden dat hun kinderen op school in dezelfde levenssfeer zouden worden opgevoed als thuis. Zij eisten het recht daarvoor op. Toen dit streven niet werd erkend, ontbrandde de schoolstrijd. Die heeft zeer diepe voren in het Nederlandse volk getrokken. Die schoolstrijd levert niet de gehele verklaring van het verschijnsel, dat we tegenwoordig de 'zuilen' of de 'verzuiling' noemen. Maar zonder die schoolstrijd begrijpt men van dat verschijnsel niets. Was het nu zo vreemd, dat men in katholieke en in protestantse kringen die nieuwbakken omroep in het verlengde van de schoolstrijd zag? De pacificatie waarin de schoolstrijd was beslecht, was nog maar een paar jaar oud. In die nieuwbakken radio-omroep, waarin iedereen maar zo'n beetje op eigen houtje rondscharrelde, klonken geluiden die sterk deden denken aan de klanken die de schoolstrijd hadden doen ontstaan.

De omroep in die jaren leek op een pas ontdekt goudveld in Alaska. Iedereen wilde zijn 'claim' uitzetten. Rechten reserveren voor later, voor je-kunt-nooit-weten. Dat hebben de katholieken toen gedaan door de stichting van de KRO en de anderen deden het door de stichting van de NCRV. Schoorvoetend is men in socialistische kringen daarna overgegaan tot een soortgelijk initiatief. Vrij spoedig na haar oprichting kan men in de krant van de VARA de opmerking lezen: eigenlijk willen wij een ander bestel, en wel een bestel dat meer mogelijkheden voor samenwerking biedt. Men gebruikte destijds het woord

'integratie' nog niet, anders zou dit wellicht toepasselijker zijn geweest dan 'samenwerking.'

Er was dus al heel wat in beweging, toen op 1 november 1925 in Parkzicht te Amsterdam de pioniers bijeenkwamen die de VARA gingen stichten. Ze wisten al waar het over ging, en ze wisten ook waarvoor ze naar de hoofdstad waren gekomen.

Zo kwam de officiële stichting tot stand, nadat de VARA eigenlijk al min of meer bestond.

Niemand in die vergadering heeft ook maar het flauwste benul gehad wat de zuigeling zou moeten doormaken: waterpokken, mazelen, rodehond, groeistuiptjes en ernstiger kwaaltjes – maar het kind heeft dit alles overleefd. Door een wonder? Welnee – door de hulp van zijn vrienden, allemaal 'kleine mannetjes' maar ook dank zij de vijanden van de VARA. Want wat de beste propagandist niet kon, dat speelde de vijand klaar. Namelijk degenen die in aanmerking kwamen lid te worden, met harde hand te drukken op de werkelijkheid.

DERDE HOOFDSTUK, waarin wordt verteld van een macabere buurvrouw, een visite van Jan Lebon, een ontactische spreker, acrobatische postduiven en kannibalen.

Tegenwoordig ben ik er, geloof ik, wel bovenuit gegroeid. Maar vroeger kon ik het woord VARA niet horen of ik moest denken aan een vervelende zeurende buurvrouw.

We woonden toen in het Betondorp in Amsterdam. De dorpelingen waren pioniers, die zich in een verlaten rimboe hadden gewaagd.

Op een avond kwam een van de schaarse buurvrouwen aan de deur. 'Gisteren waren het er zes. En er was ook een kind bij. Dat kan toch zo niet doorgaan.'

'WAT kan zo niet doorgaan?'

Ons rijtje huizen keek uit op een halve kilometer grasland. Aan de andere kant van de wei stond een rij hoge bomen. En een haag van dicht kreupelhout. Achter die haag en die bomen lag de Oosterbeegraafplaats, het grootste kerkhof van Amsterdam.

Dat kerkhof stoorde de buurvrouw in haar rust.

'Maar beste mens, je weet dat het er is, maar anders... je kunt van dat hele kerkhof immers niks en nog eens niks zien.'

‘Nee, als je gewoon aan tafel voor het raam zit, zie je inderdaad niks. Maar als je een stoel op de tafel zet en je gaat daar op zitten en je kijkt door een verrekijker... dan kun je ALLES zien.’

‘Ja, maar wie doet nou zo iets?’

‘Ik. Ik kan het gewoonweg niet laten. Gisteren waren het zes lijken en er was een kind bij.’

Het zielige mensje jammerde.

‘Kunt u nu niet zorgen dat de gemeente die bomen hoger laat maken.’

Ik probeerde haar morbide dwanghandeling weg te praten. Vergeefs.

Toen werd er gebeld. Gelukkig.

Jan Lebon stond beneden. Zijn vrouw en de mijne zijn heel in de verte aangetrouwde familie.

In de gang verstreekte ik hem snel enkele gefluisterde aanwijzingen.

‘Mevrouw, ik moet met deze meneer enkele dringende familie zaken bespreken. Ik wil u natuurlijk niet de deur uitzetten, maar u begrijpt...’

Ze begreép het.

Jan kwam niet spreken over familie zaken. Hij kwam me vragen of ik wat voelde voor zijn VARA. Als Jan je zoiets vraagt, ben je al half gestrikt.

Die VARA was een paar maanden geleden opgericht. Ze was dus amper een halfjaar oud. Jan zat in het bestuur.

Die avond, toen ik met zijn medewerking de vervelende buurvrouw had geloosd, vertelde Jan me, dat er in het Betondorp leden voor de VARA moesten worden geworven. Of ik dat karweitje kon opknappen.

Ik gaf hem zijn zin. Het kostte me meer dan één avond. Negenendertig en een half jaar zit ik er nu al aan vast.

Ik deed bij alle gezinnen in het dorp en omgeving huisbezoek. Overal kreeg ik geestdriftige beloften in ruil voor deze parochiale vlijt. Ze zouden allemaal naar mijn vergadering komen.

Toen ik, voorzitter spelend, de vergadering in ‘De Kroon’ opende, bestond de onafzienbare schare uit precies vier mensen. Met de geachte spreker mee, die van verre was gekomen, waren we met ons zessen.

De naam van de spreker zal ik niet noemen. De goede man ruste in vrede. Hij joeg mij die avond met maximumsnelheid in de gordijnen.

Hij sprak een half uur lang. De eerste helft van zijn spreektijd gebruikte hij om mij, uiterekend *mij*, de kast uit te vegen. In het openbaar, al waren we dan met weinigen. *Ik* had beter huisbezoek moeten doen. Door *mijn* schuld was zijn avond eigenlijk naar de donder. En ga eens na wat dat zaaltje kost, een rijksdaalder, kameraden, het geld groeit de VARA niet op de rug. *Ik* was in gebreke gebleven, ik!

Nadat hij mij volgens de regelen van de kunst voor schut had gezet, ging hij over tot het propagandistisch gedeelte van zijn welsprekende eruptie.

Ik dacht: 'Van die rotclub lid worden? Ammenooitniet.'

Maar tijdens het propagandistisch woordje kwam ik tot een bezonnen oordeel:

'Met zo'n vent als die spreker in het Hoofdbestuur gaat de VARA vast en zeker naar de knoppen. Die man deugt niet. Die moet weg.'

Mede om hem onschadelijk te maken ben ik toen maar lid geworden.

Ettelijke malen in die bijna negenendertig jaar, dat ik vlijtig contribueerde, heb ik gedacht: eigenlijk moest ik er nu maar eens mee uitscheiden. Maar elke keer was er een of ander klusje. Dan dacht ik: eerst moet dat uit de voeten. Dan bleef ik maar weer.

Grote mannen hebben in hun memoires verteld waarom ze lid van de socialistische partij zijn geworden. Zelden heb ik gelezen waarom ze lid zijn *gebleven*! Toch is het laatste veel belangwekkender, als je de socialistische beweging van de binnenkant kent.

Door dat huisbezoek bleef de reputatie: 'hij is van de VARA' aan me kleven. Er kwam geloop aan de deur. Mensen die zich eigener beweging als lid kwamen aanmelden. Iedereen, die ik tegenkwam, raadde ik aan een toestel te kopen. En dan lid te worden. Zo gezellig. Maar zelf bezat ik geen radio.

Men heeft iemand in een dergelijke situatie wel eens genoemd: een Johannes de Doper met watervrees.

Ik bleef plichtsgetrouw leden inschrijven voor de VARA. Dat wél! Ik prees de rode uitzendingen aan. Allicht! Maar ik luisterde er vrijwel nooit naar. Onder ons gezegd en gezwegen, in die negenendertig en een half jaar heb ik geleerd, dat er programma's zijn, die je het beste kunt verdedigen als je ze nooit gehoord hebt.

Middelerwijl veroverde de radio het Betondorp, op mij en nog een paar treuzelaars na.

Om niet voor oer-conservatief te worden aangekeken, moest ik ten slotte toch aan zo'n draadloos apparaat geloven. Mijn toestel was eigenlijk niet meer dan een ebonieten plaat. Van achteren zaten gesoldeerde draden, van voren zaten een paar knoppen, en drie honinggraatspoelen, een vaste en twee bewegende. Ik bouwde het ding in tussen de boeken, móóí stond dat. Boven op de plank stond de luidspreker, een gelakt vraagteken, dat met zijn open muil de kamer inkeek.

In die tijd zei iedereen nog: 'de draadloze'. Maar een *draden* dat er aan te pas kwamen. Je struikelde er voortdurend over. Draden van de accu naar de ontvanger; een radio die op wisselstroom liep bestond in de hele wereld niet. Draden van het toestel naar de luidspreker; van ingebouwde speakers had nog nooit iemand gehoord. Een draad die naar de waterleiding liep. Draden van de gelijkrichter naar het stroomcontact. Draden van de gelijkrichter naar de accu. Draden, draden, draden. En o ja, dan was er natuurlijk ook nog de draad van de antenne, want zonder *die* draad geen draadloze.

Het maken van die antenne was iets als het beklimmen van de Himalaya.

Op een zondagmorgen kwamen drie technische bureu bij mij de situatie bestuderen.

Eerst werd serieus overwogen de schoorsteen van de kleuterschool te bestijgen. Maar dat zou niet zo eenvoudig zijn. *Mijn* antenne moest precies 30 meter lang worden. Waarom 30 en niet 31 of 29? Weet *ik* het! De geleerden kwamen tot de slotsom, dat er van de schoorsteen naar mijn veranda veel te veel 'loos' in mijn draadgeval zou komen.

Wij bekeken nog een miljoen andere mogelijkheden. Ten slotte kwamen we eendrachtig tot besluit, dat een óverspanning het beste was. Van mijn dakgoot dwars over de tuinen naar de dakgoot van de bureu achteruit. Kon de buurman de andere helft van die antenne-draad gebruiken.

Wij voerden diepzinnige gesprekken over de kwaliteit bronsdraad, die mijn vierpits-ontvangertje nodig had. Over de isolatoren. De invoer, de uitvoer, de afvoer, de doorvoer. En over nog een hoop dure geleerdheden.

De zondag daarop werd de antenne gespannen! Het halve Beton-

dorp liep uit. We begonnen 's morgens in de vroegte. Bek-af kwam ik 's avonds aan tafel. Maar toen bezat ik een antenne van een ongelijke schoonheid.

Vervolgens kwam de onvermijdelijke ruzie met de duivenmelkers. Hun kroppers en doffers vlogen zich te pletter tegen mijn antenne. We moesten het ding slopen. Daarna regen we er een dertig lege garenklosjes op. Vervolgens werd het onhandige draad-geval met de klosjes opgehangen, om de zoveel meter een klosje. Het was ontroerend! De duiven vlogen zich voortaan niet meer in de prak. Ze gingen met de klosjes acrobatische spelen.

Nu *had* ik een toestel. Van luisteren kwam desondanks niet veel. Ik werd voorzitter van dit, en voorzitter van dat, en lid van het hoofdbestuur. De organisatie, de VARA, de krant, de socialistische beweging begonnen me langzaam maar zeker op te peuzelen. Ik zou een overheerlijke bestseller over die jaren kunnen schrijven: 'Veertig jaar onder de kannibalen, door één hunner.'

VIERDE HOOFDSTUK, *waarin een schuchtere jongeling uit vrijen gaat, de Kamer probeert de VARA te laten verhongeren, een fascist zijn arm breekt en alles op zijn pootjes terechtkomt.*

Kent u het verhaal van de schuchtere jongen die niet goed wist, hoe hij een aardig meisje moest aanspreken? Hij vroeg: 'Hou jij van kaas?'

'Nee, ik houd niet van kaas.'

Toen was het een tijdje stil. Eindelijk vatte hij meer moed.

'Heb jij een broer?'

'Nee, ik heb geen broer.'

'Maar *als* je nou een broer had, *zou* hij dan van kaas houden?'

Met dat woordje *als* hebben geleerde mannen dikke boeken volgeschreven. *Als* de hertog van Alva nou niet zo'n boze man was geweest, zou dan de vaderlandse geschiedenis niet anders zijn verlopen, en hoe?

Als de moeder van Napoleon nou 'ns in plaats van een zoon een dochter had gebaard of *als* ze planmatig de pil had geslikt, hoe zou de wereldgeschiedenis zich dan hebben afgespeeld?

Als Hitler reeds vroeg aan difterie zou zijn overleden, hoe zou *dán* de wereld er vandaag uitzien? *ALS... ALS...*

Je kunt ook op de geschiedenis van de VARA terugkijken en steeds achter in je kleine hersens het woordje ALS laten klinken. Laat ik het voor de aardigheid eens proberen.

Een maand voordat de VARA in 1925 werd opgericht, had de regering een staatscommissie (de commissie-Ruys) benoemd. Die moest het zaakje van de omroep redderen.

Die commissie wilde EEN ALGEMENE OMROEP. De kosten zouden door een heffing van de luisteraars worden verkregen. Dat wilden de omroepverenigingen ook!

Luistergeld!

De verschillende bevolkingsgroepen zouden die algemene omroep dragen met behoud van zelfstandige uitingsmogelijkheid. Die algemene omroep zou algemene programma's vervaardigen. Die verschillende stromingen zouden hun speciale programma's verzorgen. Doordat alle programma's uit diezelfde grote pot zouden worden bekostigd, was bereikt dat er evenwicht zou zijn tussen het nationale, het algemene, aan de ene kant en de inbreng van de bevolkingsgroepen aan de andere kant. De omroepverenigingen van die verschillende bevolkingsgroepen zouden geen concurrenten van elkaar hoeven te zijn. Zo wilde men de grondslag leggen voor een harmonisch opgebouwde algemene omroep. Het wetsontwerp kwam in 1928 in de Tweede Kamer.

ALS dit wetsontwerp ware aangenomen...

Maar wat zág Nederland gebeuren?

Alles wat een hekel had aan socialisten en aan het socialisme liep storm tegen die wet.

'Weg met die rooien!'

Dat was de kreet, die in alle schakeringen (van hypocriete keurigheid tot openhartige onbeschoftheid) weerklonk. De socialen in de radio?

'Weg met de socialen!'

Uit een uitgebreide sortering ophitsende uitingen, pik ik er een stuk of wat.

De Telegraaf schreef: 'Wanneer de radiobelasting er niet komt, houden de r.-k. en christelijke omroepen het geen jaar uit. En de VARA staat er nog veel slechter voor.'

In gewoon huis-tuin-en-keuken-Nederlands vertaald betekende dit: laat de VARA omkomen van de armoe, dan zijn we die rooien kwijt.

De liberale vrijheidsbonder Droogleever Fortuyn zei met deftige woorden in de Tweede Kamer hetzelfde: 'Indien de praktijk mij iets geleerd heeft, dan is het dat: dat, wanneer men een vereniging die men wil laten verdwijnen, gaat subsidiëren, dan een eeuwig leven aan haar verzekert.'

De minister die het wetsontwerp moest verdedigen, was beslist geen geestdrifteling, maar hij kon toch niet nalaten te waarschuwen.

'Is het nu verstandige politiek om als het ware de mogelijkheid voor een nationale omroep niet te bevorderen?'

Op voorstel van de liberaal Droogleever Fortuyn werd de verplichte luisterbijdrage met 58 tegen 20 stemmen uit de wet verwijderd.

Dood aan de VARA. Voortaan moest die proberen, met vrijwillige bijdragen boven water te blijven. De tegenstanders stonden langs de kant te hopen, dat zij zou verdrinken.

Een kind kon begrijpen, dat de Kamer, lopend aan het liberale handje, de omroepverenigingen tot elkaars concurrenten op leven en dood had gemaakt. Dat was trouwens de opzet geweest: de omroep van de socialisten moest overlijden aan bloedarmoede. Ze moest door de AVRO worden doodgedrukt. Wie de socialistische beweging echter kent, begrijpt, dat de VARA nu pas goed populair werd.

Het democratisch-socialistische kamerlid mr. dr. G. van den Bergh (tegenwoordig prof. Van den Bergh) zei in de Tweede Kamer: 'Zonder heffing staan de verenigingen scherp tegenover elkaar en zullen zij zo blijven staan. Zij zullen alle op het vinketouw zitten om elkaar luistervinken af te vangen. De heffing is een gouden band die hen zal binden tot een nationale omroep.'

ALS...

Maar de Kamer wees 'de gouden band' af. Daarmee was de kans op een nationale omroep voor afzienbare tijd verkeken.

Elke keer als de kleine liberalerige partij-politiekers zich met de omroep bemoeien maken ze brokken.

De VARA moest leden winnen om in het leven te blijven. De jacht op de niet-georganiseerde luisteraar begon. Het gevecht om de luisteraar vervulde Nederland met groot gerucht. Door het besluit dat de Kamer

op liberale aansporing had genomen, kwamen de omroepverenigingen steeds feller tegenover elkaar te staan. De groei van de 'verzuilde omroep' waarover de liberalen van tegenwoordig zo jheremiëren, hebben zij aan hun eigen politieke voorgangers te wijten.

Wat er verder gebeurde, had een kind kunnen uitrekenen.

Toen de tegenstanders van het socialisme zo duidelijk hadden gezegd, dat ze de VARA van armoe wilden laten omkomen, werd de geest van solidariteit wakker. De socialistische beweging is nooit een kiesvereniging geweest, ze heeft zich nooit kunnen veroorloven helemaal op zich zelf te staan en elke verwante organisatie zo ver mogelijk van zich af te duwen. Zij kon zich nooit in haar geschiedenis (en ook in onze tijd niet) de utopische dwaasheid veroorloven een stel losstaande organisaties te zijn. Omstreeks 1928 was zij minder dan ooit een kiesvereniging. Troelstra en Oudegeest hadden, populair gezegd, geleerd: wie in de politiek iets wil bereiken, moet op de ketel hakken. In de vakbeweging, in de culturele organisaties, in de politieke partij – overal voelden socialisten: één der onzen, de VARA, wordt bedreigd. Nu dienen wij allemaal als een beschuttende wal rondom de bedreigde VARA te gaan staan. Solidariteit is geen mirakel. Zij was en is nog steeds een rationalisering van de drang tot zelfbehoud.

Aanvankelijk bezette de VARA acht uren zendtijd per week. Te weinig, veel te weinig. Acht uren vergeleken bij het veel en veel groter aantal zenduren dat de andere hadden, de socialistische beweging voelde zich gekrenkt.

De socialistische beweging is in ontstaan en groei de uitdrukking van het verlangen naar een rechtvaardig deel in deze wereld. Daarom sprak de eis 'de VARA heeft recht op een rechtvaardige verdeling van de zendtijd,' direct tot het socialistische gevoelsleven. Hier geen ingewikkelde theoretische problemen van politiek, economie of financiën. Het was een duidelijke eis van elementair recht.

Op 23 juli 1927 schreef men in het weekblaadje van de VARA: 'De ons toebedeelde zendtijd is te gering om daarvan regelmatig een uurtje af te nemen voor onze kinderen.'

Dát begrepen duizenden in het land. Hun reactie was: lid worden van de VARA, ook al bezat men geen radiotoestel. Recht voor allen, dáár kwam het op neer. Solidariteit.

Voor zover deze eenvoudige waarheden nog niet tot iedereen doordrongen, zorgden de bitterste vijanden van de VARA voor de beste propaganda.

Toen de VARA 30 april 1928 aan de vooravond van 1 mei een uitzending verzorgde in het gebouw van de Vrije Gemeente te Amsterdam, waar dr. Wim Banning sprak, trachtte de fascist Erich Wichman de orde te verstoren en de microfoon te bereiken. Levinus van Looi stormde naar voren. Hij zwaaide Wichman over de schouder en droeg hem naar buiten. Op het trottoir van de Weteringschans legde hij de ordeverstoorder omzichtig neer. Daarbij brak Wichman een arm. Heel Nederland hoorde het rumoer en... het stroomde nieuwe leden.

De strijd voor méér zendtijd zette het hele land in rep en roer. In Den Haag werd in 'de Dierentuin' een groot congres gehouden, waar de afgevaardigden uit het hele land de eis herhaalden. In Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, in de noordelijke provincies, overal trok men in optocht naar de vergaderingen. Er werden moties aangenomen. In de grote steden vonden straatbetogingen plaats. De eis 'Meer zendtijd voor de VARA' won aan kracht. Totdat op 2 juli 1930 het zendtijdenbesluit van minister P. Reymer afkwam. Daarbij werd de tijd op de twee zenders, Huizen en Hilversum, gelijkelijk verdeeld. VARA en AVRO bezetten het leeuwedeel van de ene zender. Globaal gezegd kwam het hierop neer: de VARA kreeg ongeveer 50 uur zendtijd per week.

De strijd was gewonnen... maar de tegenstanders beraamden een nieuwe aanval. De VARA moest aan geldgebrek te gronde gaan.

Van acht uur zendtijd per week, had de VARA onder de nieuwe regeling opeens 54 uur per week gekregen. Die moest ze vullen met behulp van vrijwillige bijdragen. (De tegenwoordige regeling van verplichte betaling van luistergelden is pas van na 1940). De tegenstanders joelden: de VARA heeft een olifant op zolder; daar gaat zij aan kapot. Maar de VARA groeide als kool. De geest van strijdvaardigheid doortintelde de gehele socialistische beweging. In die dagen zei de ene kleine man tegen de andere kleine man: 'Die socialistische beweging... daar laten ze mekaar niet in de steek. Daar heb je wat aan.'

De strijd ging voort.

VIJFDE HOOFDSTUK, waarin een boekje wordt opengedaan over geheimzinnige bijeenkomsten, een geheime taal en moeilijkheden in goede huwelijken.

Omstreeks het jaar 1928 kon men in de steden en dorpen van Nederland vreemde bijeenkomsten ontdekken. In een zaaltje of in een huiskamer zaten mannen en vrouwen bij elkaar. Ze deden geheimzinnig. Voor hen op tafel lagen mysterieuze instrumenten. Allerlei rare voorwerpen gingen van hand tot hand. Een geheim genootschap met een geheime taal.

‘Geef mij de poesj-poel eens aan.’

‘Laat die vario nou met rust, neem liever zuster Buitenhuis bij de kop.’

‘Wie wil nog een likkie soldeer?’

‘Hij zweert bij Hart en Hegeman.’

‘Als je die ene nou parallel op die andere zet, kan je in serie niets gebeuren.’

‘Die draad werkt als condensator.’

Wat waren dat voor bloedgeheimzinnige bijeenkomsten?

Samenzweringen?

Komplotten van anarchisten om het paleis op de Dam op te blazen?

Het waren VARA-bouw cursussen.

Het nieuwe mirakel, de radio, had de lust tot zelfdoen klaar wakker gebeld. Een voldragen toestel kostte in de winkel handen vol geld. Vier-, vijfhonderd gulden. Wie tweehonderd gulden per maand verdiende, was een spekkoper. Maar listige zakenlieden verkochten bouwdozen. Doe het zelf!

In het Betondorp, waar we toen nog steeds woonden, had de epidemie van de bouw cursussen ook slachtoffers gemaakt. Ze moesten zo hoog nodig een technische leider hebben. Wilde ik die klus op mij nemen? Ik wist echter vrijwel niets van radio. Desondanks gaf ik af en toe aan benarde toestelbezitters raad en vooral troost.

Radiotoestellen (had ik met geniale onnozelheid ontdekt) waren eigenlijk doodeenvoudige apparaten. Als je naar de draden op de achterkant keek, leek het eerst wel bar ingewikkeld, maar wie zich door kleurtjes van isolatiekousen en dat spul niet liet bluffen, ontdekte gauw genoeg, dat de hele techniek nauwelijks iets waard was.

Het aantal oorzaken van storing was betrekkelijk klein.

Ten eerste: er kon een ontvanglamp naar zijn mama zijn. Dan bleef hij koud, als 't toestel aangesloten was; dat kon je dus op je geyoel vaststellen. Een lamp kon niemand goed repareren, dus dáár was je gauw mee klaar.

Ten tweede: er kon een verbinding los zitten, dat kon je voelen.

Ten derde kon een condensator of een transformator naar de knoppen zijn.

Omdat ik nu eenmaal 'iets van de VARA was', kwam nu en dan een luisteraar bij me aan de deur, radiotoestel achter op zijn fiets, of in zijn armen geklemd als een baby.

'Het kreng doet het weer niet. Kun jij er even naar kijken?'

Als ik 'nee' zei, kon zo'n man bedanken als lid. Over m'n eigen prestige spreek ik nu maar niet. Maar de VARA... die mocht onder mijn onkunde niet lijden.

'Op *jouw* risico. Repareren doe ik niet. Ik stoot niet graag iemand 't brood uit de mond. Ik zal alleen maar kijken of ik er achter kan komen wát er kaduuk aan is.'

Ik parkeerde de visite in de huiskamer. Met het zieke toestel trok ik me terug in de keuken. Klusje opknappen. Je begon er een paar stevige klappen tegen te geven. Daarna liep je met je vingertje langs alle draden en verbindingen. Meestal zat er dan wel iets los, of bijna los. Nou, en dan stapte ik met een gezicht als professor Einstein zelf naar de huiskamer terug.

'Er zitten een paar verbindingen los... kijk hier, en hier.'

'Hoe is het mogelijk, ik dacht straks nog zo, dat alles muurvast zat.'

'Koppie-koppie he! Het zou me verder niet verbazen als een van de transformatoren het heeft laten afweten. Dat is een klusje voor een geschoolde vakman, het beste is, dat je naar een radiozaak gaat.'

Ik had weer iemand gelukkig gemaakt, een lid behouden en min of meer mijn gezicht gered.

Alle ándere technici in de VARA waren echte kenners. Geen schijnheilige onnozelingen zoals ik.

De ware sleutelaars zetten door. Ze beschikten over de vasthoudendheid van een roestige veiligheidsspeld. Zo kwam er snel en zeker in elke VARA-afdeling een legendarische technicus. Ook bij mij in 't Betondorp. Ik kon weer rustig blijven als er 's avonds gebeld werd.

Een VARA-bouwcursus rondom 1930.

Alle klagers stuurde ik door naar hém! Een gewone man, hoor. Maar hij was het ventje dat alles wist. Van de bouwcursus was hij DE LEIDER. Hij liet zich op zijn technische kennis voorstaan, geloof dat maar gerust. In zijn soort was hij priester van een nieuwe godsdienst... de religie van het zelfgebouwde toestel. De deelnemers aan de cursus waren de gelovigen die zich in ootmoed voor zijn geheime leer bogen en hem blindelings gehoorzaamden.

Jan Lebon, de penningmeester van het hoofdbestuur, zou zich zelf niet zijn geweest als hij in die onuitroeibare behoefte om zelf te prutsen, niet een gelegenheid had gezien een grijpstuiver te verdienen. Niet voor zich zelf, wat denkt u wel, voor de VARA natuurlijk! Jan is nog nooit in zijn leven over ijs van één nacht gegaan. Voor elke oplossing weet hij een moeilijkheid. Hij ging eens neuzen. Hij ging eens praten. Hij ging eerst ernstig nadenken. Toen dit alles weken in beslag had genomen, zei hij: 'Op afbetaling toestellen leveren... nóóit meer! Dat hebben we als VARA één keer gedaan. Hartzeer heb ik ervan gekregen.'

Maar toestellen zelf laten bouwen, dát was heel iets anders. De firma Nijkerks Radio had zich in deze tak van lekenwetenschap gespecialiseerd. Ir. Ko de Miranda (tegenwoordig bij Philips in Eindhoven, en een groot man) was aan de firma Nijkerk verbonden. Die verzoonde hoogst eigenhandig eigen schema's en eigen opstellingen van de onderdelen. Die werden dan van uitvoerige handleidingen voorzien. Met mooie namen: Varaband, Varadyne, Varabesk. Een kind kon de was doen. De VARA moedigde het aan. Voor wat hoort wat.

Daar was bij voorbeeld het oude VARADYNE-toestel. Het was een wonder in die dagen. Super-heterodyne, als u begrijpt wat ik bedoel. Bediening met twee knoppen voor de afstemming; je moest ze tegen elkaar indraaien. Wie had zo iets ooit gehoord? Het toestel 'kwam uit' in 1931, toen de VARA juist een zomerfeest organiseerde. Alle bezoekers kregen een papiertje in de hand gedrukt. Op de ene kant stond het wonderlijke VARADYNE-schema aangekondigd. Aan de achterkant stond het VARA-lied, waarin twee regels voorkomen die juist bij de eigenbouwers van ontvangtoestellen hogere gevoelens wakker riepen:

*En geen bouwt de toekomst zoals zij
Voor de maatschappij.*

Een andere wonderlijke vinding die de VARA 'uitbracht', was een luidspreker voor de zelfdoener. De VARABESK-luidspreker. Zelfbouw..., nou ja, met een korreltje zout hoor. De eigenlijke luidspreker werd kant en klaar erbij geleverd; maar een handige prutser kon elk merk luidspreker gebruiken. Het zelfbouwen kwam namelijk voornamelijk neer op het kastje. Mooie eiken plankjes, glimmend gepolijst en koperen staafjes met balletjes. Je prutste en knutselde... en verdraaid nog aan toe, als je klaar was, had je een luidspreker met VARA in een sierlijke combinatie op de voorgevel; een zijden doekje (liefst rood) erachter en dan was je weer het heertje. Boze tongen beweerden, dat bij sommige VARA-knutselaars weliswaar zo'n VARABESK-kastje op het buffet stond, maar als je erin keek, zag je een... AVRO-luidspreker. Die AVRO-luidsprekers waren namelijk elektrisch versterkte magneetluidsprekers, en veel en veel mooier; dat kan nu wel, zonder grote gevaren voor het socialisme, eerlijk worden toegegeven. Het verhaal gaat dat een VARA-geestdrifteling op heterdaad werd betrapt. Wel een kastje van de VARA, maar de luidspreker erin... die was AVRO. Toen zei die

verrader: 'Die AVRO-luidspreker is dus ver boven zijn stand gekleed.'

Er deden veel van zulke verhalen de ronde. Eentje moet hier beslist aan de vergetelheid worden ontrukkt. Of de geschiedenis waar is, weet ik niet, maar wat doet het er eigenlijk toe?

Nico Treep, AVRO-dirigent, werd dertig jaar geleden in Groningen door twee politieagenten aangehouden. Verkeersovertreding.

Eerste agent: 'Mag ik uw naam weten?'

Bekeurde: 'Nico Treep.'

Eerste agent: 'Oh, dan bent u van de AVRO. Ik bekeur u niet, ik ben zelf van de AVRO.'

Tweede agent: 'Oh, dan bekeur ik u wel. Ik ben lid van de VARA.'

Toen de studio nog in een woonhuis gevestigd was, nam de secretaris-penningmeester J. W. Lebon 's morgens zelf de post in ontvangst.

De winkeliers sloegen voorraden van die VARA-bouwdozen in. De VARA-afdelingen organiseerden de bouwcurssussen. Op die manier kon je een toestel veel en veel goedkoper bemachtigen dan wanneer je het kant en klaar in de winkel moest kopen. Bovendien... niets is zo leuk als te luisteren met een toestel dat je zelf in elkaar hebt gesleuteld. Je kunt er ongemerkt mee opscheppen.

Het was een tijd van technische ontwaking, om het hoogdravend te zeggen. In alle VARA-afdelingen stonden mannen op wie zich gegrepen voelden door die religieuze ijver; die leefden ze uit op soldeerbouten, schroevendraaiers en buigtangen. Ze aanbaden isolatiekousen en condensators. Ze spraken een eigenteelts kerklating.

Thuis waren ze nogal verstrooid. Als het vrouwtje zei: 'Zullen we naar bed gaan?' antwoordde het kleine mannetje: 'Ik moet de potentiometer controleren.'

Huwelijken dreigden te pletter te slaan.

Zo'n technische leider werd gaandeweg een soort halfgod. Hij was aan huis te ontbieden. Wie een toestel bezat dat haperde (en elk toestel in die dagen haperde met een regelmaat van een leggende kip) wist 'het bekende adres': 'De VARA-technicus in onze afdeling is kameraad Jan Jansen, Holstraat 12.'

Kameraad Jan Jansen kwam, indrukwekkend als een dokter op kraamexpeditie, met een koffertje vol instrumenten. Hij repareerde zere plekken. Als het een moeilijk karwei was, nam hij het toestel achter op de fiets mee naar huis. Soms deed hij alsof het erg moeilijk was, het kleine mannetje was tevens een ijdele halfgod.

'U krijgt het morgen terug. Apropos, u bent toch al lid van de VARA?'

'Tuurlijk, mijn lidmaatschapskaart staat op de schoorsteen.'

'En hoe is het met de burens? Zijn die al lid?'

'Die van beneden wel, maar die van driehoog, dat is me een portret. We waren vroeger erg goed met haar. Toen hadden we nog een nette trap. Maar tegenwoordig ...als de AVRO uitzendt, hangt ze de AVRO-vlag uit, maar zodra de VARA in de ether komt, haalt ze de lap naar binnen.'

Weet u wie óók aardige zaken gedaan hebben door die bouwcurssussen? De fotografen. Als zo'n cursus ten einde liep, werd de man met het kiekkastje geroepen om het hele geval voor alle eeuwigheid vast te leggen.

ZESDE HOOFDSTUK *waarin het gaat over de mensen, die de arme-jongens-club moesten leiden en hoe ze 't klaar speelden.*

In dit boekje heb ik mijn herinneringen zo keurig als 't ging op hun plaats in het rijtje gezet. De personen zijn een beetje in de knel geraakt.

Het wordt nu wel tijd eens wat meer te gaan vertellen over enkele persoonlijkheden, die ik in de jonge VARA ben tegengekomen. Verderop in dit boekje ga ik trouwens over nog meer mensen vertellen.

Zoals het behoort, beginnen we dan met de voorzitter, de eerste voorzitter, de allereerste, die de VARA heeft bezeten.

Onderzoek naar het vaderschap heeft onomstotelijk uitgewezen, dat de man, die het eerst aan de VARA dacht L. (Levinus) J. van Looi heet. Eerst iets over zijn levensgeschiedenis voordat hij op 't idee kwam een VARA te stichten.

Levinus van Looi was (en is gelukkig nog) een merkwaardig man. Een Hagenaar. Hij stamt van de hugenoten. Van Looi was vroeger: de la Loi. In zijn jonge jaren verslingerde hij zich aan het beroep van telegrafist.

In Rusland was de revolutie van 1917 uitgebroken. Toen kwam 1918, de Eerste Wereldoorlog was ten einde. In Duitsland kwam de omwenteling van 1918; een ommekeer volgt dáár meestal op een verloren oorlog, want zolang 't schijnt goed te gaan, laat je de directeur betijen al is 't nog zo'n fielt. De heftige gebeurtenissen in Duitsland deden enige rimpels ontstaan in het kleine kikkerslootje, dat Nederland heet. De toenmalige burgemeester van Rotterdam, de heer Zimmerman (hij is ten onrechte aangezien voor de uitvinder van het zwarte garen), zag ook een levensgroot revolutiespook in Nederland. Voor ik val, lig ik al.

De regering-Ruys nam die heldenangst van hem over. Een groot deel van het Nederlandse volk meende daarop dat ons eigen land in de greep van de revolutie hijgde. Psychische infectie. De Koningin liet zich naar Den Haag rijden, daar spanden opgewonden mannen de paarden van de koninklijke koets uit en gingen zelf in het lemoen lopen. Een krant schreef in die dagen zeer boosaardig: de paarden eraf en de ezels ervoor.

Laten we wel wezen... ook de jonge telegrafist Levinus J. van Looi nam de zogenaamde Nederlandse revolutie veel te ernstig. Het was

een blijspel, maar hij dacht dat het een drama was. Wat er precies gebeurde, is in vergeelde documenten te vinden. Op een gegeven ogenblik stond deze Van Looi terecht op de beschuldiging, dat hij afschriften van regeringstelegrammen zou hebben doorgegeven aan een zekere Pieter Jelles Troelstra. Pieter Jelles was de politieke aanvoerder der socialisten. Als hij in Limburg kwam, keken de mensen verbaasd naar zijn schoenen, ze hadden altijd gedacht, dat hij bokspoten had.

Levinus van Looi stond voor zijn rechters. Verdediger was mr. Mendels. Levinus werd vrijgesproken. Als hij had gewild, had hij met opgeheven hoofd weer achter zijn seinsleutel kunnen gaan zitten. Maar daar had hij geen lust in, gelukkig maar. Hij werd corrector bij het dagblad 'Het Volk' – nooit is er met zoveel reden over zetfouten geklaagd als in die tijd. Zijn oude liefde voor de telegrafie verloochende zich echter niet. 'Het Volk' was de eerste krant in ons land met een eigen radio-rubriek. ('Het Volk' was ook de eerste krant, zeker in Nederland, met een regelmatige radiokritiek: 'de Zeefkring' die omstreeks 1930 verscheen). Levinus was de eerste technische radioredacteur van de Nederlandse journalistiek.

Op zekere dag in 1925 vond hij, dat het tijd werd een radiovereniging op te richten. In de eerste plaats voor de lezers van zijn eigen rubriek. Hij droomde van bouwcurssussen, en van programma's. Hij gaat weliswaar gebukt onder een levendige fantasie, maar hij droomde toen nog niet van vijfhonderdduizend leden. Hij was de eerste voorzitter, die de VARA ooit heeft gehad. Hij zegt zelf: 'Ik was niet de beste voorzitter.'

Dat kan nu wel zijn, maar voor een 'niet te beste' voorzitter bezat hij toch een merkwaardig gevoel voor 'de dingen op komst'. In de Radiogids van 4 april 1934 vond ik een voorbeeld van toekomstvisie... 31 jaar geleden. Hij bepleit daar nl. invoering van reclame in de omroep.

Nu ik toch over Levinus van Looi schrijf, wil ik niet onvermeld laten wat hij later in zijn leven deed, al lag dat niet op het terrein van de VARA. In 1930 ging hij als correspondent van zijn krant naar Berlijn. Hij maakte er de opkomst van het nazisme mee. In de nacht dat Hitler zijn quasi-legale staatsgreep ondernam, lag Levinus van Looi samen met Koos Vorrink en anderen, in het gebouw van 'Vorwärts' achter

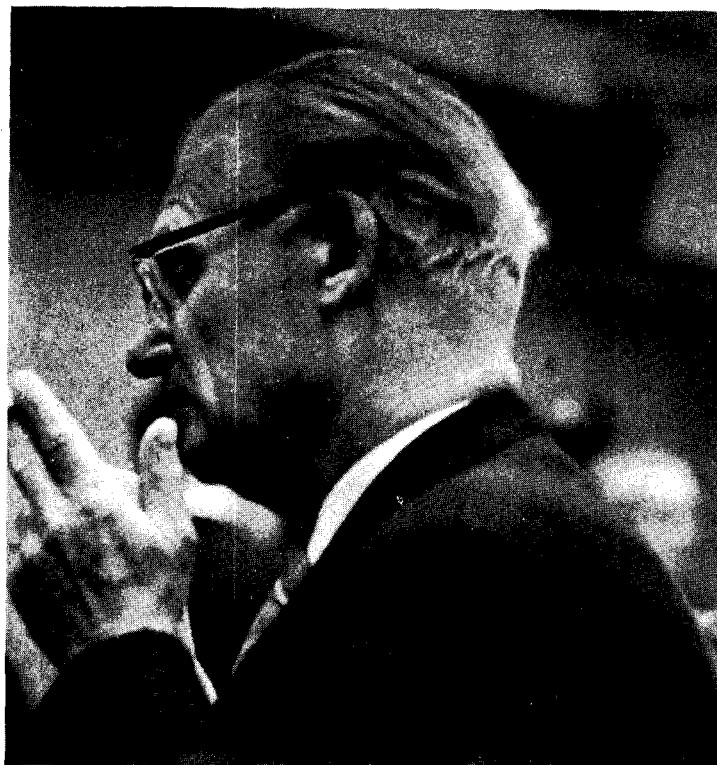

'Paarden eraf en ezels ervoor' (Willem van Schaik in De Notenkraker van 7 december 1918).

de mitrailleur. De l  fzetter bl   f in Berlijn als correspondent. Hij schreef honds-brutale stukken voor zijn krant. Intussen verzorgde hij allerlei illegale karweitjes, bij voorbeeld een geheime zender op een eilandje in de Spree, vlak onder de neus van Hitler, die toen al dictator was. Ik zat met Ko de Miranda en Piet Bottema in Amsterdam, ook aan een geheime zender. Toen we (eindelijk!) met het eilandje in de Spree contact hadden, was 't eerste bericht, dat doorkwam: 'Die Holländer schlafen schon.' Onvergetelijk zo'n kleinigheid.

Frieda, de vrouw van Levinus, ook geen bange wezel, bracht in die tijd op valse passen joodse kinderen naar Nederland.

Ten slotte werd Levinus door Hitler uitgewezen. In 1940, toen de Duitsers Nederland binnenvielen, sloot hij zich aan bij een van de

L. J. van Looi, VARA-lid nummer één.

eerste verzetsgroepen. Hij groeide uit tot een van de helden van Nederland, samen met Frieda, zijn zoon Piet en, zijn helaas te vroeg gestorven dochter Nelly. In de illegaliteit was hij 'het voormannetje' van Vorrink. Hij werd een van de slachtoffers van het Englandspiel. De nazi's sleepten hem van concentratiekamp naar folterkamp. Maar hoe dan ook, Levinus doorstond alles, de martelingen, de honger, de steengroeven, alles.

Eind 1944 kwam hij in het toen reeds bevrijde Eindhoven terug. Ik kan niet zeggen, dat iedereen uit de kring van zijn vroegere collega's waardering had voor zijn moed, maar meer helden hebben tegenwer-

king gehad van bangbroeken, bij wie de schuldgevoelens sterk waren. Hij bleef desondanks in de journalistiek. Hij werd later a.o. correspondent van zijn krant in Bonn. De Westduitse regering vereerde hem met een hoge onderscheiding.

Tegenwoordig leeft hij, gepensioneerd en wel, in de Achterhoek.

Doordat ik de verdere levensloop van Levinus van Looi heb verteld, ben ik een beetje van mijn eigenlijke onderwerp (de V A R A) afgedwaald. Het wordt tijd terug te keren.

De naam van de eerste penningmeester Jan Willem Lebon is al een paar maal genoemd. Maar nu moet ik uitvoeriger over hem schrijven.

In het jaar 1903 staakte het spoorwegpersoneel, want de nood in de gezinnen was te groot geworden. De staking werd verloren. Bij honderden tegelijk werden stakers zonder pardon op straat gesmeten.

'Heb jij gestaakt? Verhonger dan maar.'

Zo ging dat in die jaren. Een van die ontslagen stakers heette: Lebon. Vader van negen kinderen... Lebon werd op de keien gesmeten, staken... dát mocht niet. De oudste zes kinderen werden bij liefdadige vreemden ondergebracht, want thuis zouden ze verhongeren.

Kleine Jantje Lebon was toen vijf jaar. Nooit in zijn leven heeft deze Jan Lebon vergeten, dat hij uit het ouderlijk huis weg moest omdat de honger aan tafel zat.

Jan Lebon was een van de duizenden die in zich de eeuwige schreeuw 'Rechtvaardigheid' hoorde. Hij was eerst lid van een christelijke jeugdvereniging ('Het mosterdzaadje'), later belandde hij in een socialistische jeugdorganisatie. Daar heb ik hem voor 't eerst ontmoet, ik was toen veertien. In dat gezelschap ontmoette je ook Jan Bommer, zoon van een sigarenmaker, tegenwoordig vice-voorzitter van de Tweede Kamer. Een enkele keer kwam er ook een magere korfballer, ene Willem Drees.

Het karakter van de mens blijkt uit zijn levenslot. Op een of andere manier moet Lebon 'iets' in zijn persoonlijkheid meedragen, dat de mensen het gevoel geeft: die vent moet je op de centen laten passen. In de jeugdbeweging al was hij DE penningmeester. Later kwam hij te werken bij de Meubelmakersbond. Daar droegen ze hem de taak op van verificateur van de werkloosheidsverzekering. In zijn vrije tijd leefde hij zijn belangstelling voor woningbouw uit. Secretaris en, natuurlijk, penningmeester.

Op zondagmorgen 1 november 1925 wandelde Jan naar Parkzicht in Amsterdam. Er had een oproep in de krant gestaan. Ze wilden een socialistische omroep stichten. Ze maakten hem penningmeester van de VARA. Rond honderd leden. Geen spie in kas. Penningmeesters hebben de naam, dat ze remmers zijn op de wagen. Lebon begon de bloemen buiten te zetten: de VARA was nog geen week oud of ze zond al uit. De eerste uitzending vulde de hele avond. Kosten... f 79,70.

De contributie bedroeg één gulden per jaar.

'Kan me niet verdrieten,' zei penningmeester Lebon, 'uitgezonden moet er worden.'

Hij sneed de kaas niet met hompen, maar alles kostte geld. Hoe hij aan het geld kwam? Oh, heel eenvoudig. Hij gebruikte de spaarcentjes van zijn vrouw. En de centjes, die hij had gepot om er een motorfiets voor te kopen.

Maar hij was wel eentje van penning-zestien. In een uitzending was het eens nodig, dat papieren en lappen met spelden aan elkaar werden gehecht. Iemand vroeg aan penningmeester Lebon: 'Kan ik een brief spelden kopen? Voor rekening van de VARA?'

'Nou, dat moest dan maar. Een goede week later werd de man door Lebon aangeklampt: 'Zeg, die brief spelden... die heb je toch niet helemaal opgebruikt, he? Ik moet wat je overhebt terughebben, spelden zijn ook geld.'

Het spreekt vanzelf, dat in die eerste jaren geen enkele bestuurder van de VARA 'bezoldigd' was zoals dat heet. Elk dubbeltje moest met moeite bij elkaar gekrabbeld worden. Altijd was in de VARA armoe troef. Lebon deed het werk in zijn vrije tijd, de eerste kantoorbedienende (mej. Klazien Sino) zat bij hem thuis in een klein kamertje... dat was het hele kantoor van de VARA maar toen kon het al een beetje lijden. De schrijfmachine was met kunst en vliegwerk tweedehands geleend.

Het was de tijd waarin van de leden offers werden gevraagd. In aanmerking genomen de geringe draagkracht van die leden waren het grote offers. Drie jaar na de oprichting telde de VARA niet meer dan 4105 leden en uit de contributie van één gulden per jaar moest alles betaald worden. Uitzendingen, personeel en... spelden. In die jaren heeft iemand eens smalend van de VARA gezegd: 'VARA?... Van Armoe Rammelt Alles.'

Achteraf gezien was die 'armoede' echter de grote kracht van de VARA. Vierhonderd jaar vroeger was 'geuzen' (bedelaars) een ere naam geworden. De kleine mannetjes van de smalle gemeente wisten: *wij* zijn niet welkom bij geheime financiers, *wij* hebben geen relaties met grote werkgevers, *wij* beschikken niet over royale bankiers die ons wel eventjes zullen steunen. We zullen de centjes zélf op tafel moeten brengen. Hoe? Door nieuwe leden te winnen. EN ZE WONNEN DIE NIEUWE LEDEN. Andere kleine mannetjes. Ze hebben samen de VARA bij elkaar gezwoegd.

Als 'opleiding' had Jan Lebon in het vijandige leven meegekregen: lagere school en twee jaar vervolklasse.

Niet direct de scholing voor iemand die later de eerste financiële verantwoording moest dragen voor een groot bedrijf. Maar (zo iets gebeurt vaker) hij groeide met de VARA mee.

Een lastige man soms. Zo eentje die voordat hij iets doet lang nadenkt; en 't dan niet doet.

Ik heb al die jaren met hem in besturen gezeten. Soms zei ik: 'Jij bent iemand die voor elke oplossing een moeilijkheid weet.'

Maar met dat al heeft hij de VARA geholpen groot te worden. Van 1 november 1925 tot 12 januari 1963 is hij penningmeester geweest, achtendertig jaar aan één stuk en nooit heeft iemand zijn toewijding, zijn eerlijkheid of zijn bekwaamheid in twijfel getrokken.

Bij zijn afscheid als penningmeester zei prof. H. Brugmans: 'Hij heeft zijn leven lang gehouden van de radio en van de mensen. Dat is zijn geheim geweest.'

En de voorzitter van de VARA mr. J. A. W. Burger zei bij die gelegenheid van Lebon: 'Zijn betekenis lag in nimmer aflatende toewijding om de microfoon van het socialisme te beschermen, niet door praatjes maar door machtsontplooiing; de microfoon welker betekenis in socialistische hand soms door felle tegenstanders het best werd begrepen.'

Lebon heeft nog een andere betekenis: hij heeft laten zien welke grote mogelijkheden er in arme jongens, in de zogenaamde 'kleine mannetjes' schuilen.

Tot de oprichters van de VARA behoort ook Gerrit Jan Zwertbroek. Het is niet gemakkelijk objectief over hem te schrijven, maar ik wil het proberen.

Uit het tuinmansvak kwam hij via enkele tussenstations terecht op het secretariaat van de Sociaal Democratische Arbeiderspartij, de SDAP; dat was omstreeks 1920. Daar ontmoette ik hem voor het eerst. Hij stichtte een krant voor jonge SDAP-ers 'De Daad'. Ik was vast medewerker. Een super-intelligente jongeman, die Zwertbroek, vaardig in het hanteren van de pen, vlot spreker op vergaderingen. Hij beschikt over het vermogen 'alles te kunnen goedpraten' zoals de volksmond zegt, waarbij zijn eigen mening desnoods bijkomstig kon zijn. De 'fout van zijn kwaliteiten' was een ziekelijke onrust, in welke positie hij ook verkeerde. Een fantast. Een dubbele persoonlijkheid. Van het secretariaat van de SDAP verhuisde hij naar een functie in de administratie en reclame van 'Het Volk', het dagblad van de SDAP. Ook daar verliep zijn carrière niet zonder emoties, want hij nam zijn goede en zijn nadelige karakter-eigenschappen mee van de ene betrekking naar de andere.

De gedachte een arbeidersomroepvereniging te stichten, waar Levinus van Looi mee kwam aandragen, lokte hem aan. Een nieuw medium van communicatie. Een geheel nieuwe organisatie. Nieuwe mensen. Een functie 'zonder verleden', een toekomst met onmeetbare mogelijkheden. Als ooit een schroef in een gaatje scheen te passen... Gerrit Jan Zwertbroek was voor de nieuwe VARA geschapen. Hij werd de eerste secretaris van de VARA.

De moeilijkheden kwamen in 1934, ze *moesten* komen, toen de VARA een geregelde vereniging begon te worden en in de omroep avonturisme niet langer kon worden getolereerd. Er zouden desondanks geen openlijke botsingen zijn ontstaan, want een man met de kwaliteiten van Zwertbroek had op een andere plaats in de VARA verdienstelijk werk hebben kunnen doen. Hij probeerde zijn rancunes echter kwijt te raken door allerlei vreemde politieke groeperingen te steunen, en die als 't kon heimelijk voor de VARA-microfoon te brengen. Daarmee was het belang van de democratisch-socialistische beweging lijnrecht in strijd. Het hoofdbestuur wenste een minnelijke oplossing; het verdedigde die in de verenigingsraad. Maar de verenigingsraad, het hoogste orgaan in de organisatie, maakte in 1934 korte metten en zette hem zonder pardon buiten de deur.

Van dat ogenblik af moest het snel bergafwaarts gaan. Zijn neergang, gezien de gebreken van zijn kwaliteiten, zou waarschijnlijk

toch wel zijn gekomen. Sinds 1934, toen hij de VARA moest verlaten, is G. J. Zwertbroek van de ene wonderlijke groepering naar de andere gedwaald. Tijdens de bezetting was het helemaal mis met hem, zo gruwelijk mis, dat hij na de bevrijding een flinke straf (acht jaar!) moest ondergaan. Jammer, zowel voor de mens Zwertbroek, als voor zijn capaciteiten.

Onder degenen, die op 1 november 1925, 's zondagsmorgens om half elf, in een zaaltje van Parkzicht bij elkaar zaten, was ook Coen van der Lende. Had die man nou echt niets anders te doen?

Vakverenigingsman in dagelijkse dienst. Dat was (en is) een functie waarin de kaars aan twee kanten tegelijk brandt. Zeven dagen per week vergaderen en confereren. Reizen en trekken door het land. Dag en nacht. Kwesties bijleggen die tussen mensen en organisaties kunnen rijzen. Het is geen beroep, maar een roeping. Je zou zeggen: zo'n man moest blij zijn met elke vrije zondagmorgen die ertussenuit valt. Maar niet Coen. Hij ging naar Parkzicht. Om een socialistische omroepvereniging te stichten! Hij kwam niet namens het NVV. Hij kwam zo maar op zijn eigen houtje. Omdat hij er persoonlijk belang in stelde.

Een merkwaardig man, die Coendert van der Lende. Een Rotterdamse arbeidersjongen die in zijn jeugd niet was verwend. Hij heeft me vaak over zijn jeugd verteld. Eén van zijn jeugdherinneringen: zijn moeder is gestorven, maar hij bezit geen net buisje om mee te mogen naar de begrafenis; een buurvrouw leent het jongetje een buisje. Dat heeft hem een zielkundige kwetsuur bezorgd. Een zeer gevoelige natuur. Van lichaamsbouw groot en fors, een zware stem, maar een hartje zó klein. Hij heeft zijn hele leven versjes gemaakt. Eerst rijmpjes, daarna gedichten. Tussen heel wat sentimentele woordenkraam treft telkens weer een regel of een uitdrukking die je doet denken: Coen *h*ad iets. Hij bezat een veroverende spontaniteit. Ik heb hem altijd gezien als de verpersoonlijking van het arbeiderssentiment.

Hij is van de eerste dag af aan stapel verliefd geweest op de VARA. Dat was, achteraf beschouwd, niet zo verwonderlijk. In de Nederlandse arbeidersmassa leefde (en leeft) de drang naar een hoger leven. Politieke partij noch vakbeweging heeft er ooit een geheim van gemaakt dat ze stoffelijke doeleinden nastreven om onstoffelijke te kunnen verwezenlijken. Lonen, arbeidsvoorwaarden, werktijden... het waren

Coen van der Lende.

nooit doelen op zich zelf, maar middelen om dat hogere leven te kunnen verwerkelijken. Muziek- en zangverenigingen probeerden die drang naar cultureel leven te bevredigen. Maar niet alle mensen kunnen mooi zingen, laat staan op een trompet blazen. En kijk, daar kwam opeens die VARA naar voren. Gelegenheid tot culturele ontplooiing over een vlak zó breed dat het nauwelijks was te overzien. Muziek, zang, toneel, lezingen, noem maar op. Voor al die kleine mannetjes en vrouwtjes was de VARA het verlengde van hun maatschappelijk en politiek streven; zij was er de bekroning van. In vroeger eeuwen waren vorsten de beschermers van de kunst en de cultuur. Nu namen de arbeiders hun taak over. De eeuw van de gewone man!

Men kan Coen van der Lende zien als de mens in wie zich die uitstorting van cultureel willen symboliseerde. Hij was daardoor DE vertegenwoordiger van de Nederlandse arbeider, zonder geschreven mandaat of deftige geloofsbrief.

Een spontaan man, deze Coen. In de oprichtingsvergadering zegde hij de VARA de steun toe van het NVV... dat wil zeggen, in werkelijkheid moest hij later ploeteren om zijn toezegging waar te maken. Hij was als de boerenjongens, die over een te brede sloot willen springen. Ze gooien eerst hun pet naar de overkant. Dan moeten ze springen. Zó was Coen. Hij deed eerst een toezegging, spontaan, en dan ging hij

ploeteren om zijn belofte gestand te doen. Omdat hij zó was, lukte hem vrijwel alles.

De penningmeester van de VARA, Jan Lebon, had na een paar weken de zaak al bekeken. Heel nuchter. Eén uitzendinkje van één avond per week zou f 5200,- per jaar kosten. Dat had de VARA doodgewoon niet.

'Laat mij maar even gaan. Ik vind wel een oplossing', zei Coen.

Hij verzon op staande voet een oorspronkelijk idee. Hij trok langs alle bij het NVV aangesloten vakbonden en zei: 'Jullie kunt de VARA een avond van je bond aanbieden. Kosten voor jullie, verzorging door de VARA.'

Dat idee pakte. Het pakte zelfs naar verschillende kanten. Niet alleen dat de VARA op een geschikte manier aan uitzendingen kwam die Lebon niet hoefde te betalen. Niet alleen, dat de bonden op die manier gelegenheid kregen in de openbaarheid te komen. Maar bovendien werden op deze wijze de zaterdagavonden van de VARA een traditie, een socialistische traditie.

Coendert van der Lende behoorde tot het eerste hoofdbestuur van de VARA. Hij is lid van het hoofdbestuur gebleven, eerst onder persoonlijke titel, daarna als officieel vertegenwoordiger van het NVV tot aan de dag dat hij door het vakverbond werd gepensioneerd. Toen ging hij de rubriek 'Van de wieg tot het graf' verzorgen. De VARA-verenigingsraad benoemde hem tot lid van verdienste, de hoogste onderscheiding die de organisatie kent.

Onlangs zei iemand: 'Als Coen van der Lende er niet was geweest, zou dan de VARA wel zijn geworden wat zij is?'

Zo'n gedachte is menselijk, maar ze is onjuist. Coen was als het ware het symbool van de Nederlandse socialistische arbeider die in en door de VARA een kans kreeg tot culturele ontplooiing. Eigenlijk moest de overpeinzing dus luiden: 'Als de socialistische arbeider er niet geweest was, als die duizenden "kleine mannetjes" verstek hadden laten gaan, zou dan de VARA wel zijn geworden wat zij is?'

Per saldo gelden die vraag en dat antwoord voor de hele socialistische beweging in Nederland, niet alleen in het verleden, maar ook in het heden.

ZEVENDE HOOFDSTUK, waarin iemand in Hilversum naar de W.C. gaat en in Groningen wordt gehoord, Hugo de Groot verhuist en les geeft.

De eerste uitzendingen van de VARA waren een geval van inwoning. We bezaten geen eigen studio. We mochten al blij zijn, dat we niet te veel schulden bezaten. In de radio ging alles op zijn jan-boerenfluitjes.

In Hilversum stond de Nederlandse Seintoestellen Fabrik, kortweg genaamd de 'En-es-ef'. Die maakte min of meer hanteerbare radiotoestellen. In het Nederlands Postmuseum in Den Haag staan nog een paar van die ouwe knarren. Iedereen heeft er vrij toegang. Mocht u in de buurt komen, ga dan eens kijken. U blijft lachen. Toch interessant!

Die toestellen waren hele meubelstukken. Op Empire-poten, echt nieuw antiek, of 'Kwien En' met krullen en tierelantijnen, zoals dat in die tijd bij de deftigheid behoorde. Want 't geld moest je wel op je rug groeien, wilde je zo'n muziekmachine in je salon parkeren. Er bestaat een afbeelding van het eerste toestel, dat koningin Wilhelmina gebruikte. Het moet in zijn tijd een kostbaar koninklijk geval geweest zijn. Maar als je tegenwoordig zo'n orgel bij een boom legt, moet je er wel een kwartje naast deponeren, anders neemt de voddeman het niet mee.

Die 'En-es-ef' zond ook programma's uit. Onder ons gezegd en gezwezen, dat moest ze wel. Wie een toestel koopt, wil ook wel eens iets horen, dat is maar onzin.

Bij die 'En-es-ef' vroeg de VARA inwoning wanneer ze weer eens een paar tientjes overhad, die ze tegen een program wilde aansmijten.

In die echte studio stond de microfoon op een houten bok. 'Om de trillingen tegen te gaan.' De studio was een niet te grote kamer met een paar meter textiel langs de wanden. 'Om het geluid te dempen.' De Engelse ingenieur White zorgde voor de techniek. Een echte 'knoppen-machinist'. Voor gewone mensen had hij iets van een tovenaars.

De mensen van de 'En-es-ef' waren ons zeer behulpzaam. Maar hoe gaat het in het leven? Als de kleine kangeroe lang genoeg in de buidel van mammië heeft meegelift, wil het diertje ook wel op zijn eigen achterpootjes huppelen. De VARA keek dus uit naar een behuizing, waar ze 'zich zelf' kon zijn.

'Zich zelf', nou ja, bij wijze van spreken dan. We vonden een achterzaaltje in het hotel-café Du Commerce.

'Du Commerce' is tegenwoordig gemoderniseerd. Het heet nu 'Hollant Huys' en het staat in de Stationsstraat in Hilversum. Dat was onze eerste 'eigen' studio. De rekvisieten werden in een kast geborgen. We huurden deze achterkamer per avond. Meestal alleen voor de zaterdagavond. Maar met een verwaand gezicht zei de VARA: 'Dat is onze studio.'

Door de week was dit zaaltje beschikbaar voor bruiloften, partijen en andere vormen van burengerucht.

Maar... *als* de VARA op zaterdagavond die nieuwe studio gebruikte, reken maar dat het dan *ráák* was.

Van de 'En-es-ef' kwamen gewichtige lieden met kostbare apparaten, die ze als pages op kussentjes voorzichtig meedroegen.

De PTT stuurde andere, niet minder indrukwekkende mannen met geheimzinnige werktuigen: lijnversterkers.

Het geluid ging eerst in de luie microfoon, dan door de nog luiere telefoondraad naar de zender en vandaar, hupsakee, de lucht in van Roodeschool tot Schin op Geul. Hoeveel maal dat geluid versterkt, verbeterd, veranderd, opgekalfaterd en gecontroleerd moest worden, dat is een deel van de radiolegende. Niemand weet precies hoeveel mensen er nodig waren voordat het begin-kuchje van de omroeper in het hele land hoorbaar was. Maar een draden dat er aan te pas kwamen... een *draden*!

Die uitzendingen uit de 'eigen studio' in Café du Commerce bezaten een volstrekt eigen stijl, ontleend aan het milieu. In het café werd namelijk gebiljart, allicht werd ook op zaterdagavond gebiljart. Ook tijdens de uitzendingen. Zo nauw keek je nog niet in die dagen.

Het is gebeurd (ik ben bereid er mijn twee vingers voor op te steken), dat tijdens een uitzending de deur tussen biljartzaal en studio openging. De socialistische voorman dr. F. M. Wibaut liet juist een gedegen, vooral niet te kort, betoog over een of andere kwestie van stapel lopen. Hij was een bedachtzame spreker. Elk woord woog hij, voordat hij het aan de omheining van zijn tanden liet ontsnappen. En laat nou het hele land horen hoe midden in de speech van Wibaut een ietwat rauwe stem met onmiskenbaar Hilversumse tongval adviseert: 'Leg nou niet zo te sibelen, je kan 'm het beste over de rooie spelen.'

Het is jammer dat niemand eraan gedacht heeft een uitvoerig dagboek bij te houden, waarin elke zotte gebeurtenis in die eerste gehuurde VARA-studio voor het nageslacht kon worden vastgelegd. Maar een paar herinneringen zijn zo ijzersterk, dat de tand des tijds ze niet heeft kunnen stukknagen.

De studio in 'Du Commerce' grensde aan het toilet van het etablissement. De geachte clientèle maakte van dit sanitair gebruik. Als ze hun commissie hadden gedaan, trokken ze aan de ketting, zoals burgers van een beschaafd land is geleerd. Elke zaterdagavond hoorde het hele land hoeveel maal er in Hilversum aan die ene ketting werd getrokken. Bij sommige luisteraars wekte dit onderdeel van de VARA-uitzendingen sympathetische reacties. Maar wat moesten we doen? In 'Du Commerce' schonken ze een goed glas bier.

Je kon toch moeilijk naar de tapkast gaan en zeggen: 'Och heren, zou ik u in het belang van het socialisme mogen vragen 't even op te houden.'

Dus, ergo, zodoende...

Op zekere dag vond de VARA dat die achterkamer van Du Commerce toch eigenlijk beneden haar stand was. We hadden iets veel mooiers ontdekt.

Op de Nieuwendijk stond de Cinema Royal. De directeur Jac. Veerman was een man met begrip voor moderne publiciteit. Een of ander had de VARA attent gemaakt op het wonderbaarlijke bioscooporgel, waarop een zekere Johan Jong de films van Harry Piel en andere cultuurdragers begeleidde. Bovendien bezat de Royal een eigen orkest onder leiding van Hugo de Groot (geen familie van de boekendokter).

Als je al deze en nog een massa andere omstandigheden in aanmerking nam, was het volkomen logisch, dat de VARA naar de 'Royal' verhuisde. Daar vonden we een nieuwe studio.

Nu moet men zich van die nieuwe studio ook weer geen overdreven voorstelling maken. Het was een soort achterkamertje, deftig geheten 'artiestenfoyer'. Niet te groot, een klein orkestje kon er net uit de voeten. Die nieuwe studio bezat echter enkele duidelijke gebreken.

Het voornaamste mankement was, dat de grote trap waarover de bioscoopbezoekers na het einde van elke voorstelling het theater verlieten, vlak langs die VARA-studio ging. Als de zaal leegliep, klonk het

in de studio als de aanval van een regiment cavaleristen; en er kwam geen eind aan.

Maar nooit is de VARA voor één gat gevangen geweest. We richtten het program zo in, dat altijd bij het eind van de eerste voorstelling grammofoonplaten werden gedraaid.

De jongens van de Nieuwendijk konden op de trap keet schoppen zo hard ze wilden... niemand in het land, die er enig vermoeden van had.

En dan waren er de straatzangers. Die zijn in Amsterdam nog steeds zeer populair. In die jaren was de hoofdstad boordevol van deze namaak-Caruso's. Verder had je de harmonikaspelers, en de mondorgel-virtuozen.

Op zulke lieden oefenden steegjes een onweerstaanbare aantrekkingskracht uit. Dat is te begrijpen. Voor de gewone man bestond de zegen van de geluidsversterking nog niet. Die slimme jongens speelden in steegjes, omdat dáár het geluid wat extra echo kreeg. Maar bovendien is een steeg een strategisch gunstige plaats. Het maken van muziek of het openbare zingen op de publieke weg is zonder vergunning verboden. (Artikel weet-ik-veel van de Amsterdamse Politieverordening). Zo'n straatzanger stelde dus een mannetje op aan de ene ingang van de steeg, en een mannetje aan de andere ingang. Kwam er een diender in zicht, dan verdween de delinquent ongemerkt in de menigte, hetzij aan de ene kant, hetzij aan de andere uitgang van de steeg.

Het beroerde was, dat juist de Dirk van Hasseltsteeg bij deze actieve muziekliefhebbers zeer in trek was, omdat er voor de Royal meestal een lange rij mensen stond te wachten om binnengelaten te worden. Allemaal muziekliefhebbers.

In de studio lag de penningmeester van de VARA op de loer met een zak met kwartjes.

Als een straatzanger in de buurt kwam, kwam Jan Lebon in actie: 'Hier broer, hier heb je een maffie, en wat ik zeggen wou, doe me een lol, ga een endje verderop zingen.'

Het is gebeurd, dat een haringventer er een slaatje uit wilde slaan. Elke zaterdagavond duwde hij zijn gezonde apotheek door de Dirk van Hasseltsteeg. Haringen, uitjes, en vooral leverworst in het zuur.

In Amsterdam noemen ze leverworst in het zuur: flauwekul.

Stel je voor: er is een VARA-uitzending aan de gang en plotseling weergalmt door het gehele land: 'Hier moet je zijn voor de flauwekul... lekkere flauwekul.'

Dat kón natuurlijk niet.

Het heeft Jan Lebon een hoop kwartjes, geduld, overredingskracht en volharding gekost, voordat hij deze haringman had duidelijk gemaakt, dat de VARA met die centjes-uitdelerij niet aan de gang kon blijven.

Van de 'studio' in de Cinema Royal verhuisden we naar Hilversum. Maar voordat ik dáárvan vertel, moeten eerst twee figuren uit de verf, die we regelrecht van de Nieuwendijk hebben gehaald.

Toen de eerste geluidfilms verschenen, zaten vele musici in zak en as. Tot dusver hadden ze de stomme film begeleid. Maar nu waren ze overbodig. Niemand durfde voorspellen, dat binnen veertig jaar de omroep een leger van mensen nodig zou hebben: componisten, muzikanten, toneelspelers, regisseurs, schrijvers, noem maar op.

Een van de eersten die (in 1929) naar de omroep overging, was Johan Jong. Hij deed het met overtuiging. Hij is een van de vele mensen die óók om het beginsel voor de VARA werken. Later volgden anderen: Hugo de Groot, Harry Wiggelaar, te veel om op te noemen. Uit een latere periode noemen we Cor Steyn.

De vader van Johan dreef een kapperssalon in een Amsterdamse volksbuurt. De barbier hield nogal van muziek. Hij dacht dat zijn klanten er ook dól op moesten zijn. Dus kocht hij een piano en zette die achter de scheerstoelen.

De kleine Johan klom op de kruk en mepte populaire deuntjes uit de jammerkast. Vader en de klanten bonkten met laarzenegestamp het ritme mee. Onderwijl werd er geschoren.

Hoe de vader kans heeft gezien desondanks geen bloedbaden aan te richten, valt helaas niet meer vast te stellen.

Later studeerde Johan aan het conservatorium. Om wat centjes te verdienen, ging hij in allerlei bioscoopjes stomme films begeleiden.

Dat was in de oertijd, toen de explicateur nog tijdens de voorstelling in de zaal heen en weer liep om de bezoekers duidelijk te maken wat ze zagen. Dat ging toen zo:

Johan Jong

‘Haha, riep de liederlijke graaf naar het venster van de jonge gravin... nu zijt gij een blozende maagd, morgenochtend zijt gij nog slechts blozend.’

Bij de VARA heeft Johan Jong, de rasmusicus, van alles gedaan. En alles wat hij deed, deed hij uitstekend. Orgel, arrangeren, in het populaire en het klassieke genre. Leiding van de Roodborstjes en van de Jonge Flierefluiters.

Dat VARA-orgel is op zich zelf ook een stuk geschiedenis. Het was het eerste grote concertorgel dat in een studio werd gebouwd. Het Standaardorgel. Toen waren de elektronische orgels nog niet uitgevonden. Omstreeks 1931 was 't de grote tijd van de amusementsorgelmuziek. Een organist als de Engelsman Reginald Foort was een internationale beroemdheid, maar Johan Jong kon er ook mee terecht.

De tweede die van de bioscoop naar de VARA oversprong, was de orkestleider van de ‘Royal’ Hugo de Groot.

Hij had het orkest van Cinema Royal te Amsterdam vaarwel gezegd en dirigeerde nu in de studio. Maar hij trok er 's avonds en op zondag ook op uit... om lessen te geven in *muziekinstrumenten*.

Zalen stampvol mensen. Hugo de Groot staat op het podium en vertelt wat een piano eigenlijk is. En een hobo? En een viola da gamba?

We zingen: ‘Al geesteslicht, al wetensmacht, dat is het doel waarnaar wij streven.’

De VARA prikkelde die honger en bevredigde hem tegelijkertijd.

ACHTSTE HOOFDSTUK, waarin we een eigen huis bezitten, een heer zijn jasje uittrekt en vele kleine mannetjes een sloot geld bij elkaar brengen.

Het wordt nu eindelijk tijd wat te vertellen van de verhuizing naar Hilversum, Heuvellaan, nummer 33.

Het was een doodgewoon woonhuis. Beneden waren twee kamers en een zijslurfje. Boven drie kamers en een keukentje. En op de vliering was plaats om een paar hokjes bij te timmeren.

Maar... het was een *eigen* studio. De VARA-studio! Helemaal alleen voor ons. De hele week! Om de exploitatiekosten een beetje te verlichten was de familie Lebon bereid één hoog te gaan wonen. Drie kamers en een keuken voor man, vrouw en dochter Emmy.

'De' studio was beneden en het hokje op de vliering hoorde ook bij het radio-complex.

Er werd na lang wikken en wegen een bekend kunstenaar aangezocht om de 'grote studio' (de voorkamer) op kunstzinnige wijze aan te kleden. Hij kwam, hij keek, hij verdween. Later verordeneerde hij: grijze gordijnen met iets van lila erin langs de wanden. En een portret van Pieter Jelles Troelstra (getekend door Jelle) boven de schoorsteenmantel. Zijn artistieke orders werden prompt uitgevoerd.

De beroemde kunstenaar diende later de nota in voor zijn kunstzinnig advies. Honderd gulden!

Over dat bedrag heeft het hoofdbestuur eindeloze vergaderingen gehouden. Kon dat nou wel? Moesten we dat nu zo maar accepteren? Honderd gulden!

Het heeft lang geduurd voordat Jan Lebon over de schok heen was.

Ergens in dat villaatje was ook de administratie ondergebracht.

In één kamer: leden-administratie, boekhouding, programma-administratie, afdeling studio-indeling en nog een paar afdelingen. Hoe dat kon, al die afdelingen in één kamer? Och, heel eenvoudig, de twee man personeel deden alles. ALLES!

De ruimte beneden was in gebruik als muziekstudio en tegelijkertijd als hoorspelstudio. Het hokje op de vliering was 'spreekstudio'. Het was eigenlijk een diepe kast, maar er was een venster, dát wel.

Heel wat beroemde sprekers hebben in dat vlieringhokje het woord gevoerd. Wie voor de radio moest spreken, werd van alle kanten gewaarschuwd door slachtoffers, aan wie deze eer al eerder te beurt was gevallen.

'Je moet een half uur van te voren gaan.'

'Waarom?'

'Man, als je naar die vliering bent geklommen, heb je een hartverduistering. Je zit te hijgen als een postpaard. Een half uur eerder gaan. Kan je tenminste op adem komen.'

Die raad namen ze graag ter harte. Want ze hadden hun adem hard nodig. Een beetje redevoering voor de radio duurde in die dagen een half uur. Was de spreker een 'vooraanstaande', dan nam hij rustig drie kwartier om zijn ei kwijt te raken.

Om 'de geachte spreker van hedenavond' een vertrouwd gevoel te geven, waren aan de wand van deze vlieringkast grote foto's gehangen van enorme mensenmenigten. Nou, dát hielp, hoor! Als de spreker het seintje kreeg, dat hij het ventiel uit de opgeblazen voetbal kon trekken, hoefde hij maar naar de verzamelde schare op de foto te kijken en, reken maar, dan gaf hij 'm van jetje. De meeste sprekers hadden in dat kamertje het gevoel, dat ze een volgepakt stadion beschreeuwden. Gezond kwamen ze binnen. Schor en hees traden ze uit het zweet-hokje weer in het licht van de dag. Niemand had er toen benul van, dat je de mensen in de radio moet toespreken, rustig en bedaard alsof je bij hen thuis op theevisie bent. Niks hoor, die van ouds bekende alombeproeft vergader-retoriek, dát was je ware...

Drie voorvallen uit dat vliering-studiootje moeten aan de vergeetelheid worden ontrukkt.

A. B. Kleerekoper zou een toespraak houden. Het was een speech op de kentering van het oude jaar naar het nieuwe. Hij kwam in de studio, volstrekt onvoorbereid. Trouwens hoe zou hij zich hebben kunnen voorbereiden? Hij kende het programma niet. Maar goed, toen hij gezeten was, zei men tegen hem: 'Kleerekoper, je hebt twintig minuten, van tien minuten voor twaalf tot tien minuten over. De overgang van het oude naar het nieuwe jaar valt precies in het midden.'

'Dat is een curieuze opgave. Apropos, wat gaat aan mij vooraf?'

'Het lied "Kom tot ons, kinderen dezer dagen, kom tot ons die in het donker lijdt".'

'Geef mij de tekst van dat lied.'

Even later, precies om tien voor twaalf besteeg A. B. K. de microfoon. Hij had alleen de tekst van dat lied in zijn hand. En hij hield een toespraak, alsof hij een jaar lang op elke zin had gevijld en geschaafd.

A. B. Kleerekoper

Geen hapering, geen aarzeling, geen foutje. Prachtige beeldspraak. En alles geborduurd op de tekst van het lied. Het liep als een trein. Precies om twaalf uur, kwamen de statige zinnen, die op de wisseling des jaars betrekking hadden. Ze volgden logisch op wat hij eerder had gezegd, en even logisch sloten ze aan bij wat hij in de volgende tien minuten ging zeggen. Precies om acht minuten over twaalf begon hij aan zijn peroratie, want zonder peroratie was in die jaren een redevoering gelijk aan een huwelijk zonder genegenheid. En om tien over twaalf zei hij: 'Ik heb gezegd.'

A.B.K. was een begenadigd redenaar.

Een ander voorval uit het zweethokje op de vliering.

Voorzitter van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen was toen Roel Stenhuis. Een beer van een man. Een stem als een misthoorn. Longen als blaasblagen. Een atleet onder de sprekers. Zo eentje, die zich in het zweet werkt ten aanschouwe van zijn toehoorders, en die wat hij zegt zo indrukwekkend vindt, dat hij wel honderd jaar aan één stuk zou kunnen door redevoeren.

Hij begon. Krachtig. Hij ging verder, steeds krachtiger. Het werd benauwd in het spreek-studiootje. Terwijl hij sprak, zette Roel het venster open. Het bleef een broeikas. En hij maar doorbulderen! Het zweet gutste hem tappelings langs het gezicht. Roel deed zijn jasje uit. Het gaf een beetje verlichting, maar niet te lang. Hij deed zijn das los. Hij stroopte zijn mouwen op. En ondertussen maar doorspreken.

Hij heeft het lang uitgehouden, maar ten slotte moest hij, zelfs hij, in dat hokje een eind aan zijn speech maken.

Toen ging hij naar huis, zich verschonende.

En nog een voorval. Een spreker, een man uit de vakbeweging, had zijn rede vooraf op een grammofonplaat laten opnemen. Dat kon toen al. Het ging met een wassen schijf, die later werd schoongekrabbeld. De rede was drie minuten te lang.

'Ik spreek niet opnieuw,' zei de spreker, 'dan draai je die plaat maar een beetje sneller af.'

De aankoop van het perceel Heuvellaan 33 Hilversum was eigenlijk een onverantwoordelijke daad van Jan Lebon. Aanvankelijk had de VARA de villa in huur, maar op zekere dag stelde hij het hoofdbestuur voor tot koop over te gaan. Het kostte dertigduizend gulden, een enorm bedrag voor een huis in die dagen. Het hoofdbestuur was er mordicus tegen. Maar Jan hield vol. Het was een der zeldzame keren in de geschiedenis, dat hij het hoofdbestuur moest dwingen een grote uitgave te doen; meestal was het omgekeerd.

Nieuw wonder: de VARA kon het pand uit eigen middelen contant betalen. Wel ja, we begonnen langzamerhand een club in bonus te worden. Maar toen die uitgave was gedaan, werd de bodem van de schatkist wel zichtbaar.

Het voornaamste argument, waarmee de penningmeester het hoofdbestuur over de streep had getrokken, luidde: je moet vertrouwen hebben in het ledental, je moet vertrouwen hebben in de offervaardigheid van onze mensen. Als de nood werkelijk aan de man zou komen, organiseren we een inzameling en je zult zien, dan laten ze ons niet in de steek.

De geschiedenis heeft hem gelijk gegeven.

Tot aan 1930 ging het steeds omhoog. Dat lag min of meer voor de hand. Het aantal radioluisteraars nam gestadig toe. Daarvan kreeg de VARA haar deel. Maar ze kreeg niets cadeau. Er bestond toen nog geen verplichte betaling van luistergelden. De omroepverenigingen moesten alles en alles uit vrijwillige bijdragen bekostigen.

De economische wereldcrisis die in oktober 1929 was uitgebroken, had spoedig Nederland bereikt. Doordat de VARA het systeem van

weekinning der contributie had ontwikkeld, lag ze in de steeds slechter wordende economische omstandigheden op de andere omroepen een streepje voor. Zij maakte in haar propaganda verder een ruim gebruik van de dusgenaamde 'tournees'. (Het was nog lang voordat televisie werkelijk in Nederland werd ingevoerd.) De luisteraars *hoorden* de vele sterren, maar ze wilden ze ook wel eens zien. Elke avond trokken gezelschappen musici, toneelspelers, zangers, zangeressen en noem maar op – het land in. Van de belangstelling voor deze avonden kan niemand zich een voorstelling maken die ze niet in eigen persoon heeft bijgewoond.

Men vócht om de toegangsbewijzen. De nieuwe leden meldden zich aan, in lange rijen van tien, zoals dat heet.

Er waren in de jaren dertig ook tegenslagen. Ondanks alle inspanning leed de VARA onder de benarde economische omstandigheden. Een half miljoen gezinnen in Nederland was door werkloosheid getroffen. In 1937 was het ledental van de VARA gezakt tot 90.000. Dat was van het hoogtepunt naar het dieptepunt een verlies van 44.000 leden, ongeveer een derde van het ledental ging verloren.

Maar de druk die op de VARA werd uitgeoefend, klonk de leden van de kern steviger aaneen.

Zo gaat het altijd in de socialistische beweging. In tijden van tegenspoed blijve zij haar beginsel trouw. Ze probeert niet goedkope winst te maken door haar principes te verwateren. Dat lukt toch niet. Zij versterkt de innerlijke samenhang van de grote beginselvaste kern. Als dan de tijden veranderen, komen de weglopers 'vanzelf' weer terug, en in veel groteren getale.

Het is een oude geschiedenis, die in de socialistische beweging talloze malen haar bevestiging heeft gevonden. Soms lijkt het alsof zij aan elke nieuwe generatie van voren af aan moet worden geleerd.

Een van de kenmerken van de socialistische beweging vóór het rampzalige jaar 1940 was de grote gezindheid tot het brengen van offers. Die gezindheid trof men ook aan in andere delen van het volk. De socialistische beweging heeft altijd 'vanzelfsprekend' offers van haar volgelingen gevraagd. Een staker bracht offers. Wie uit zijn schamele beurs bijdroeg tot het stakingsfonds, bracht offers. Wie geld stortte voor een verkiezingsfonds, offerde, even goed als de man die er elke

nacht op uittrok om biljetten te verspreiden en platen aan te plakken hij 'offerde' zijn nachtrust.

Het offer smeedt tussen de mens en het ideaal waarvoor geofferd wordt, een nauwe band. Dat ideaal is voortaan meer dan voorheen 'een stukje van je zelf' geworden. Wie een offer brengt, schenkt iets weg en wordt toch rijker, Zo een rijkdom schonk de socialistische beweging vóór 1940 haar aanhangers in ruime mate. De VARA-leden kregen er ruimschoots hun deel van.

Heden ten dage nog kan men in vele gezinnen een klein verzilverd troffeltje aan de wand zien hangen. Het is het symbolisch geschenk van de VARA aan haar leden, ter gelegenheid van de bouw van de eerste studio.

In die dagen kostte een ei nog drie centen. De werklozen gingen met minder dan 13 gulden steun per week naar huis. Een arbeider kneep zijn handen dicht, als hij aan het eind van de week dertig gulden loon aan moeder de vrouw kon geven. Maar de VARA vroeg een offer. De eerste actie ('Pak aan kameraad') leverde f 76.000,- op. Zo iets was nog nooit beleefd in de socialistische beweging. In 1932 bleek het opnieuw nodig de financiën van de VARA door een inzameling te versterken. Opbrengst: f 97.000,-.

Nederland was intussen midden in de draaikolk terechtgekomen van de economische crisis die de hele wereld teisterde.

De weerzin van het socialistische volksdeel tegen de gang van zaken in staat en maatschappij uitte zich in een ongekende grote bereidheid tot het brengen van offers.

Achteraf gezien is het welhaast onbegrijpelijk, dat de VARA-leiding in die tijden van (letterlijk!) zware armoe steeds weer geldelijke offers dorst te vragen, offers voor de omroep van het vrije woord.

In 1934 vroeg Ome Keesje een najaarsgeschenk voor de VARA. Opbrengst f 51.000,-.

In 1935, toen het dieptepunt van de crisis over Nederland trok, een nieuwe inzameling. Deze keer was de opbrengst f 120.000,-.

Men moet die bedragen zien tegen de achtergrond van het prijspeil van die dagen. Maar ook tegen de achtergrond van de armoe, waarin minstens 500.000 gezinnen verkeerden.

Het was het oeroude wonder van het offer, nu gemanifesteerd in dat gebied van de menselijke gevoelens, waar idealisme en gevoel voor saamhorigheid te vinden zijn. De grootheid van vele kleine

mannelijkes, die het woord solidariteit hadden gehoord en verstaan.

Buitenstaanders verbazen zich tegenwoordig wel eens over de verbondenheid die een zo grote aanhang ook in onze dagen met de VARA verbindt. Of ze smalen, dat die VARA-leden 'alleen maar abonnee zijn op het krantje'... Maar wat weten *die mensen* van de dingen waar ze over spreken? Een mens zonder tradities leeft een verschaald bestaan. Dat geldt ook voor een volk. En niet minder voor een beweging die sociaal en politiek idealisme nodig heeft als lucht om te leven.

De bereidheid om te offeren is in de socialistische beweging na de bevrijding geenszins gestorven. Ze heeft bij tijd en wijle getoond springlevend te zijn. Alleen... af en toe komt men in de socialistische beweging mensen tegen, aan wier goede bedoelingen niemand twijfelt, die zeggen: 'Och al dat fanfare-gedoe... dat was vroeger goed. Maar tegenwoordig, we leven in een andere tijd. Die VARA... ik zal de dag zegenen als ze zich zelf opheft. Het socialisme heeft zich immers vernieuwd.'

Ze prediken vernieuwing, maar ze brengen verschraling! Als ze hun zin krijgen.

NEGENDE HOOFDSTUK, *waarin een programmablade door middel van een dubbele bodem van eigenaar verandert, een konijn een leeuw wil worden, en vele kleintjes een grote maken.*

In de jaren twintig zagen slechts heel weinig mensen brood in de radio.

Een grappenmaker zei: 'Zodra ze diners gaan uitzenden, koop ik een ontvanger, eerder niet.' Er bestond een clubje donateurs, hoofdzakelijk mensen uit het Gooi. Die noemden zich deftig: Hilversumse Draadloze Omroep HDO. De leiding berustte bij de heer W. Vogt. Ze wilden een clubblad uitgeven. Met de programma's erin. Maar ze konden het idee aan niemand kwijt.

Ten slotte vonden ze het Algemeen Handelsblad bereid een kansje te wagen. Zo verscheen 'De Radio Luistergids', het orgaan van de HDO. Het lelijke jonge eendje...

Maar het eendje werd een zwaan! Deskundigen konden uitrekenen, dat het 'Algemeen Handelsblad' spoedig een miljoen gulden per jaar winst zou kunnen maken. De HDO zou daar maar een schimmetje

van krijgen. Dat vond het bestuur van de HDO niet zo leuk. Een mens mag ook wel eens om zich zelf denken.

De krantenmagnaat F. H. J. Holdert (De Telegraaf) was bereid een voordeliger contract te sluiten. In de eerste plaats voor hem profijtelijk, allicht, vervolgens ook beter voor de HDO en voor sommige leden van het bestuur die commissaris, of directeur of redacteur wilden worden. Maar hoe kon die HDO van dat contract met het Handelsblad afkomen? Er werd een kunstje bedacht. De HDO hief zich op, daardoor verloor het contract alle waarde, en nagenoeg dezelfde club kwam onder de naam Algemene Nederlandse Radio Omroep (ANRO) weer te voorschijn en liet een 'nieuw' blad, de Aetherbode, bij Holdert drukken.

In 't fatsoenlijke zakenleven hebben ze voor mensen, die met zo'n goochelkunstje onder contractuele verplichtingen uitglippen, een duidelijke benaming. Rechtens scheen er echter niets tegen te doen te zijn. Het scheen, dat Holdert *deze* slag had gewonnen.

Maar toen gebeurde er iets waar hij niet op had gerekend.

Holdert werd geraakt door wat men een 'effect-schot' zou kunnen noemen. Het werd 'met een omweg' op hem afgevuurd.

Om uit te leggen hoe dat in zijn werk ging, moet echter eerst iets over de VARA worden verteld. De eerste uitzendingen van de VARA vonden aanvankelijk plaats elke zaterdagavond om de veertien dagen.

In januari 1926 kreeg de VARA er zendtijd bij.

Toen werd het elke week op zaterdagavond en nog wat tijd voor extra-programma's. In oktober 1927 kreeg de VARA behalve de zaterdagavond ook een deel van de zondag en nog wat wisselende zendingen op maandag, plus gelegenheid voor 10 'hoogtijdagen' zoals 1 mei en dergelijke.

Men kan niet zeggen dat die VARA-uitzendingen buiten de socialistische kring dezelfde waardering ontmoetten als in de gezinnen der arbeiders. In ingezonden stukken klonk het geluid: het wordt tijd dat wij die rooie rakkers de mond snoeren. Geen socialistische omroep in Nederland!

Met steun van de Indische Ondernemingsraad en het Verbond van Nederlandse Werknemers werd een nieuwe Nederlandse Omroep Vereniging (NOV) gesticht. Deze verstuurde in november 1927 een vertrouwelijke circulaire waarin zoveel stond als: de rode uitzendingen van de VARA moeten worden verboden. De NOV had een krant nodig.

Ze was een omroepvereniging, dus moest het een programmablاد zijn. En kijk aan, Het Handelsblad had wel de rechten op de 'Radio Luistergids', maar door een goocheltrucje had het blad er géén omroepvereniging voor die het wilde 'dragen'. De NOV kwam Het Handelsblad uit de nood helpen, of omgekeerd, zo was 't toevallig ook nog eens een keer. Als de ene hand de andere wast, worden ze beide schoon.

Deze NOV kwam met Het Handelsblad overeen, dat de Radio Luistergids voortaan háár orgaan zou zijn. Maar de ANRO (van W. Vogt) had het recht van programma-publikatie aan Holdert overgedaan. En zonder programma's was het NOV-orgaan ten dode opgeschreven.

Toen greep de regering, dit concurrentiegedoe beu, in en verordende: alle omroepverenigingen zijn verplicht over en weer elkaars radioprogramma's uit te wisselen. Men noemt dat programma-obligo. Holdert was het monopolie kwijt: en op dat alleenrecht was zijn berekening gebouwd.

Jacob van Campen, de drukkerij van het Algemeen Handelsblad, en Holdert zeiden tegen elkaar: 'Waarom zouden we gaan concurreren, we kunnen beter samendoen.'

Onder de druk van die twee grote kranten en hun drukkerijen besloten ANRO en NOV toen tot een fusie. Ze werden opgeheven. Een 'nieuwe' omroepvereniging werd geboren: de AVRO. Een vreemd luchtje zat er wel aan.

Het programma-obligo veroorzaakte echter een kettingreactie.

Want KRO, NCRV en VARA waren óók omroepverenigingen.

De AVRO was door dat programma-obligo opeens verplicht ook met die drie andere omroepen programma's uit te wisselen. De regering had het immers bevolen. Dank zij het programma-obligo kregen KRO, NCRV en VARA nu de gelegenheid hun ietwat armetierige clubkrantjes te veranderen in volwaardige programmabladen. Dat hebben ze snel en met grote vlijt gedaan.

Dat is allemaal bijna veertig jaar geleden gebeurd. Het land heeft gedaverd van die klassenstrijd in de radio, want dát was het, niet meer en niet minder. Juist doordat wij nu de dingen kunnen zien met een afstand van veertig jaar, kunnen we de gebeurtenissen uitpellen, zoals je een ui ontdoet van zijn rokken.

Wat het geknoei van HDO-ANRO-NOV-AVRO etc. betreft, de AVRO kan met het volste recht klagen, dat de inmenging van De Telegraaf

direct en indirect heeft geleid tot haar onttroning als de omroepvereniging van Nederland. Daarbij mag niet onvermeld blijven, dat de AVRO zwak was tegen de verleiding; en dat de heer Vogt de zwaarste schuld treft voor de tikken, die de AVRO heeft gekregen.

Dan blijft ten slotte de kern over.

Ten eerste: de radio-omroep (en de televisie) en de programma-bladen zijn er niet om miljoenenwinsten in de zakken van een paar handige jongens te pompen. Het zijn diensten verlenende instituten, geen goudmijnen of melkkoeien; de waakzaamheid om dat beginsel te beschermen mag niet verslappen.

Ten tweede: de enige afdoende bescherming van de socialistische microfoon is een sterke omroeporganisatie, in enge verbinding met de gehele socialistische beweging, die er als een beschuttende dijk omheen is gebouwd.

Je kunt het ook eenvoudiger zeggen: Wat goed voor ons was, toen het ons slecht ging, kan nooit slecht voor ons zijn, nu het ons goed gaat.

Een sprookje voor grote mensen. Ik heb het dikwijls verteld, als ik vergaderingen van de VARA toesprak.

Het konijn zei tot de leeuw: 'O, koning der dieren. Ik ben 's nachts zo vreselijk bang in het donker. Elk dier wil me kwaad doen. De vos wil me verslinden. Maar voor u, o koning leeuw, zijn alle dieren bevreesd. Toe, vertel mij uw geheim, wat moet ik doen opdat ook voor mij alle dieren sidderen en beven?'

'Heel eenvoudig, broer konijn, u moet een grote bek opzetten en met die bek verschrikkelijk hard brullen, dan zullen de dieren u vrezen.'

De volgende nacht ging broer konijn op een open plek in het bos zitten. Het sperde zijn bekje wijd open, en probeerde zo hard mogelijk te brullen. Maar juist daardoor trok hij de aandacht van de andere dieren. Ternauwernood ontsnapte hij aan de hongerige vos.

Vertwijfeld ging broer konijn weer naar de leeuw.

'O koning der dieren, ik heb uw raad gevolgd. Ik heb een grote bek opgezet. Ik heb verschrikkelijk hard gebruld, zo hard, dat ik er zelf bang van werd. Maar het heeft niet geholpen, integendeel, als ik niet haastig was gevlucht, had de vos me gegrepen.'

Koning leeuw lachte.

'Broer konijn, een grote bek opzetten alleen is niet voldoende, *er moet ook nog iets achter staan.*'

In het sprookje van het bange konijn en de sterke leeuw is in zekere zin de gehele geschiedenis van de socialistische beweging samengevat. Dus ook van de VARA, die van deze beweging een onafscheurbaar deel uitmaakt.

Het zou een boze wereld zijn, als alleen de sterksten de dienst konden uitmaken. Een aanvaardbare wereldorde dient gegrondvest te zijn op een zo groot mogelijke rechtvaardigheid. Een goede wereld is een wereld, waarin maatstaven van recht zorgen dat iedereen zo veel mogelijk zijn deel krijgt.

Maar recht alléén, hoe mooi ook, brengt het niet ver in onze harde wereld. Naast een behoorlijk *recht* dient er een sterke *macht* te zijn, die zorgt, dat het recht werkelijk betekenis heeft.

Gij zult uw buurman niet vermoorden... nee, allicht niet, maar wie dit gebod wil overtreden, dient vooraf te weten, dat er een politie en een justitie is om te zorgen dat het recht wordt toegepast. Recht en macht.

Macht zonder recht wordt misbruik van macht!

Recht zonder macht, wordt onrecht!

Om het te zeggen, zoals de koning der dieren het tegen het bange konijn zei: een grote bek opzetten is niet voldoende, *er moet ook nog iets achter staan.*

De simpele waarheid, die het zwakke konijn van de sterke leeuw moest leren... heeft ook de socialistische beweging zich eigen moeten maken. Dat is niet vanzelf gegaan.

Eén voorbeeld.

Tegenwoordig vinden we niets doorgewoner dan algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen.

Algemeen kiesrecht, dat is *immers* een recht!

De eis voor algemeen kiesrecht werd al in de jaren tachtig van de vorige eeuw het eerst in Nederland aangeheven.

1877: grote betoging voor algemeen kiesrecht in Amsterdam.

Maar het moest 1917 worden, veertig jaar later, voordat het algemeen kiesrecht werd *ingevoerd*!

Was dat kiesrecht dan in 1877 *geen* rechtvaardig verlangen?

Natuurlijk, het was toen precies zo rechtvaardig als thans.
Alleen... de macht om dat recht tot werkelijkheid te maken... die
macht ontbrak in 1877: *Organisatie*.

Een organisatie is heel iets anders dan een stel te hoop gelopen lieden. Organisatie is een der pijlers van de socialistische *beweging*.

Het kan in onze tijd geen kwaad dat woord 'beweging' een ogenblikje nader te bekijken.

Bij een 'beweging' staat uiteraard het doel voorop, maar van nagevoeg dezelfde grote betekenis is de *vorm* van de beweging.

Ook dat kan met een eenvoudig voorbeeld duidelijk worden gemaakt.

In het jaar 1904 schreef een jonge Amsterdamse radicaal, mr. M. W. F. Treub (later professor en minister) een boekje over het 'sociale vraagstuk.'

Als men dat zestig jaar oude boekje tegenwoordig doorleest, staat men menig keer verbaasd over de actualiteit van de gedachten, die daar worden ontwikkeld.

Die jonge Treub stond achteraf beschouwd niet zo gek ver van de socialistische beweging af. (Zijn zogenaamde erfgenamen, de oud-liberalen en de conservatieven van de vvd, hebben dat erfdeel in de vuilnisbak gestopt.)

De radicale gedachten van de jonge Treub hebben mede geleid tot de stichting van de Vrijzinnig Democratische Bond in Nederland. Die speelde voor 1914 een politieke rol.

Ondanks de radicale doelstellingen, werd die Vrijzinnig Democratische Bond nooit meer dan een kiesvereniging; een gezelschap, dat eigenlijk pas actief werd, als er kandidaten moesten worden gesteld en gekozen. Een *beweging* werd zij nooit, al telde zij tal van briljante figuren.

De socialistische beweging daarentegen aanvaardde consequent de noodzaak van de enge verbinding tussen recht en macht. Zij trok vrijwel haar gehele activiteit ononderbroken samen op *organisatie*. In de socialistische beweging vormden de politieke partij, de vakbeweging, de dusgenaamde culturele organisaties (waaronder de v a r a) een gevarieerd geheel van onderling van elkaar afhankelijke (interdependente) organisaties. Verbonden, niet in de eerste plaats door reglementen, maar door sterke banden van solidariteit.

In de atmosfeer van de socialistische beweging, ging het organiseren van de VARA, bij wijze van spreken vanzelf.

Het begon met doodgewone 'luisterbijeenkomsten'. Een luisterbijeenkomst was veertig jaar geleden, toen slechts weinig mensen zelf een toestel bezaten, een hele gebeurtenis. Iemand stelde voor een avond zijn toestel beschikbaar. Een aantal mensen kwam in een zaaltje bijeen om te luisteren.

Het spreekt vanzelf dat tijdens en na zo'n luisterbijeenkomst druk over het programma werd nagepraat, want na-kouten over de preek behoort tot onze folklore. Uit al deze over het land verspreide activiteiten is echter in korte tijd de organisatie van de VARA gegroeid.

Altijd was de oorsprong: een bespreking van het programma. De zeggenschap van de VARA-leden over de inhoud, de opzet en de doelstellingen van de programma's is een karakteristiek voorbeeld van democratie die van onderen op gegroeid is. Gaandeweg is de vorm waarin deze democratie wordt beoefend, verfijnd. Tegenwoordig telt de VARA 650 afdelingen die zijn opgenomen in 15 districten. Elke afdeling wordt door een bestuur beheerd, dat gemiddeld uit vijf mensen bestaat. Via de districten wordt de mening van de leden over de gang van zaken in de organisatie doorgetrechterd naar de verenigingsraad en het hoofdbestuur. Aan die verenigingsraad is het hoofdbestuur verantwoording schuldig. Een bijzonder systeem zorgt ervoor, dat ook de stem van een enkeling tot hoofdbestuur en verenigingsraad kan doordringen. De afdelingsbesturen geven namelijk niet slechts meerderheidsoordelen door, maar *elke* opmerking over een programma die in enige afdeling wordt gemaakt.

Deze vorm van zeggenschap kost de VARA vele tienduizenden guldens per jaar. Die gelden worden uit eigen fondsen opgebracht. Daarvoor dient de contributie. In het buitenland geeft men tonnen per jaar uit om door middel van onderzoeken de smaak en de wensen van het publiek te peilen. Niet alleen dat dit in de VARA m.i. doeltreffender en goedkoper geschiedt – maar bovendien is hiermee een belangrijk op democratische leest geschoeid instituut van cultuur en kunst geschapen, wortelend in de volkskracht zelf.

Eigenlijk moest de VARA bij de volgende uitbreiding van de studio een groot schilderstuk laten maken of een gebrandschilderd raam, of een fresco of iets dergelijks. Daarop zou men dan de wordingsgeschie-

denis van de organisatie VARA kunnen afbeelden, met alle belangrijke figuren die in haar geschiedenis een rol gespeeld hebben. Als 't eenmaal zover komt, zal de eenvoudigste luisterbijeenkomst daar niet worden vergeten, want in zekere zin is alles DAAR begonnen. In een bijeenkomst van kleine mannetjes en vrouwtjes.

Hoeveel vergaderingen van, voor of namens de VARA heb ik in de afgelopen veertig jaar moeten voorzitten? Ik weet 't niet.

Ik zou de waarheid licht geweld aandoen, indien ik nu neerschreef, dat al die vergaderingen beslist noodzakelijk waren. Het zou evenmin verband houden met de werkelijkheid, als ik me verbeeldde, dat mijn aanwezigheid niet gemist had kunnen worden. Ik weet zeker, dat ik aan de VARA meer heb te danken, dan de organisatie aan mij.

Ik wil graag erkennen: aan veel van die vergaderingen denk ik met dankbaarheid terug. Dat geldt met name voor de ledenvergaderingen. Zo'n bijeenkomst van leden uit de jaren dertig wil ik nu voor u schilderen.

De zaal is stampvol. Ik moet er het beleid van het hoofdbestuur verdedigen. Als ik de voorzitter vraag, hoeveel leden 'zijn' afdeling telt, antwoordt hij trots: 'Een dikke vierhonderd. Maar ja, dit is een grote stad moet je weten.'

'Hoeveel mensen heb je vanavond bij elkaar?'

'Honderd eenentwintig, tel de presentielijst maar na. Ze komen echt niet voor jou hoor, tenminste niet uitsluitend voor jou. We hebben altijd een vrij aardige opkomst in deze afdeling, moet je rekenen.'

'Voorzitter, wat staat er op agenda vanavond?'

'Dat dien jij als hoofdbestuur te weten. De agenda staat in de statuten.'

Op de agenda staat o.a.: behandeling van het omroeprapport over het afgelopen jaar. Dat rapport heeft in al zijn breedvoerigheid ook in het programmablade afgedrukt gestaan. De leden hebben het nauwkeurig nagelezen. Reken maar!

Een jaar geleden hebben ze in deze afdeling net zo'n vergadering gehad. Over het omroeprapport, dat betrekking had op het jaar, dat toen achter de rug was. Er is destijds nogal gesputterd. De een wilde meer klassieke muziek, de ander voelde meer voor 'het lichtere sjanre'. Weer een ander vond Teun de Klepperman veel te zoetsappig.

‘Ze moesten potverhierendaar in Hilversum er veel harder ophengsten. Het lijkt wel of ze bang zijn voor de “boersjwazie”.’

Zo hadden de meningen een halfjaar daarvoor in een soortgelijke huishoudelijke vergadering tegen elkander gebotst. Sommige bezoekers hadden warme hoofden gekregen van de opwindning. De voorzitter, een grapjanus, had gezegd: ‘Als ik jullie van achter deze tafel bekijk, zijn jullie een stelletje heethoofden. Het lijkt wel een veld met rooiekolen...’

Toen, in die vergadering een jaar geleden, niemand meer een gedachte kon uiten die niet al tienmaal was uitgesproken, had de voorzitter een bescheiden klopje met de hamer op de tafel gegeven.

‘Ik stel voor de discussies maar te sluiten.’

Nou... enne... enne... toen hadden een paar geroepen: ‘Moeten we niet stemmen? We willen wel eens weten wie de meerderheid heeft, de klassieken of de populaireren.’

De voorzitter had even met de secretaris gesmoesd. Die had haastig in een boekje gekeken.

‘Nee, beste mensen, er hoeft niet gestemd te worden. Kijk hier in de reglementen en in de handleiding die we van het hoofdbestuur hebben ontvangen, staat duidelijk: *alle* opmerkingen, *niet een enkele uitgezonderd*, worden doorgestuurd naar Hilversum. Het gaat er niet om of een mening van een luisteraar de meerderheid haalt, elke mening, elk oordeel, hetzij goedkeurend of afkeurend, willen ze in Hilversum kennen.’

Dat was dus een jaar terug. Nu, een jaar later, zijn de leden van die afdeling (allicht) benieuwd om te weten wat er van hun meningen terecht is gekomen. In die vergadering van vanavond wordt over de programma's opnieuw uitvoerig geredekaveld. Dat gebeurt in de vele honderden afdelingen die de VARA in Nederland telt. Elk jaar opnieuw, zolang de VARA bestaat.

Al die opmerkingen, vellen vol, worden in Hilversum verzameld, bestudeerd, besproken en... beantwoord.

Die afdelingen kiezen ook hun vertegenwoordigingen naar de districten, waarvan de grenzen van de meeste ongeveer gelijk vallen met die van de provincies. Daar worden de leden van de verenigingsraad gekozen. Die verenigingsraad kiest de bezoldigde bestuurders en de onbezoldigden. Behalve gekozen leden telt het hoofdbestuur altijd

'kwaliteitsleden' – dat wil zeggen leden die op grond van hun positie elders in de socialistische beweging in het hoofdbestuur zitting hebben, zoals een vertegenwoordiger van de politieke partij, van de vakbeweging en zo. (Tegenwoordig zijn ook enkele leden van het hoofdbestuur door de verenigingsraad gekozen op voordracht van de Wiardi Beckman Stichting, zij 'vertegenwoordigen' levensbeschouwingen in de socialistische beweging.)

De opmerkingen uit al die afdelingen komen, met de beantwoording door het hoofdbestuur, uiteindelijk in de verenigingsraad terecht. Ter finale beslissing. Daar wordt een oordeel gestreken.

Toch zou men een onjuiste conclusie trekken, wanneer men denkt dat door deze vorm van organisatie en medezeggenschap het hoofdbestuur en de uitvoerende functionarissen van het dagelijks bestuur 'de kruiers' van de leden waren (of thans zijn). Als de VARA nooit meer had willen zijn dan een pretmachine, was het niet de moeite waard geweest haar op te richten. Loltrappers genoeg in Nederland. Nee, de VARA heeft met raad, maar vooral door de daad der programma's zelf, leiding gegeven aan de stijging van het gemiddelde peil der algemene ontwikkeling en de culturele ontwikkeling in ons land.

Het voor Nederland zo karakteristieke instituut van democratie voor radioluisteraars heeft niet slechts geleerd wat de luisteraars wilden – de besprekingen erover in al die plaatselijke afdelingen hebben de zelfontwikkeling der luisteraars gestimuleerd.

Als men die 'opmerkingen uit de afdelingen zoals die nu veertig jaar lang in Hilversum zijn beland, doorleest (het is een enorme stapel papier), dan ontdekt men dat in de verlangens van de luisteraars een lijn zit, een lijn, die naar boven wijst, naar een hoger cultureel en intellectueel peil.

TIENDE HOOFDSTUK, *waarin kopspijktjes honderden klapbanden veroorzaken, een nieuw lied ten doop wordt gehouden en Hilversum in een stofwolk wordt gehuld.*

De omroep (en de televisie) in ons land zijn wegen gegaan die kenschetsend zijn voor de Nederlandse volksaard. Maar de omroep had, met behoud van het typischen Nederlandse, ook een andere opzet kunnen krijgen. Wanneer bij voorbeeld bij de aanvang van de wettelijk

geregelde omroep de Tweede Kamer zich niet door liberale verwachtheid had laten (mis)leiden en wanneer in plaats daarvan het parlement van meet af aan door middel van een systeem van her-verdeling der luistergelden de verschillende omroepverenigingen door deze band naar elkaar toe had geleid... dan zou wellicht de loop der omroepgeschiedenis anders zijn geweest. Maar, hoe ook gevormd, de omroep zou altijd de kenmerken van de Nederlandse aard hebben moeten bezitten om het vertrouwen van de brede lagen des volks te kunnen winnen en behouden. Eén van die kenmerken is: *de veelvormigheid*. Dit is het tegenovergestelde van kleurloze neutraliteit. Hoe de organisatievorm zou zijn (of zal worden), in ons land zal een in vrijheid aanvaarde omroep als een der leidende beginselen hebben: elke volksstroming draagt eigen verantwoordelijkheid voor de zelfstandige verzorging van het eigen deel der programma's. Zou dit beginsel ophouden leidraad te zijn, dan kan men niet meer van een nationale omroep spreken.

Mede om deze reden heeft 'de wil des volks' op spannende momenten duidelijk en in het openbaar positie gekozen ten aanzien van dringende vragen, die in de omroep aan de orde waren. Een zodanige publieke, soms door massale demonstraties geschraagde keuze van positie heeft zich geenszins tot de VARA beperkt.

Om echter niet te ver buiten het kader van dit boekje te verdwalen, worden hier slechts de verschillende landelijke demonstraties gememoreerd die de VARA hield. Het grote, het eerste grote Zomerfeest in het Spanderswoud in 1931, het Zomerfeest in Birkhoven bij Amersfoort in 1934 en later in 1936 nog eens in Birkhoven, in Hilversum in 1948 en in Apeldoorn in 1961. En dan blijven de vele 'Gewestelijke Zomerfeesten' nog onvermeld. Telkenmale kwamen vele tienduizenden samen om door hun aanwezigheid voor de VARA te getuigen.

Het eerste grote Zomerfeest van 1931 in het Spaanderswoud te Hilversum leverde een der merkwaardigste incidenten op in de geschiedenis van de VARA.

Begin juli 1931 meldde zich een jongeman bij de redactie van 'Het Volk' in Amsterdam. Ik was één der redacteuren. De knaap wenste mij persoonlijk te spreken. 'Strikt persoonlijk'. Hij deed erg geheimzinnig.

'Ik ben bediende in een ijzerwinkel. Mijn baas heeft de afgelopen veertien dagen 30 kilo kopspijkertjes verkocht.'

'Kopspijkertjes?'

'Kopspijkertjes! Van die venijnige krengen met punten en een brede platte kop. Dertig kilo in veertien dagen. Vindt u dat niet vreemd?'

'Hoezo?'

'Die dertig kilo kopspijkertjes zijn in gedeelten van vijf kilo verkocht. Zes maal vijf kilo. Steeds door een ander, maar dan stond het hele ploegje op de hoek op elkaar te wachten. Dus...'

'Dus...?'

'Dus, die 30 kilo zijn door één man gekocht. Wat moet iemand met dertig kilo kopspijkertjes doen?'

'Dat zult u aan de kopers moeten vragen.'

Zondagmorgen 6 uur, kopspijkertjes-vegen op de rijksweg naar Hilversum, waar het grote VARA-Zomerfeest 1931, werd gehouden.

'Hoeft niet. Want ik heb ze gevolgd. Ik weet wie het zijn. Het is een stelletje fascistische jongelui.'

Met enkele leden van de redactie werd het geheimzinnige zaakje besproken. Collega Ies Santcroos ging eens hier en daar snuffelen. Voor hem bestonden geen geheimen. Zijn oordeel luidde: 'Het VARA-Zomerfeest.'

Zo begon een der merkwaardigste voorvallen in de geschiedenis van de VARA.

Het zat zo in elkaar:

Toen op 2 juli 1930 minister Paul Reymer eindelijk en ten langen leste de billijke verdeling van de zendtijd deed ingaan – toen de VARA dus rond vijftig uur per week ter beschikking had gekregen – toen dus de jarenlange verbeterde strijd om rechtvaardigheid ook in de ether met een overwinning van het recht was bekroond – toen voelden de VARA-leden een onweerstaanbare behoefte om bij elkaar te komen. Een nieuw woord werd geboren: 'VARA-Zomerfeest'.

Omdat zo iets secuur moet worden voorbereid, werd als datum gekozen: 12 juli 1931. Een jaar lang gingen duizenden sparen. Met dubbeltjes per week. Alles voor het VARA-Zomerfeest in het Spanderswoud in Hilversum! De nieuwe studio, ontworpen door de architecten Snellebrand en Eibink, was nog niet helemaal uit de steigers. Maar de feestgangers zouden er toch langs defileren. Bekende radiofiguren zouden op het feest te zien zijn.

Overal in het land werden extra-treinen gehuurd. De spoorwegen bouwden een extra-station bij Crailoo. Het tijdperk van de autobussen was wel reeds aangebroken, maar het massale vervoer ging toch nog liever met de trein. En met de fiets. Uit het zuiden en uit het noorden, van de Waddeneilanden, uit Zeeland en uit Twente zouden fietsers komen, duizenden fietsers. Sommigen zouden de dag tevoren al op reis gaan. Het was midden in de zomer, één nachtje in de open lucht slapen zou niemand een longontsteking bezorgen.

Amsterdam zou vijftienduizend fietsers leveren, niet minder, eerder meer...

'Kopspijkertjes' had de winkelbediende gezegd. Haastig werden hier en daar nog meer inlichtingen ingewonnen. Spoedig was de opzet volkomen duidelijk. De fascistten zouden in de nacht voorafgaande

aan het Zomerfeest de wegen van Amsterdam naar het Gooi, met kopspijkertjes bestrooien.

Op korte termijn waren radicale tegenmaatregelen nodig. Het dagelijks bestuur van de federatie Amsterdam van de VARA had een vertrouwelijk beraad met de afdelingsvoorzitters. De contra-actie was afdoende.

Op de ochtend van zondag de twaalfde juli 1931 kwamen op de verschillende verzamelpunten van de stad fietsers bijeen. Vijftienduizend. Maar tot grote verbazing van vele fietsers waren er ook honderd vrachtwagens present, over de verschillende fietsstoeten verdeeld.

Wie mee wilde fietsen, moest een kwartje extra betalen. Het kwartje diende ter bekostiging van de vrachtwagens. Tussen de stoeten zou namelijk op elke 150 fietsers één vrachtwagen meertijden. Lekke band onderweg? Geen nood. Je wipt met fiets en al in de vrachtwagen, daar wordt de band geplakt, terwijl de karavaan verder trekt. Op de vrachtwagens zaten de vrijwillige bandenplakkers klaar met vaten solutie en bergen plaklapjes.

De fietstocht, die was opgezet als een tocht naar een zomerfeest, werd opeens een kruistocht. We zouden die zwarthemdige fascistten eens mores leren.

Inderdaad, de wegen naar Hilversum waren bezaaid met kopspijkers. Hier en daar had men zo goed en kwaad als het op zondagmorgen ging, de weg wat geveegd, maar duizenden venijnige prikkers lagen op fietsbanden te loeren. De tocht van Amsterdam naar Hilversum duurde drie maal zo lang als normaal, want al werkte het systeem van de vrachtwagens perfect, oponthoud gaf het natuurlijk wel.

Maar de glorie, toen men eindelijk in het Spanderswoud aankwam! Er waren, welgeteld volgens de ingeleverde toegangsbiljetten, honderdvijfentwintigduizend bezoekers. Tussen de bomen hing een stofwolk, alsof zoëven de Krakatau was ontploft. Maar niemand proefde het. Het was bloedheet weer, stof en zweet plakten aan de gezichten van de mensen. Maar iedereen klopte iedereen tevreden op de schouders: 'Wat een dag... wat een dag...'

'Deze dag zal ons, mijn vrouw en mij, altijd bij blijven.'

Dat schreef ons de heer B. J. Koning, Juliana van Stolbergstraat 56, Amsterdam-W. over het Zomerfeest in het Spanderswoud.

'Wij wisten dat er een groot feest van de VARA zou plaatsvinden, zodat er op de weg van Amsterdam richting Hilversum een grote

drukte van fietsers zou komen. Mijn vrouw (toen mijn meisje) en ik gingen er altijd vroeg op uit met de fiets richting Hilversum. Maar die dag gingen we extra vroeg weg om niet in de grote stroom mee te hoeven gaan. Het was omstreeks 5 uur 's morgens, dat we de Middenweg in Amsterdam opfietsten en de brug over naar Diemen, dat ik een paar kopspijkertjes op het fietspad zag liggen. Omdat ik als elke fietser een hekel heb aan lekke banden, raapte ik die spijkertjes op, en gooide ze in een sloot. We gingen verder. Honderd meter verder zag ik weer spijkertjes, weer opgeraapt, weer verder. Ho maar! Achter elkaar van dat rotgoed op de weg. We hebben toen maar een paar takken van een struik afgesneden en daar zijn we de weg gaan schoonvegen. Onderhand hadden een andere jongen en meisje ons ingehaald. Die zijn toen ook de weg met takken gaan schoon wuiven. Zo was ons begin van een prachtige zondag. We zijn 's avonds weer thuis gekomen zonder lekke banden te hebben gehad. En een heerlijke dag dat we hebben gehad... prachtig.'

Hoe de VARA-leden (jong en oud) in de jaren dertig op zo'n Zomerfeest reageerden, komt wel heel karakteristiek tot uiting in een brief die de heer Joop van der Vecht, Descartesstraat 69, Amsterdam ons schreef. Hij vertelt van hun 'drietal', drie vrienden, Eeffie, Fritsie en hij. Om het in zijn eigen woorden te herhalen:

'En zo gebeurde het, dat de VARA aankondigde een Zomerfeest te houden op Birkhoven bij Amersfoort. Met de gedachte in het achterhoofd aan het spectaculaire Zomerfeest in Hilversum, in het Spanderswoud, enige jaren geleden spraken Eeffie, Fritsie en ik af om naar dit Zomerfeest te gaan. We zouden al de zaterdag tevoren vertrekken, in de middag en met de tent. In de bossen van de Lage Vuursche zouden we kamperen om 's morgens vroeg op Birkhoven (bij Amersfoort) te arriveren.

Nou was Eeffie, "moeders enigste". Een beste jongen hoor, maar het was de eerste keer van z'n leven, dat hij mocht kamperen. Toen we die zaterdagmiddag om vier uur wegreden, bleek zijn fiets veel te zwaar bepakt te zijn. Wat crop lag? Grote gewatteerde dekens, onvoorstelbare hoeveelheden pinda's, gerookte paling, en meer van dat zware spul. We laadden een deel van zijn bagage over op onze fietsen. Vooruit dan maar, maar terwijl we in de richting Hilversum peddelden, dachten Fritsie en ik voortdurend aan de paling, de pinda's en zo.

Eeffie zei een keer: "Wat zijn jullie stil. Waar denken jullie an?"

Toen antwoordden we naar waarheid: "Aan de bikkeselement."

Toen we eindelijk bij de Lage Vuursche de tent hadden opgezet, pakte Eeffie zijn gewatteerde dekens uit. Fritsie en ik hadden alleen maar dunne moltondekens. Eeffie lag veel te warm. Toen hebben we de gewatteerde lappen maar als onderlegger gebruikt. Heeft ooit een kampeerder zo zacht gelegen?

Alles scheen Eeffie nogal tegen te vallen. Hoe dan ook, hij had geen trek in eten.

"Eten jullie mijn voorraad maar op," zei hij.

Nou, dat was aan geen dovemansdeur geklopt. We aten, we snoepden, we smikkelden... we *bunkerden*. Grote potten jam, gevolgd door dikke gerookte paling (heerlijke combinatie), kilo's pinda's, we aten als bootwerkers.

De volgende dag (na een slechte slaap, gevolg van over-eten) naar Birkhoven. Eindelijk zouden we kennismaken met Joop Carlquist, Rein Bennink, Karel van Dijk, Cees Doets, Jan van der Horst, Eugene Charmon, Cor Steyn en bovenal met ons idool: Marinus Komst.

Marinus Komst was HET tieneridool van die dagen. De trompettist met de hoge nootjes, nootjes hoger dan de Eiffeltoren, zeiden we. Een vaste uitdrukking was: "Rinus Komst... die kén d'r wat van..."

Het was een feest van licht, kleur, muziek, vlaggen, mensen en kogelflesjes.

Gek, dat zo'n dag uit je jonge jaren je bijblijft en dat je je er elk detail van herinnert... voor mij een bewijs hoe de VARA voor ons levende werkelijkheid is gebleven.'

Hallo, hier Hilversum

Hier is de VARA

Hier is de omroep van het vrije woord.

Zo luiden de drie eerste regels van het lied, dat in 1931 ten doop werd gehouden op het glorieuze (kopspijkertjes) Zomerfeest.

Het lied werd in een ommezien populair. Vandaag-aan-de-dag is het nog niet uit de gunst van het publiek verdwenen.

Een 'ijzersterke schlager' dus.

Het loont de moeite eens na te gaan waar dit lied zijn ongelooflijk succes aan heeft te danken.

De woorden zijn beslist niet van hoog literair gehalte. Als u het mij vraagt, vind ik de tekst van het lied in zijn geheel gezien nogal knullig. Rijm-confectie. De muziek... Hugo de Groot zal wel niet kwaad worden, als ik hier zwart op wit geef, dat hij heel wat betere melodietjes heeft gecomponeerd. Op een of ander wijze doet de wijs me altijd denken aan het schone lied: 'Van Rotterdam naar Delfshaven.' Maar dat kan een persoonlijke afwijking zijn.

Maar hoe, in vredesnaam, is dat liedje zo populair geworden?

Het antwoord is, dacht ik, vrij eenvoudig: omdat de woorden 'hier is de omroep van het vrije woord' een onbestemd gevoel, dat bij de grote massa des volks leefde, precies midden in het hart raakten.

'De omroep van het vrije woord'. Deze woorden werden steeds meer de samenvatting van het actuele doel en streven van de VARA. De vrijheid van het woord in Europa werd inderdaad bedreigd, ook in het vrije Nederland.

In het jaar 1931 werd een rijmpje in Nederland zeer populair. Het was niet oorspronkelijk Nederlands, het stamde van Heinrich Heine, geen geringe komaf dus.

*Het verschil tussen ezels
en sommige censoren
zit niet in het verstand, maar
wel in de oren.*

(Heinrich Heine was een Duitse dichter die in het begin van de vorige eeuw leefde en een felle strijd voerde tegen de censuur.)

Het klinkt in onze dagen van 1965 voor jonge mensen ongeloofwaardig, dat de radio in Nederland 35 jaar geleden een strijd tegen de censuur moest voeren die meer punten van overeenstemming met het gevecht van Heinrich Heine vertoonde dan goed was voor de naam van ons land.

Het zat zo in elkaar.

In de wet van 1928 had de wetgever bepaalde normen gesteld waaraan de programma's van de omroepverenigingen moesten voldoen. Kort gezegd: goede zeden, openbare orde en veiligheid van de staat.

Onze grondwet kent vrijheid van drukpers, maar met verantwoordelijkheid tegenover de strafrechten. Dat is dus *achteraf*.

Omdat bij de radio echter een *voorafgaande* controle werd ingesteld, vond de toenmalige regering, dat ze een Radio Controle Commissie moest aanstellen. Die bedacht op haar beurt weer, dat ze allerlei radioteksten van tevoren moest opvragen. Dat zat aan het systeem vast. Het werd het dolste kluchtspel. Allerlei vooraanstaande Nederlanders, kamerleden, mensen van naam en faam, moesten hun tekst vooraf inzenden. De Internationale en de Socialistenmars mochten niet meer worden uitgezonden. Toen in 1933 de nazi's in Duitsland Marinus van der Lubbe ter dood brachten, omdat hij de rijksdagbrand zou hebben aangestoken (de waarheid dat de nazi's zelf de daders waren, kwam pas na de Tweede Wereldoorlog aan het licht) – toen gaf de VARA enkele minuten stilte ter herdenking. Stilte, uitzenden? Mocht ook niet!

De Rococo, zoals die commissie werd genoemd, was beslist niet populair. In een nogal bewogen Tweede-Kamerdebat in 1930 wees de woordvoerder van de democratische socialisten, ir. Albarda, erop dat door dit voorafgaand toezicht de regering feitelijk de verantwoordelijkheid droeg voor alle radio-uitzendingen. Hij vond dat de regering zo'n verantwoordelijkheid in beginsel niet mocht en in de praktijk niet kon dragen. Maar de regering, gesteund door de meerderheid in de Kamer, gaf geen kamp. Trouwens de VARA ook niet. 'De omroep van het vrije woord' – aan die bijnaam herkende iedereen het karakter van de VARA.

Na de bevrijding werden de omroepverenigingen verantwoordelijk tegenover de wet, precies zoals de redacties van kranten, de schrijvers van boeken, de sprekers op vergaderingen. De strijd voor het vrije woord vormt een der glorieus hoofdstukken in de geschiedenis van de VARA.

Wie het voortbestaan van de vrijheid op prijs stelt, dient zijn kinderen te leren hoe de vrijheid werd bevochten. Waar blijft ons recht de jeugd te verwijten, dat ze zich van al deze dingen niets meer aantrekt, wanneer wij er met de jeugd niet of te weinig over hebben gesproken?

ELFDE HOOFDSTUK, waarin verteld wordt van nieuwe vitrage-gordijnen,
bittere armoe en twee schrijvers.

In een krant las ik dezer dagen, dat onze tijd gebukt gaat onder een tomeloze dictatuur van de jeugd. Ik vind dat rijkelijk overdreven. De man die deze zin neerschreef, moet wel een zeer slechte herinnering hebben gehad aan zijn eigen jeugd. Misschien wil hij helemaal geen herinneringen hebben.

Wat ik me van *mijn* jeugd herinner, is voldoende om niet mee te doen met de lieden, die de jonge mensen van tegenwoordig veroordelen en vonnissen. Ik ben opgegroeid in een Amsterdamse volksbuurt. Mijn vriendjes en ik waren geen lieverdjes. Het was maar goed, dat het woord 'nozem' toen nog niet was uitgevonden. Trouwens de bromfietsen waren er ook nog niet; en de taxi's van de Amsterdamse ATAX reden nog op elektrische batterijen. Een paar jongens uit de buurt bezaten een fiets, zo'n oud Duits model met trappers uit de tijd van de Romeinen en de Batavieren. Ons gedrag? Wie zegt, dat hij de jonge mensen van tegenwoordig niet begrijpt, zwijgt liever over zijn eigen jeugd.

Een paar gebeurtenissen hebben op mijn generatie een indruk gemaakt, die nooit kan worden uitgewist. Oorlogen, revoluties. Ik ga ze niet allemaal opnoemen. Ik noem hier slechts de werkloosheid van de jaren dertig.

Ik geloof, dat niemand van mijn generatie en van de generatie, die op de mijne volgde, ooit die periode zal kunnen vergeten.

Ik kan heel goed begrijpen, dat mensen die de jaren van 1930 tot 1940 niet bewust hebben mee-geleefd, zich eenvoudigweg niet kunnen voorstellen, dat die werkloosheid nooit uit onze gedachten kan gaan.

Dit is geen economisch wetenschappelijk boek. Maar hoe luchtig ik ook enkele grepen uit de geschiedenis van de VARA moet beschrijven, over de crisis van 1929 kan ik niet zwijgen. Ze heeft niet alleen op de geesten der mensen, maar ook op de VARA jarenlang haar stempel gedrukt.

Laat ik proberen mijn zeer oppervlakkige schets van die tijd zo kort mogelijk te maken.

Zolang onze kapitalistische maatschappij bestaat, is zij, met tussenpozen van bloei, door zware crises geschokt. Soms waren die perioden

van crisis zo langdurig en de verschijnselen zo ernstig, dat de mensen dachten: er komt nooit een eind aan, het is een crisis in permanentie. Maar evenmin als een permanente crisis, bestaat er een bloeiperiode die nooit eindigt.

In 1929 echter dachten de mensen, dat het tijdperk van de eeuwigdurende welvaart nu eindelijk was angebroken. Het ging in de wereld goed. Ook Nederland kwam er niet slecht van af. Dr. Drees vertelt in zijn boek 'Zestig jaar levenservaring': 'In de zomer van 1929 was in Den Haag het aantal gesteunde werklozen tot ongeveer honderd gedaald, zodat ik (dr. Drees was toen wethouder) besprekingen begon om te doen nagaan of het niet mogelijk zou zijn aan deze, voor zover ze lichamelijk geschikt waren, arbeid te verschaffen en de steunregeling tijdelijk als overbodig ter zijde te stellen.'

Toen kwam (voor vrijwel iedereen als een bliksemschicht uit heldere hemel) op 29 oktober de ineenstorting. De koersen van de effectenbeurs in New York stortten in. Op 29 oktober werden meer dan zestien miljoen aandelen op die beurs geworpen... en tegen een appel en een ei aangeboden. Maar kopers waren er niet.

Ik was in die tijd verbonden aan de redactie van 'Het Volk'. Piet Bakker kreeg opdracht een 'stukkie' over de beurs te schrijven. Samen gingen we naar de Effectenbeurs in Amsterdam.

Een onbeschrijfelijk schouwspel. De ene keer is de effectenbeurs wat opgewonden, en de andere dag wat kalmer... maar die dag leek het wel alsof alle mensen, die we beneden zagen rondkrioelen, door miljoenen wespen waren gestoken. Een wilde radeloze massa. Geschreeuw, gevloek. Mensen, die met papieren wapperen. Hier en daar in een min of meer stil hoekje een man wezenloos voor zich uitstarend.

Wat aanvankelijk het onderwerp scheen te zijn voor een gezellig stukje journalistiek van Piet Bakker, werd binnen enkele dagen een wereldramp.

In het buitenland staakten banken hun betalingen. In Nederland deden onheilspellende geruchten de ronde. Bedrijven sloten van de ene dag op de andere. Reden: alle orders waren ingetrokken. Massale werkloosheid trok als een tweede zondvloed over de wereld.

Eind 1929 telde Duitsland drie miljoen werklozen, einde 1930 vier en een half miljoen en in 1931 bijna zes miljoen mensen zonder werk. Ook in Engeland nam de werkloosheid hand over hand toe. En in andere landen.

Dr. Drees vertelt verder: 'Nederland was een van de weinige landen, die heel lang aan de oude goudwaarde van hun munt vasthielden en daardoor hun moeilijkheden vergrootten en langer deden duren. In ons land is in de dertiger jaren de werkloosheid ten slotte tot bij het half miljoen opgelopen. Ik heb de gevolgen van nabij gezien in Den Haag. Allereerst in de ellende van de werklozen, die in steeds groter getale op de sobere steunbedragen waren aangewezen, de controle op hun gezinsinkomsten hadden te ondergaan en dagelijks aan de stempelbureaus moesten verschijnen.'

Vijf maal honderdduizend werklozen in een landje met tien miljoen inwoners. Wat betekenen die getallen in de praktijk van het leven van een arbeider?

We kunnen het weten uit een boek 'Levie de Lange's dagboek' dat verleden jaar is verschenen (bij H. J. Becht). Eén stukje zal ik er uit overschrijven.

Op 27 augustus 1932 werd Naatje, ons achtste kind geboren en de negende, Abraham, op 10 november 1933. Er werd door de regering bekend gemaakt, dat de ondersteuning voor kleine gezinnen van werklozen iets zou worden verlaagd, maar voor de grote gezinnen iets zou worden verhoogd. Toch ben ik er tot nog toe niet achter gekomen wat er van hoger hand met een groot gezin werd bedoeld. Toen ik op een der betaaldagen van de ondersteuning – het was op vrijdag – zeer nieuwsgierig was, wat ik er wel bij zou krijgen, bleef ik bij het natellen als aan de grond genageld staan. In tegenstelling tot mijn verwachting bleek ik voor een verlaging in aanmerking te komen. Van het bedrag van f 19,- was f 3,75 in mindering gebracht, zodat ik met f 15,25 naar huis mocht gaan.

Ruim f 15,- voor een gezin van elf monden... dát is de crisis van de dertiger jaren, in één zin samengevat. En al werd dat bedrag later verhoogd tot 21 gulden... en al waren de prijzen lager dan tegenwoordig, er is in die jaren in de letterlijke zin des woords in Nederland zwarte armoede geleden. Deze gruwelijke omstandigheden oefenden uiteraard invloed uit op de VARA. In de eerste plaats op het ledental. Het daalde en daalde.

Maar veel schokkender was de demoralisatie, die de werkloosheid in de geesten veroorzaakte. Doordat ik voorzitter was van het district

Amsterdam van de VARA, kreeg ik er in het dagelijkse contact met de afdelingsbestuurders en het grote aantal propagandisten, mijn volle portie van.

Ik herinner me, dat ik op een avond op het kantoor van de VARA in Amsterdam werd aangesproken door een man, die ik al heel wat jaren kende als een rustige huisvader.

'Kijk eens, het gaat niet langer. We verrekken van de honger. Je wil je kinderen toch iets meer geven dan een droge snee brood.'

Wat moest ik daarop zeggen? Ik zweeg.

'Mijn vrouw is uit werken gegaan. Die paar gulden, die ze in de week verdient moet je opgeven aan de steun. Die worden dan voor een deel van je steun afgehouden. Als je het goed uitrekent, gaat je vrouw elke dag uit werken voor twee riksen in de hele week, dat is wat er overblijft.'

'En...'

'Nou, ik dacht: ze kunnen voor mijn part doodvallen met hun hele steun en controle erbij. Ik heb *niet* opgegeven dat mijn vrouw uit werken gaat. Het is een paar maanden goed gegaan. Maar ja, een of andere buurman heeft me verraden. Uit afgunst... wij arbeiders zijn tegenwoordig zó ver heen, dat we elkaar ook nog onze armoe misgunnen.'

Zijn verdere verhaal kwam hier op neer: men had hem, de werkloze, voor de keus gesteld: of onmiddellijk aan de steun terug betalen wat hij 'teveel' had ontvangen, of anders werden het politiezaken. Er waren al mensen tot gevangenisstraffen veroordeeld 'omdat ze de steun hadden bestolen'.

'Nou, en toen heb ik in mijn nood, de steun betaald met geld, dat ik als afdelingspenningmeester van de VARA onder mijn berusting had.'

Dat is één geval. Met enkele variaties, heb ik in Amsterdam vele, zeer vele rustige arbeiders zo voor me gehad, degelijke huisvaders... maar ze konden de ellende van hun hongerende gezinnen en verkommerende vrouwen niet langer aanzien. Ze staken hun handen uit naar andermans goed.

Nog geheel afgezien van het mijn-en-dijn, de zielkundige gevolgen van de crisis waren even verschrikkelijk.

Ik zal de naam van de Amsterdamse VARA-afdeling niet noemen, maar er zijn vele mensen in de hoofdstad, die weten wat ik bedoel.

Op zekere dag kreeg het Federatiebestuur van de VARA Amsterdam

bericht, dat er in die afdeling een ernstige bestuurscrisis was uitgebroken. In het anders zo rustige bestuur hadden de ruziemakers met gebalde vuisten tegenover elkaar gestaan. Er waren scheldwoorden en vloeken gevallen. Het ontbrak er nog maar aan dat men slaags met elkaar was geraakt. Verdere berichten luiden, dat de ruzie in het bestuur zich met de snelheid van een bosbrand in de gehele afdeling had uitgebreid. Er stonden twee partijen tegenover elkaar; de afdeling lag in twee stukken. Het was een afdeling die drie duizend leden telde; dat was heel wat in die dagen.

Niet zonder moeite lukte het 't gehele bestuur nog éénmaal rondom de tafel te krijgen. Toen begon het vermoeiende karwei om het antwoord te vinden op de vraag: waardoor is de herrie nu eigenlijk ontstaan? Het was lang niet gemakkelijk deze kluwen te ontwarren. Het waren geen verschillen van mening, nee, het was wantrouwen. Men beschuldigde elkaar over en weer van zwendel en diefstal. Na heel wat sussen en praten kwam ten slotte de eigenlijke oorzaak voor de dag.

In die afdeling woonden uitsluitend arbeiders, en een groot deel daarvan waren ongeschoolden. De werkloosheid in die buurten was barbaars. *Toen ontdekte de vrouw van de voorzitter plotseling, dat de vrouw van de penningmeester nieuwe vitrage-gordijnen voor de ramen had hangen.*

'Waar betaalt zo'n mens het van? Haar man stempelt net zoals jij?'

Vandaag in 1965, dertig jaar later, kun je lachen om zo'n vraag. Maar in die tijd was het geen kleinigheid. De vrouw van de voorzitter vond, dat ze nodig aan nieuwe vitrage toe was; waarschijnlijk had ze nog gelijk ook. Toen haar wantrouwen eenmaal was gewekt, bleef het groeien. Ze praatte er met deze en gene over.

'Waar betaalt zo'n mens het van?'

Laat het dan maar aan de spraakmakende gemeente over om op een kwade dag bij de conclusie te arriveren: haar man is penningmeester van de VARA, 'die zal wel gepikt hebben.'

De penningmeester was echter goud-eerlijk. Zijn kas klopte. De controle-commissie had boeken en bescheiden in orde bevonden. Er was niets aan de hand... behalve dan dat het wantrouwen gewekt was. En het bleef groeien, als een monster.

Ik heb die vecht-vergaderingen als voorzitter en arbiter moeten leiden, ook de ledenvergadering, die door honderden mensen werd bezocht, allemaal opgewonden lieden, die op de rand van hun zenuwen leefden en het wilden uitknokken, op de vuist! De afdeling is gesaneerd,

we hebben een paar uitstekende mensen uit de organisatie moeten stoten, eenvoudigweg omdat ze hun wantrouwen niet wilden opgeven en de atmosfeer bleven bederven.

Ik heb, als ik tijdens die vergaderingen met de almachtige voorzittershamer achter de tafel zat, wel eens gedacht: Ben ik voor dit werk eigenlijk wel geschikt?

Weet u, in mijn hart had ik met iedereen te doen, ook, ja juist, met de mensen, die zonder enige grond de anderen verdacht hadden gemaakt. Ik kon de ontwikkeling van zo'n snert-kwestie tot openlijke vijandschap zo goed begrijpen. (Later is gebleken, dat de 'nieuwe' gordijnen tweedehands waren en een weggevertje van een familielid).

Als ik nu nog wel eens lees over de crisis van die dertiger jaren, zie ik altijd die vergaderingen voor me in die Amsterdamse afdeling.

Demoralisatie.

Vijandschap.

Zedelijk verval.

Het is om zulke redenen, dat de generatie, waartoe ik behoor, de werkloosheid van toen nooit zal vergeten. Om dezelfde reden staan de mensen van mijn tijd wantrouwend te kijken, als ze tegenwoordig horen verkondigen, dat de moderne economen hebben ontdekt hoe ze een crisis kunnen voorkomen en dat we dank zij die ontdekking nu eindelijk werkelijk in het tijdperk van de steeds maar groeiende welvaart zijn aangeland.

Het spreekt welhaast vanzelf, dat de economische crisis, waarin Nederland rondkoortste, zijn weerslag vond in de uitzendingen van de VARA. Zij zou een zeer slechte arbeiders-omroep geweest zijn, indien zij geen uiting had gegeven aan de bitterheid, waarmee meer dan de helft van het Nederlandse volk was vervuld.

Als men zoekt naar een term, waaronder vrijwel alle uitzendingen van de VARA in de dertiger jaren kunnen worden gevangen dan is het: *sociaal-kritisch*. Zó diep sloegen de gevolgen van de massale werkloosheid in het zieleleven van het Nederlandse volk, dat een veel grotere groep dan alleen de principieel socialistische, werd bevangen door een anti-kapitalistische geest. Velen hadden het gevoel, dat het kapitalisme op zijn eind liep.

In de uitzendingen van de VARA ging als weerslag op de gezindheid der luisteraars in sterke mate het sarcasme overheersen, de bittere spot

Willem van Cappellen in zijn werkkamer.

met het bestaande, de afbrekende ironie, de alles-vernietigende hoon. Het waren de gloriedagen van radiofiguren als Teun de Klepperman, Wakker en Tropenduit en anderen.

Teun (Willem van Cappellen) was een ouderwetse dorpsomroeper. Hij ratelde de mensen bij elkaar en gaf zijn visie op alles en nog wat. De teksten van Teun de Klepperman werden in die dagen een beetje rauw gevonden.

Wakker en Tropenduit hielden regelmatig voor de microfoon een gesprek, ook over de dingen van de dag, niet zo bijtend sarcastisch als Teun, maar wel zeer kritisch.

Nu gaven de toestanden in Nederland warempel wel reden tot bittere kritiek. Wij citeren opnieuw uit het boek van dr. Drees:

Bovendien werd ook in de depressiejaren bij een sterke daling van de staatsinkomsten gestreefd naar een sluitende begroting, wat leidde tot een felle druk

op tal van uitgaven en weer tot vermeerdering van werkloosheid. Sedertdien is het een vrijwel algemeen aanvaarde opvatting geworden, dat de staat bij zijn financiële beleid rekening moet houden met de golven in de bedrijvigheid en in goede jaren een overschot moet trachten te kweken, in de slechte jaren tijdelijk een tekort moet aanvaarden. Er is in die jaren in ons land veel gestreden over wat men noemde de aanpassingspolitiek. Natuurlijk was aanpassing aan de zo sterk gewijzigde omstandigheden nodig. De vraag was in welke richting zij moest worden gezocht om voor ons volk tot zo gunstig mogelijke resultaten te komen.

Wat dr. Drees hier in weloverwogen zinnen neerschrijft, kwam in die jaren neer op een verbeterd strijd tegen de Colijn-Oud-aanpassingspolitiek. Alle bitterheid ontladde zich in verbeterd woede tegen het tweetal Colijn-Oud, dat met ongekende hardheid de aanpassing doorzette.

Het verbijsterende was, dat dr. Colijn en zijn volgelingen dit beleid als 'Christelijke politiek' aanprezen, terwijl het (dat wordt tegenwoordig ook door vooraanstaande antirevolutionairen, o.a. prof. Zijlstra ingezien) feitelijk niets anders was dan de ouderwetse liberale manier om een maatschappelijke crisis op te lossen.

Die liberale redenering was heel eenvoudig: de bedrijven werkten niet meer met winst, dus moesten ze mensen ontslaan. Hoe meer werklozen er kwamen en hoe lager hun steun, des te eerder zouden ze geneigd zijn voor een veel lager loon dan vroeger weer aan de slag te gaan. De lonen daalden en daalden, net zo lang tot de bedrijven weer met winst konden werken. En kijk, geleidelijk aan ging de crisis voorbij.

Het was de klassieke oplossing, in de richting van de minste weerstand.

Meesters in het hanteren van het wapen van sarcasme en ironie waren Ary Pleysier en S. de Vries jr. Hun 'scrapbooks', hun zwart-wit-combinaties van stukjes uit de krant begeleid door ironiserende liedjes, trokken de aandacht van honderdduizenden luisteraars, elke zaterdagavond.

De VARA-uitzendingen kregen een duidelijker positieve inslag, toen de socialistische beweging in 1936 het Plan van de Arbeid als redding uit de economische nood bekend maakte. Toen werd de VARA 'de Omroep van het Plan'.

Het is hier de plaats om wat uitvoeriger te vertellen over Ary Pleysier en S. de Vries jr.

In de geschiedenis van de VARA horen die twee mensen bij elkaar zoals Chang, de ene helft van de Siamese tweeling, behoorde bij Eng, de andere.

Ary Pleysier trad in oktober 1934 in functie als omroepsecretaris van de VARA. Hij was op 23 juni van dat jaar door de Verenigingsraad in die functie benoemd.

Hij werd op 1 januari 1891 in Vlaardingen als zoon van een haring-kuiper geboren. Zijn opleiding tot onderwijzer bracht hem in contact met generatiegenoten die evenals hij later grote bekendheid in Nederland zouden verwerven. Om slechts enkelen te noemen: Koos Vorink (Vlaardinger zoals hij), Piet Tiggers (die ook bij de VARA terecht kwam), Klaas Toornstra, Herman Molendijk, de latere professor W. Banning e.a.

Toen Ary Pleysier bij de VARA in dienst trad, had hij reeds een succesvolle loopbaan achter de rug als journalist bij de socialistische pers in Rotterdam. Verder had hij een aantal boeken van literaire allure op zijn naam staan. Hij was een gewaardeerd schrijver van voorlichtende leergangen op velerlei gebied. De spitse sarcastische uitingen van zijn veelzijdig vernuft verschenen onder de naam mr. Punch.

Met de binnenkomst van Ary Pleysier als eerste verantwoordelijke man voor de programma's van de VARA werd een tijdperk van avonturisme in de omroep afgesloten. Een periode van consolidatie begon. Bij zijn werk voor de VARA heeft Pleysier het geluk gehad, dat hij heeft kunnen steunen op uiterst bekwame medewerkers, van wie E. Bomli de voornaamste was. Met weinig geld wisten zij wonderen te doen. Een aantal van deze medewerkers werkt gelukkig nog voor de VARA.

Van een afstand gezien kan men de stelling opwerpen dat Pleysiers karakter precies paste bij de functie die bij de VARA op dat ogenblik vacant was. Hij was rustig en in hoge mate constructief. Kenmerken voor zijn karakter: zijn bureau was altijd schoon. Hij schreef alles keurig met potlood, fouten werden niet doorgehaald, maar 'uitgevinkt'. Een nuchter mens en tegelijkertijd een romanticus. Een praktisch man ook. Hij was in de eerste plaats een overtuigd socialist. Tot de socialistische beweging was hij niet gekomen via een dikke boekenkast of een universitaire studie, maar door de harde leerschool des

S. de Vries Jr.

A. Pleysier

levens. Zijn boek 'De kosteloze school' getuigt ervan. Een ander boek in deze serie (de zgn. Leen-Woutersserie) getiteld 'De Speelweide' beschrijft zijn overgang naar de functie bij de VARA. Men leert er een man uit kennen met een sterke neiging tot het beschouwende.

Na de bevrijding stelde hij zijn functie bij de VARA ter beschikking. Ary Pleysier had tijdens de bezetting een fout gemaakt, maar hij was niet 'fout' geweest. Integendeel, tegenover de ene menselijke beleidsfout staan vele daden die hij tijdens de bezetting verrichtte, die stuk voor stuk laten zien hoe 'goed' hij was. Na de bevrijding echter meende ook hij, dat het de VARA wellicht nadeel zou kunnen berokkenen als hij in functie bleef. De mensen zouden immers geneigd zijn de vele goede daden tijdens de bezetting te vergeten en ze zouden de VARA achtervolgen met die ene fout van hém.

Onder die omstandigheden meende hij, kon hij de VARA de beste dienst bewijzen door uit eigen beweging heen te gaan. De goede relatie met de VARA is gelukkig blijven bestaan. Ary Pleysier is thans 74 jaar oud, maar hij is nog steeds actief, als schrijver en als spreker op bijeenkomsten van allerlei aard. Moge het nog vele jaren zo blijven.

Toen Ary Pleysier bij de VARA in dienst trad, had hij zich onder andere tot doel gesteld koste wat het kost Sallo de Vries, zich noemende en schrijvende S. de Vries jr., bij de VARA te halen.

'Es', zoals deze Sallo werd genoemd, was journalist bij de socialis-
tische pers in Rotterdam. Hij is op 11 februari 1894 in Winschoten ge-
boren. (Het is nog te horen als hij zijn mond opendoet) Hij had reeds
verschillende journalistieke prestaties op zijn naam staan toen hij ein-
delijk en ten langen leste op 1 september 1935 bij de VARA in dienst
trad als auteur en regisseur.

De luisteraars kenden de naam S. de Vries jr. reeds als de schrijver
en regisseur van hoorspelen. Maar in de jaren van 1935 tot voor kort
ontplooidde hij een inventiviteit en een vruchtbaarheid van geest die
iedereen met verbazing slaat, als men de reeks titels overziet van de
stukken die op zijn naam staan.

Hij schreef een onafzienbare reeks hoorspelen en radio-bewerkingen
van bekende en onbekende boeken en stukken, met een regelmaat van
een goedleggende kip, alleen: 'Es' legde het hele jaar door, soms twee
of drie grote eieren per week, samen met Ary Pleysier ('zijn baas')

*TWAALFDE HOOFDSTUK, waarin Troelstra de politieke toekomst voor-
spelt, een mouterij uitbreekt en de verkeerden de schuld krijgen.*

Het voorrecht van de man, die een film maakt, is dat hij gebeurtenis-
sen, die zich gelijktijdig, maar op verschillende plaatsen afspelen, de
toeschouwer ook als 'gelijktijdig-gebeurende' kan suggeren. Hoe?
Door vakkundige montage.

Maar een schrijver, die doodgewoon een verhaal moet vertellen,
kan de dingen die gelijktijdig plaats vonden, slechts *achter elkaar* en
soms zelfs door elkaar vertellen.

Aan die beperking van schrijverschap moest ik denken, toen ik in
het vorige hoofdstuk vertelde van de economische crisis en de massale
werkloosheid, die Nederland rond de dertiger jaren teisterde.

Gelijktijdig met die crisis-werkloosheid sprong met grote kracht
een verschijnsel naar voren, dat steeds meer de geesten ging bezig hou-
den. Namelijk de dreiging van het fascisme!

Lang voor het jaar 1930 werden steeds meer mensen gegrepen door
een steeds minder vaag gevoel: de vrijheid is in gevaar.

Het is een groot voorrecht van de bijzonder-begaafden, dat hun geest (als het ware met een bijzonder gevoelige antenne toegerust) zulke gevaren eerder 'voelt' dan de grote massa.

De eerste, die levensgevaar voor de vrijheid 'voorspelde' was de grote socialistische voorman Pieter Jelles Troelstra. Hij heeft die aanvankelijk onbestemde, maar duidelijk gevoelde vrees later in zijn Gedenkschriften redelijk verklaard. Troelstra, de Ziener is hij genoemd... treffende benaming.

Pieter Jelles voelde die bezorgdheid voor de vrijheid het eerst in 1916. Zeven jaar voordat Mussolini in Italië de dictatuur vestigde. Ongeveer twintig jaar voordat Hitler Duitsland en de wereld in het ongeluk stortte.

Een dergelijk 'politiek voor gevoel' is zó merkwaardig, dat de lezer mij zal toestaan even van de hoofdlijn van dit verhaal af te wijken.

Onze kalender wijst het jaar 1916. De Eerste Wereldoorlog woedt in volle omvang. Maar Nederland zal er wel buiten blijven. In Nederland gaat het politieke gedoe min of meer gewoon door. Op het Binnenhof zetelt een kabinet Cort van der Linden. Het staat wel vast, dat dit kabinet spoedig het Algemeen Kiesrecht zal verwezenlijken. (Het kiesrecht voor mannen kwam inderdaad in 1917.) Ook de schoolstrijd zal spoedig met een bevredigende oplossing ('de pacificatie') worden afgesloten.

Algemeen Kiesrecht voor mannen, en binnen enkele jaren ook voor vrouwen. Dat betekent, dat een heldhaftige strijd van bijna vijftig jaar met succes zal worden bekroond. Dat is in 1916 wel zeker.

In het parlement is midden 1916 een vrij onbetekenend wetje aan de orde omtrent de vergoeding voor leden van de Tweede Kamer. De liberale heer Nierstrass doet bij de behandeling een venijnige aanval op de betrouwbaarheid van Kamerleden. 'Die doen het alleen maar om de centjes,' daarop komt zijn verhaal neer. Zij zijn eigenlijk in het geheel geen vertegenwoordigers van de mening des volks, aldus geeft hij met zoveel woorden te kennen.

Pieter Jelles Troelstra maakt zich bij de beantwoording zo kwaad, dat men voor zijn gezondheid vreest. Er ontstaat het 'incident Nierstrass'.

In zijn Gedenkschriften (Deel IV blz. 54) zegt Pieter Jelles van dit incident:

Mijn opwindung was behalve uit mijn gezondheidstoestand te verklaren uit het feit, dat mij door het optreden van Nierstrass plotseling werd onthuld wat ons te wachten stond. De tegenstanders van het algemeen kiesrecht en van de arbeidersbeweging, zouden trachten hun tegenstand, die in de Kamer op normale wijze geen succes meer had, naar een ander terrein over te brengen. De arbeiders stonden op het punt het algemeen kiesrecht te veroveren: hun invloed in het parlement was niet meer te keren. Thans ging het er om dat parlement zelf onpopulair te maken, het zo mogelijk aan de verachting des volks prijs te geven. Hier kwam het fascisme om de hoek kijken, nog voordat het vorm had aangenomen, en wij zouden ons hebben voor te bereiden op een periode van strijd tegen de anti-politieke elementen, die in alle lagen van het volk aanwezig waren, doch zich nu onder leiding van de bedreigde groot-kapitalisten konden organiseren. Heren als Nierstrass en Kornuiten kunnen zich redden buiten het kiesrecht. Hun geld, hun economische macht zijn voldoende om in verbinding met hun invloed op de anti-politieke elementen in het volk, de regering te beheersen. Daarom was voor mij het geval Nierstrass meer dan een incident, het was een symptoom, een oorlogsverklaring. De heer Nierstrass heeft enkele maanden later een brochure uitgegeven, waarin hij zijn optreden toelicht en als een moedige daad voorstelt. Deze brochure bracht de bevestiging van mijn verwachting, dat wij hier niet met een eenvoudig incident, maar met het begin van een grote actie te doen hadden. Hij beweerde, dat zijn woorden weergaven 'hetgeen sinds enige tijd en in voortdurend sterkere mate omgaat in de ziel van het Nederlandse volk' en sprak van een 'groter wordende verwijdering tussen volk en volksvertegenwoordiging.'

Al is de woordkeus uiteraard kenmerkend voor de tijd, waarin dit werd geschreven, en al is het 'incident Nierstrass' vrijwel in de vergetelheid verzonken... de kern van wat Pieter Jelles voelde en neerschreef begrijpen we in 1965 maar al te goed!

In 1922 ondernam Mussolini zijn staatsgreep in Italië. Het fascisme verjoeg het parlement. In plaats van de eed aan de grondwet gestand te doen, boog de koning voor de dictator; het werd de ondergang van het Huis van Savoye, maar dat was niet de zwaarste ramp die Italië trof. Mussolini heerste met bloedig geweld. Hij smeedt tegenstanders in de gevangenis, verbande hen naar onherbergzame eilandjes of als hij hen te zeer vreesde, liet hij hen vermoorden.

De wijze, waarop deze tiran land en volk van Italië onderwierp, verwierf hem echter de sympathie van vele conservatieven buiten Italië. Niet, dat die conservatieven opeens fascistisch waren geworden. Maar hun conservatieve gezindheid had als uitgangspunt: het behoud van het bestaande, het conserveren van wat is. Wie de toenemende macht van de socialistische gezindheid en de stuwning, die daarvan uitging op andere vooruitstrevende groepen zag als een bedreiging voor de maatschappelijke toestanden, waarin hij en de zijnen het in stoffelijke zin nog zo slecht niet hadden... die werd conservatief. Hij stond met het gezicht naar het verleden. Hij verafschuwde degenen, die met het gezicht naar de toekomst stonden. Zo zal het vermoedelijk altijd wel blijven gaan in de mensenwereld, en zo ging het in elk geval in 1923, toen Mussolini de macht greep.

Nee, die conservatieven buiten Italië werden niet fascistisch. Maar ze zagen de kans schoon achter het fascisme mee te freewheelen. Tegen het socialisme!

Hun politieke opvattingen waren onnozel van eenvoud. Ze zeiden: 'Mussolini heeft zoveel aanhang kunnen krijgen, doordat hij meedogenloos streed tegen het socialisme. Zijn anti-socialistische gezindheid was als het ware zijn politieke alibi, zijn magneet. Laten we dus (zo gingen ze verder) in Nederland een les uit het gebeurde trekken. Fascisme in Nederland... nee DAT willen we niet, en de beste manier om te voorkomen dat het fascisme in ons landje ooit macht krijgt, is het socialisme "klein" houden, dan nemen we eventuele fascistten bij voorbaat de wind uit de zeilen. Dan maken we de magneet krachteloos. Door het socialisme klein te houden, tonen wij ons eigenlijk de beste verdedigers van de democratie.' Zo redeneerden die conservatieven.

Het is in onze dagen van 1965 welhaast onvoorstelbaar, dat mensen omstreeks 1923 zo redeneerden en nog wel in Nederland. Ik vind het in het geheel geen mirakel, dat de jeugd, die dit alles niet uit eigen ervaring kan weten, omdat ze toen nog niet geboren was, nu ongelovig de schouders ophaalt:

'Hoe kunnen mensen zo dom zijn?'

Maar zo *waren* de mensen.

En het ergste was, dat juist de mensen, die politieke leiding moesten geven, deze opvattingen verkondigden.

De drang om hoe dan ook de radio, en vooral de VARA te muilkor-

ven door een reeks van censuurmaatregelen (die in een vorig hoofdstuk zijn geschetst) vond zijn oorsprong in diezelfde gezindheid.

Deze conservatieve scherpslijpers miskenden de diepere oorzaken van het fascisme in Italië en van het nationaal-socialisme, dat in Duitsland steeds wanstaltiger vormen aannam. Hitler marcheerde met zijn bruine stormtroepen door de Weimar-Republiek. Hij had in 'Mein Kampf' zwart op wit gegeven welke misdadige doeleinden hij najoeg... maar altijd weer won hij de steun (en de miljoenen Marken) van de Roerkapitalisten. Die vonden het prachtig, dat hij de lastige socialisten en de nog lastiger vakbeweging zou vernietigen. Een hunnier (Hugenberg) heeft het, voordat Hitler de oppermacht greep, eens zo uitgedrukt: 'We kunnen altijd nog uit de trein stappen, als het ons te gek wordt.' Zijn denkfout was, dat als het fascisme een trein is, het eentje is met een machinist, doof en blind voor de noodrem. De beeldspraak van de trein klopte niet. Beter is: wie paardje wil rijden op een tijger, moet *blijven* rijden of anders wordt hij opgevreten.

Dat ondervond de Oostenrijkse bondskanselier Dollfuss in 1934. Hij was ook zo een politicus, die dacht: als ik de socialisten maar verpletter, krijg ik van het fascisme geen last. Hij ontketende een bloedige burgeroorlog ('Wiener Blut'). Zijn kanonnen bombardeerden de huizenblokken van de Oostenrijkse arbeiders. De socialisten werden ondergronds gejaagd... en een paar jaar later haalde de Oostenrijker Seyss Inquart, Hitler binnen. De socialisten en de vakbeweging, die mogelijk het gevaar hadden kunnen keren, waren tot machteloosheid gedoemd. Oostenrijk werd nationaal-socialistisch. Dollfuss, symbool van de tragische vergissing, die zoveel conservatieven in die jaren hebben gemaakt.

In ons eigen land was het al niet anders. Een muiterij op het oorlogsschip 'De Zeven Provinciën' in de Indische wateren, in verband met slechte arbeidsvoorwaarden en gebroken beloften van verbetering, was het sein voor de conservatieve scherpslijpers in ons land om een ongekende rel tegen het democratisch-socialisme te ontketenen. De politieke partij werd voor het overheids personeel verboden, de krant van die partij mocht door hen niet worden gelezen, het mocht geen lid van de VARA zijn.

Minister Colijn, 'de sterke man' van Nederland, poseerde toen als de kampioen van de zuivere democratie... de socialisten van de SDAP, van het NVV, van de VARA en de andere culturele organisatie, dát

waren degenen, die volgens hem voor de democratie niet betrouwbaar waren.

* In de bange jaren van 1940-1945 heeft het Nederlandse volk die sterke man Colijn beter leren kennen; en het heeft ook de socialisten, die hij, nota bene *hij!* onbetrouwbaar voor de democratie had genoemd, beter leren kennen.

Toen in januari 1933 Hitler de macht in Duitsland veroverde, ging een schok door de wereld. Ook, ja juist door Nederland, want de vulkaan lag vlak aan onze grenzen. De vrees, die Pieter Jelles reeds in 1916 had voorvoeld, werd bange werkelijkheid. Hitler ante portas, Hitler staat voor de poort, die kreet weergalmde door de lage landen.

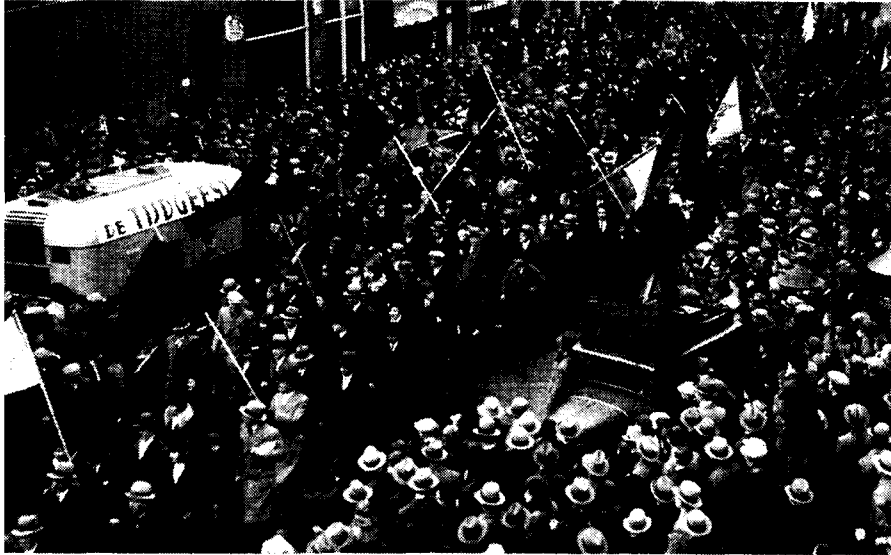
Nederland was neutraal... dat wil zeggen de regering was neutraal, angstvallig neutraal. Maar elke Nederlander bezat zijn eigen overtuiging. Hij kon die uitspreken. De pers kon er vrij over schrijven. Die eigen, persoonlijke overtuiging, was om de drommel niet neutraal. Nederland was anti-Hitler, op een handjevol NSB-ers na.

Evenals de vrije pers zijn de vrije radio en de vrije t.v. de weerspiegeling van het leven van elke dag. In die crisisjaren na 1930 was de radio eigenlijk nog meer dan de pers de weerspiegeling van wat in het volk leefde. Niet, dat de pers in haar taak te kort schoot. Maar het grootste deel van de 500.000 werkelozen kon doodeenvoudig geen krant betalen. Ze hadden ook geen geld om de contributie aan de VARA te voldoen. Maar ze konden wél naar de radio luisteren, op een draadje van de burens of bij kennissen en vrienden thuis.

Als Nederland in de jaren tussen 1933 en 1940 een staatsomroep had bezeten, zou zeer waarschijnlijk, ja wel zeker, die omroep even angstvallig neutraal zijn geweest als de regering.

Ook in de radio een felicitatie aan Hitler, toen die in 1937 aan een aanslag op zijn leven was ontsnapt, en ook in de radio het Horst Wesselied bij onpasselijke gelegenheden.

Een 'gezellige kleurloze' omroep zou met een grote boog om de problemen zijn heen gewandeld. Maar gelukkig, de positie van de omroep was ongeveer gelijk aan die van de vrije pers, *ongeveer* wat er bestond (het is in een vorig hoofdstuk reeds verteld) een bibberende radio-censuur. De angsthazen van de censuur hadden echter weinig kans. De KRO en de NCRV (princiële omroepen) doordrongen hun uitzendingen van de atmosfeer, die er zoveel toe heeft bijgedragen, dat

Een VARA betoging in Amsterdam, een der hoogtepunten van de strijd voor erkenning van de rechten van de VARA

het Nederlandse volk immuun bleef voor de nazi-propaganda. De VARA in haar eigen mentaliteit en de ontvankelijkheid van haar luisteraars kennende, wond er beslist geen doekjes om.

In die jaren heeft de VARA (want ik schrijf in de eerste plaats over haar) een plaats veroverd in het denken en voelen van honderdduizenden arbeiders.

‘De VARA is van ons!’

Hún radio! Geen sterveling kan precies meten wat de invloed van die ononderbroken democratische radiovoorlichting later op de geest van verzet is geweest.

Tegenwoordig, in 1965, hoort men wel eens: ‘Dat is nu allemaal achter de rug. We leven nu in andere tijden.’

Mag ik vragen: waar haalt men die zekerheid van een blijde onbedreigde toekomst voor de democratie vandaan? Ik zie, wat de kansen van de democratie aangaat, voorlopig geen spoken op klaarlichte dag. Maar prijs de dag niet voor het avond is. Wat de democratie aangaat,

blijven wij liever waakzaam en houden de lampen brandende. Dat heb ik in mijn leven geleerd.

Als in onze eigen tijd, in 1965, met behulp van de door enkele kranten opgehitste irrationele horde, de geldjagers van de commerciële televisie, de grofdoppers van de REM en de loltrappers van Radio Veronica proberen de regering onder de druk van chantage te zetten; als de woordvoerder van deze lieden zich op halfbakken statistieken beroept, teneinde te bewijzen, dat de volksvertegenwoordiging het volk niet vertegenwoordigt; ...wat is dat dan anders dan: 'het incident Nierstrass' van 1916 in moderne kledij?

Toen Troelstra in 1916 waarschuwde tegen het verschijnsel wat wij tegenwoordig: pre-fascisme noemen... waren er net als nu mensen, die zeiden: 'Man, je ziet spoken op klaarlichte dag, het valt wel mee.'

Het is, wij weten het helaas, *niet* meegevallen.

Ook nu weer beleven we een periode van pre-fascisme, in en buiten Nederland, in Europa en ook in Amerika. Als daartegen wordt gewaarschuwd (o.a. door de VARA) zijn er ook nu weer mensen die zeggen en schrijven: vervolgingswaan van de VARA, oude kost, geen betekenis voor het heden.

Een wijs man heeft gezegd: de geschiedenis leert, dat de mens van de geschiedenis niets leert.

DERTIENDE HOOFDSTUK, waarin we weer een jaar of wat in de tijd teruggaan om enkele figuren ten tonele te voeren, die voor de VARA van bijzondere betekenis zijn geweest.

In Den Haag hadden omstreeks 1927 de mensen van de PTT een toneelvereniging die 'Onder Ons' heette. Regisseur was een man van de posterijen, hij heette Willem van Cappellen. Deze Willem trad ook op als acteur en voordrachtskunstenaar. In die dagen was een der glansnummers op een feestavond: 'De kruisprook' van Multatuli.

'Komt mee, komt allen mee, er is wat schoons te zien. Er wordt een man gekruisigd op Golgotha.'

Maar je-van-hét was een stuk van Herman Heijermans: 'De Brand in de Jonge Jan'. Het was de sensatie van het beroepstoneel geweest. Eén man speelde het hele stuk in maar liefst zeven rollen, zeven rollen tegelijk op één avond.

'De Brand' was daarna overgeslagen naar het amateurtoneel en geen brandweer die er iets aan kon doen. Willem van Cappellen had zich erin vastgebeten. 'De Brand' was zijn persoonlijke glorie. Zoals een ander van hemd verwisselt, zo wisselde hij van stem, zeven maal telkens een andere stem.

De VARA liep nog in de luiers toen Jan Lebon besloot, dat van het armoedje een uitzending van de 'Brand in de Jonge Jan' kon worden betaald. Willem van Cappellen was 'in'. Hij wilde zelfs geen honorarium.

'Ben je bezestigd,' zei hij, 'ik hoor ook bij de arme-jongensclub, ik moet van de VARA geen geld.'

In het zaaltje achter café 'Du Commerce' stond de microfoon opgesteld. Willem ervoor. En hij begon.

Toen hij twintig minuten met mannenmoed aan de gang was, kwamen er telefoontjes. Waarom de VARA vanavond niet uitzond? Haastig onderzoek door de technici. Resultaat: er was een draadverbinding kapot, de luisteraars hadden de hele avond nog geen letter gehoord. Vol doodsverachting klom Willem van Cappellen opnieuw in de microfoon. Deze keer lukte het.

De uitzending was afgelopen, en meteen ging de telefoon in het café. Of ze even iemand van de VARA wilden roepen.

'U spreekt met Vogt, ik verzorg voor de Nederlandse Seintoestellenfabriek programma's. Is het werkelijk waar, dat die zeven stemmen door één man zijn gebracht?'

Kort en goed, een paar dagen later kreeg Willem van Cappellen het aanbod om bij de NSF als voordrachtskunstenaar in dienst te treden. Salaris voor die dagen (en zeker voor een postambtenaar) vorstelijk.

'Wat zal ik doen?' vroeg Willem aan Jan Lebon van de VARA.

Die zei: 'De VARA kan je met geen mogelijkheid meer bieden dan de helft van wat Vogt je offreert, en dan nog zal ik grijze haren krijgen om het geld bij elkaar te harken.'

'Dan blijf ik bij de VARA. Die grijze haren krijg je toch wel. Je moet ten slotte gaan waar je bij hoort.'

Zo is Willem van Cappellen bij de VARA gekomen. Die twee hoorden bij elkaar. Al was de wereld tienmaal groter geweest, dan hadden ze elkaar nog gevonden.

Willem is wat deftig heet: een versatiele man. Dat wil zeggen: het

meest opvallende aan hem is zijn veelzijdigheid. Geleerden zeggen, dat de kunst om stemmen van anderen na te bootsen niets met de keel, maar wel met het oor te maken heeft. Gewone mensen schijnen zich zelf niet zuiver te horen. Maar imitators doen dat wel. Als dát waar is, dan heeft Willem van Cappellen de oren van een vleermuis. De zeven verschillende stemmen in de 'Brand in de Jonge Jan' is nog maar een kleinigheid bij wat hij later presteerde. Bovendien kan hij schrijven. Nu zijn veel mensen de kunst van schrijven machtig, eenvoudig als slachtoffer van de leerplichtwet. Maar Willem van Cappellen kan voor toneel en radio schrijven, en dat is lang niet zo eenvoudig. Al schrijvende schijnt hij de dialoog te *horen*, die hij de acteurs en actrices in de mond legt. Dat is een grote gave. De VARA heeft er ruim van geprofi-teerd.

Het is moeilijk te zeggen in welke kwaliteit Willem de grootste populariteit genoot. Als schrijver, als voordrachtskunstenaar, als acteur in hoorspelen? Maar één ding is zeker: de kinderuurtjes van Willem van Cappellen waren vermaard.

Het begin was heel nuchter.

Op 1 september 1928 stond er in het blad van de VARA:

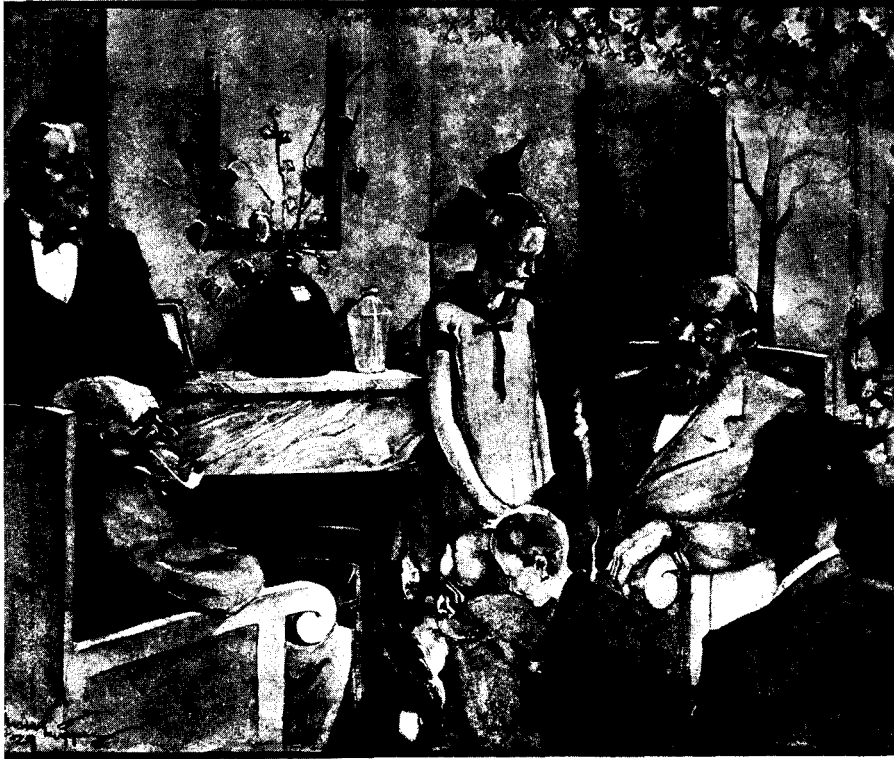
'Een uurtje bij de familie Mulder'.

De aangename verrassing.

Beste kinderen! Als jullie zondagmorgen om half tien naar het eerste radio-kinderuurtje van de VARA gaat luisteren, zullen we je bij de familie Mulder brengen. Luister zondagmorgen maar goed, dan zal je eens horen wat een aangename verrassing jullie wacht...

Dat was het begin van een glorie-tijd. De familie Mulder werd de radio-sensatie van Nederland. Ome Keesje, gespeeld door Willem van Cappellen, werd de populairste grijsaard tussen Cadzand en Roodeschool. De avonturen van Ome Keesje werden een serie in een onafzienbare reeks vervolgen. Er kwam geen eind aan... trouwens er mócht geen eind aan komen.

Ingewijden wisten hoe deze serie in elkaar werd gezet. Meestal moest de tekst nog geschreven worden op het ogenblik dat men aan de repetities begon. Dat was geen luiheid van Van Cappellen, maar methode. Brieven uit het hele land gaven raad: laat Ome Keesje nou dit of dat doen. Ome Keesje was evenals Charles Dickens erg gevoelig

Het schilderij van de familie Mulder, zoals het in vele VARA-gezinnen aan de wand prijkte. Links in de stoel Ome Keesje (W. van Cappellen).

voor een goedgemeend advies. Andere briefschrijvers leefden zo intens mee, dat ze het aardige ouwe kereltje logies aanboden. Belegen dames vroegen hem ten huwelijk. Hele volksstammen in Nederland konden het krakerige stemmetje van Ome Keesje beter imiteren dan Van Cappellen zelf. De VARA werd overstroomd met kussens, kleden, doeken, schilderijen... alles met de beeltenis van Ome Keesje. De familie Mulder was geliefder dan later de familie Doorsnee ooit is geweest, en dat wil wat zeggen.

Op zekere dag verscheen er een verhuiswagen voor de studio. Stevi-

ge kerels droegen een loodzwaar voorwerp naar binnen. Een klomp beton... een vereerder had de kop van Ome Keesje meer dan levensgroot in cement gegoten en aan de VARA cadeau gedaan. Het blok staat nog steeds in de VARA-tuin, het heeft weer en wind, oorlog en bezetting doorstaan; af en toe moet het worden schoongemaakt, want de mussen hebben nog steeds geen weet van Ome Keesje...

In 1958 heeft Willem van Cappellen afscheid van de VARA genomen. Toen had hij er zijn dienst op zitten. Met ontelbare hoorspelen. Met opvoeringen in het land van Ome Keesje en van Monkey de Mensaap. Maar af en toe komt de trouwe Willem nog voor de microfoon. Hij kan het niet laten. En de VARA evenmin. Hij hangt nog steeds aan de VARA en de VARA aan hém.

Een andere medewerker van de VARA dient hier vermeld. A. M. de Jong. Hij heeft de literaire smaak van het Nederlandse volk door middel van de VARA naar een hoger niveau gebracht.

Hij gaf vele jaren lang elke week voor de microfoon van de VARA zijn inzichten over literatuur aan de luisteraars door.

A. M. behoorde tot de paar fameuze onderwijzersgeneraties die ons land zoveel belangrijke mannen hebben geschonken. Koos Vorrink, Herman Molendijk, Klaas Toornstra, Piet Tiggers, Ary Pleysier, prof. Banning en vele anderen. Hem trok de literatuur. Hij ontpopte zich al spoedig tot wat de Nederlandse literatuurkritiek een beetje uit de hoogte 'een rasverteller' noemt. Vertellers in de literatuur zijn in ons land bij de kritiek niet zo erg in tel. Nog altijd niet. Maar hun boeken worden door de grote menigte verslonden, nog steeds.

De boeken van A. M. de Jong verschenen op een waterscheiding in de loop van de Nederlandse literatuur. De literatoren van de groep der Tachtigers waren de stijve ouderwetse domineestaal der Nederlandse letteren te lijf gegaan. Ze hadden er geen stukje van heel gelaten. Ze smeedden een nieuwe taal. Ze vonden nieuwe woorden, nieuwe zinswendingen, nieuwe stijlvormen. Ze braken gesloten vensters open en lieten de frisse lucht binnenstromen. Eindelijk een beetje tocht in de bedompte Nederlandse binnenkamertjes. Maar die literatoren, verliefd op de klank van het woord en de ritmische val der zinnen, waren evengoed kinderen van hun tijd als de geslachten vóór hen, en de generaties die na hen kwamen. Het was de tijd van het individualisme, van de liberale gedachte, nu niet politiek bedoeld, maar wijsgerig. De

literatoren beoefenden 'de kunst om de kunst', zoals het wel eens is uitgedrukt.

Ze sloten zich op in ivoren torens. Ze hadden, bij wijze van zeggen, slechts gevoel voor hun eigen smarten, slechts oog voor hun eigen verlangens, slechts oor voor hun eigen stem. Dat zich buiten die ivoren torens een wereld bevond met verschrikkelijke sociale toestanden, be-roerde hun kunst nauwelijks. Ze stonden, dachten ze, boven die ordinaire wereld.

De weerslag op deze allerindividueelste kijk op kunst was de literatuur van de vroege socialistische beweging. De verhalen waren aanvankelijk 'misery stories', ellendeverhalen. Werklozen, zwervers. Verlaten door de patroon verleide moeders. Stakingen en onderkruipers. De literaire kritiek van die jonge socialistische beweging liep vooral storm tegen de ivoren torens. Kunst die geen sociale functie vervult, was eigenlijk het aankijken niet waard. De kunstenaar moest zich stellen, riepen ze, in dienst van de arbeidende klasse. Namen? Heijermans, Querido, Roland Holst, Gorter, M. van Campen, Adama van Scheltema en anderen. Het merkwaardige was dat deze zelfde kritische kunstenaars zich zelf slechts met moeite konden losmaken van de woordkunst der Tachtigers. Heijermans is niet ten onrechte een nabloeier van die Tachtigers genoemd. Doordat de invloed der Tachtigers doorwerkte, bleef het volk van een belangrijk deel van zijn eigen literatuur vreemd. 'Goede boeken zijn moeilijke boeken.'

Toen A. M. zijn intrede in de Nederlandse letterkundige kritiek maakte, was het socialistische doctrinaire standpunt al 'ouderwets' geworden. Hij was een der eersten, die het volk terugbracht tot de literatuur. Hij schreef 'gewoon'. Hij schreef later geen ellende-verhalen meer. Hij was een romanticus. Maar wát hij schreef, vond vooral weerklank in het hart van socialisten. Merkwaardig is, dat hij met zijn beroemde romanserie 'Merijntje Gijzen' vooruitliep op... de doorbraak. In een 'socialistisch' boek werd een pastoor als een goedwillend, vriendelijk mens ten tonele gevoerd. Dat dit boek het eerst verscheen als bijlage bij het niet bepaald katholiek-gezinde spotblad 'De Notenkraker' maakt het geval nog interessanter.

Wekelijks schreef hij in 'Het Volk' zijn literaire kroniek, weinig doctrinair, maar 'groot-menselijk', een woord dat hij graag bezigde. Wekelijks sprak hij voor de VARA over boeken en schrijvers. Zijn betekenis als schrijver is soms overschat, soms ook onderschat. Zijn grote

betekenis als criticus is echter, dat hij honderdduizenden gewone mensen die nooit een andere opleiding hadden genoten dan een lagere school, de maatstaven heeft onderwezen om literatuur te kunnen keuren. Dat de VARA hem in staat stelde die honderdduizenden wekelijks te bereiken, is een brok culturele opvoeding geweest waarvan men tegenwoordig nauwelijks de omvang kan meten.

Op 18 oktober 1943 meldden zich bij de woning van A. M. de Jong twee mannen. Ze zeiden dat ze van de luchtbescherming waren. Ze kwamen de verduisteringsgordijnen inspecteren. Samen met A. M. de Jong dronken ze gezellig een kopje thee. Bij het afscheid schoten ze hem in de gang neer... opdracht van de Duitsers, een zogenaamde Silbertannemoord... de mannen waren NSB-ers.

Niet alle figuren, die in de loop der veertig jaren de VARA-programma's populair hebben gemaakt kunnen hier worden genoemd. Altijd moet er uit een veelheid een keus worden gedaan; en die keus zou, onbedoeld, een ongunstige indruk kunnen wekken.

Niet onwillekeurig is het echter, wanneer wij de schijnwerper nog op zo'n figuur richten. Namelijk op dr. Herman Bernard Wiardi Beckman.

Hij werd op 4 februari 1904 in het gezin van een Nijmeegse zenuwarts geboren. Een oude familie. Op de zolder van het huis in Nijmegen heeft men eens een koffer met brieven gevonden. Afschriften van een correspondentie die een voorvader van de jonge Wiardi Beckman had gevoerd met koning Willem I. Die voorvader was minister van Eredienst. Hij verschilde met de koning van mening. De correspondentie loog er niet om. De Wiardi Beckmans, hoe verdraagzaam ook, zijn onverzettelijk wanneer ze staan voor een rechtvaardige zaak.

Op zevenentwintigjarige leeftijd promoveerde de jongeman in Leiden tot doctor in de letteren en wijsbegeerte. Promotor was de beroemde historicus professor Huizinga. Het onderwerp van zijn proefschrift: 'De geschiedenis van het syndicalisme in Frankrijk'. De latere politieke en wijsgerige opvattingen van de jonge doctor werden sterk beheerst door Jaurès, Michelet en andere Franse wijsgeren. De vervulling van zijn ambities vond hij, toen Pieter Jelles Troelstra zijn gedenschriften ging schrijven. De historicus dr. H. B. Wiardi Beckman stond hem als secretaris daarbij terzijde. Toen de slopende ziekte die Troelstra ten grave zou dragen, het de staatsman onmogelijk maakte

Dr. Herman Bernard Wiardi Beckman

het vierde en laatste deel te schrijven, voltooide zijn secretaris deze memoires. Later verzorgde hij een bundel herdrukken van artikelen van Troelstra onder de titel 'Troelstra de ziener'. In de jaren dertig kwam dr. Wiardi Beckman bij de redactie van 'Het Volk' (dat na de bevrijding 'Het Vrije Volk' is gaan heten). In 1937 werd hij hoofdredacteur.

Reeds voordat hij hoofdredacteur werd, verzorgde dr. Wiardi Beckman voor de VARA de wekelijkse rubriek 'Politiek weekoverzicht'. Het werd spoedig een der meest beluisterde radio-uitzendingen, aangehoord en besproken niet slechts door de gehele socialistische beweging, maar ook door zeer velen buiten die kring. In de jaren dat de radiocensuur op elk slakje zout legde, was zijn rubriek de enige op beide zenders die de Controlecommissie (de censoren) niet van te voren hoefden te zien. Toch nam hij beslist geen blad voor de mond. Maar hij stak met kop en schouders boven allen uit.

Dr. H. B. Wiardi Beckman stond open voor de doorbraakgedachten in de Nederlandse staatkunde die lang voor 1940 reeds in de kringen van de christelijke studenten werden gepropageerd door toenmaals nog jonge mannen zoals Nico Stufkes, mr. J. A. W. Burger, dr. A. A. van Rhijn, dr. J. Eykman, mr. G. van Walsum e.a. Dr. Wiardi Beckman was een geharnast verdediger van de doorbraak. Hij verwierp de klassenstrijd als leer, maar aanvaardde hem ten volle als feit; hij trok daar politieke en in niet mindere mate organisatorische consequenties uit.

Over de doorbraak is al veel geschreven en gesproken. Toch moeten er ook hier enkele regels aan worden gewijd.

Even typisch Nederlands als de maatjesharing is de verdeling van onze politieke partijen in rechtse en linkse. Alleen: de maatjesharing vergenoegt de Nederlanders slechts gedurende enkele weken per jaar; en de verdeling tussen rechts en links bederft ons politieke leven al bijna honderd jaar lang.

Dat er in de vorige eeuw partijen ontstonden op confessionele basis was in die tijd te begrijpen. Als het katholieke en het protestantse volksdeel niet de noodzaak van een felle strijd voor de vrijheid van de bijzondere school hadden gevoeld, zouden die partijen lang niet zo'n taaie levenskracht hebben bezeten. Die confessionele partijen waren in de tijd toen ze ontstonden nodig voor de vrijwording (de emancipatie) van die bevolkingsgroepen. In groter verband gezien, zetten die confessionele partijen zich af tegen de geest van die tijd, tegen 'de goden van de tijd', dat wil zeggen: tegen de liberaal-kapitalistische gedachtenstelsels.

In hetzelfde ruime verband gezien, kan men echter, en met evenveel recht zeggen, dat het socialisme zich eveneens afzette tegen 'de goden van de tijd', dat wil zeggen: tegen de liberaal-kapitalistische gedachtenstelsels. Dat godsdienst en socialisme *toen* desondanks niet tot elkander konden komen, is eveneens te verklaren. Immers, terwijl ze de kapitalistische filosofie afwezen, werden de confessionele partijen in de politieke praktijk schildwachten voor de kapitalistische brandkast, met als weerslag op de socialistische beweging een groei van anti-godsdienstige gezindheid. Over en weer groeiden daardoor de (eigenlijk niet noodzakelijke) tegenstellingen.

Zo ontstond het antithetische politieke denken. Namelijk 'rechts' tegen links'.

Tegen het zich automatisch vastbijten in die antithese-politieke gedachtengang heeft het Nederlandse democratische socialisme zich verzet van de dag van zijn geboorte af. Het heeft vijftig jaar geduurd, voordat zijn inzichten in een zodanige overeenstemming waren met de praktische politieke mogelijkheden, dat ze ook inderdaad tot verwezenlijking konden komen. Die verwezenlijking noemen we in onze dagen: DOORBRAAK. Maar de doorbraakgedachte, als 't ware het magnetische noorden waarop per saldo elke koers werd uitgezet – die gedachte is al zo oud als het democratisch-socialisme zelf.

Om tot de VARA te komen, de omroep van het vrije woord heeft voor 1940 in zeer ruime mate bijgedragen tot het rijp maken van de geesten voor de doorbraakgedachte.

Het lag eigenlijk voor de hand, dat we in die jaren VARA-haantje de voorste moesten zijn bij de bestrijding van het antithetisch denken in de politiek. Zonder zelfverheffing mag hier dan ook gezegd worden, dat de VARA zeer veel heeft bijgedragen tot bestrijding van het antithetisch denken in Nederland. Bijgedragen niet in de laatste plaats bestemd voor de eigen kring der democratische socialisten.

In het eind van 1934 bracht een commissie uit de SDAP, de partij van het democratische socialisme, een rapport uit over de positieve benadering van het militaire vraagstuk. Het was een bijdrage tot het 'ingroeien' in de volksgemeenschap. Maar reeds twee jaar lang, voorafgaande aan dat rapport, had de VARA met tal van uitzendingen in dit opzicht 'voor de troep uit gemarcheerd'. In de politieke partij van het democratische socialisme ging de rijping der geesten verder. Steeds sterker werd de noodzaak gevoeld van een positieve bezinning op de plaats der arbeidersbeweging in de natie. Een bezinning op het vraagstuk van de nationale eenheid. Terwijl men in en met de partij, begrijpelijkerwijs, uiterst voorzichtig manoeuvreerde (er lagen op dit terrein verbijsterend veel voetangels en klemmen), liet de VARA op 12 en 13 december 1936 door dr. H. B. Wiardi Beckman voor het eerst in het openbaar een inleiding over dit onderwerp houden. De Verenigingsraad besloot in positieve zin de toekomstige uitzendingen van de VARA op de inhoud van die inleiding af te stemmen.

De VARA heeft dr. Wiardi Beckman al de jaren dat hij het 'Politiek weekoverzicht' verzorgde, aangemoedigd deze doorbraakgedachten te verbreiden. De kentering in het standpunt dat de democratische socialistische beweging gedurende de jaren dertig innam met betrekking tot het militaire vraagstuk – die kentering is mede door de vele uitzendingen van de VARA voorbereid.

Toen kwam op 10 mei 1940 de inval der Duitsers.

Met Koos Vorrink, Frans Goedhart, Lex Althof, Jaap Nunes Vaz en anderen behoorde dr. H. B. Wiardi Beckman tijdens de bezetting tot de eerste illegalen in Nederland. Hij wierp zich onmiddellijk na de capitulatie in mei 1940 vol overtuiging in het ondergrondse verzet. Eind 1941 riep koningin Wilhelmina hem naar Londen; hij zou daar

een ministersfunctie gaan bekleden. Bij de poging tot inscheping in het bootje dat hem zou afhalen, liep, door oorzaken die nooit geheel zijn opgehelderd, het plan mis. Dr. Wiardi Beckman werd gegrepen en naar Dachau gesleept, naar de speciale afdeling 'Nacht und Nebel'.

Het gerucht van de bevrijding van Frankrijk en België drong begin 1945 tot het kamp Dachau door. De bevrijding van Nederland was nog slechts een kwestie van weken. Toen brak in het kamp vlektyfus uit. Dr. Wiardi Beckman meldde zich als vrijwillige verpleger. Maar de vlektyfus greep ook hem. Op 15 maart 1945, in het gezicht van het beloofde land der vrijheid, dat hij wel vanuit de verte mocht zien maar niet zou mogen betreden, stierf hij. Eenenvertig jaar oud. Een van de grootsten die het Nederlandse socialisme ooit heeft gekend. Hij zou de aangewezen leider van het Nederlandse socialisme na de oorlog zijn geweest.

Zijn gedachtenis wordt geëerd door allen die hem hetzij van verre of van dichtbij hebben gekend. De Partij van de Arbeid eerde zijn nagedachtenis door het wetenschappelijk bureau naar hem te noemen, de dr. Wiardi Beckman Stichting.

Na de bevrijding is zijn stoffelijk overschot herbegraven op de erebegraafplaats in Loenen op de Veluwe.

De VARA gedenkt hem als een van haar waardevolste medewerkers.

VEERTIENDE HOOFDSTUK, waarin de doopceel van twee VARA-voorzitters wordt gelicht en waarin een aantal dingen overhoop wordt gehaald, die best nog eens onder de aandacht van de lezers mogen worden gebracht.

Vier voorzitters hebben door hun persoonlijkheid de VARA en de vorm, die zij gekregen heeft sterk beïnvloed. Over de eerste, Levinus van Looi is in dit boekje al dikwijls gesproken. Hij was de oprichter en de eerste voorzitter.

Een andere voorzitter, die in sterke mate zijn stempel op de VARA drukte was Arend de Vries.

Hij bekleedde die positie van 1930 tot 1940. Een vechtjas in de oude stijl. Zo eentje waarvan ze tegenwoordig zeggen: 'Nou ja, toen kón zo iets!'

Maar hij was precies wat de VARA toen nodig had.

In de tien jaar van zijn voorzitterschap stonden veel vijanden de VARA naar het leven. Ze maakten er zelfs geen geheim van, die tegenstanders, dat de VARA kapot moest worden gemaakt, hoe eerder hoe liever, hoe sneller hoe beter.

Terwijl de VARA een deel van haar aandacht concentreerde op het culturele werk, trok 'Arendje', zoals iedereen hem noemde, de vijand tegemoet.

Hij werd in Hoogeveen geboren, waar hij in 1901 onderwijzer werd. In 1914 werd hij onderwijzer in Zaandam. Zijn werk in de politieke partij van het democratische socialisme kwam daar tot volle ontplooiing. De vuurproef doorstond hij tijdens een grotestaking van houtbewerkers in Zaandam. Hij stuurde de organisatie welke belangen hij in het oog moest houden, met grote omzichtigheid tussen alle klippen door. Tegelijkertijd liet hij weinig kansen ongebruikt die de propaganda ten goede zouden kunnen komen. Jan Oudegeest vertegenwoordigde in die tijd het partijbestuur van de SDAP in het hoofdbestuur van de VARA. Hij had de bijzondere kwaliteiten van Arend de Vries in Zaandam van nabij kunnen gadeslaan. Toen dan ook in de VARA de functie van bezoldigd voorzitter werd geschapen, lag het voor de hand, dat de Zaandamse onderwijzer een goede kans maakte. Hij werd voorzitter En de onvermoeibare propagandist.

Er zijn in de tien jaren van zijn voorzitterschap zeer weinig avonden geweest, dat men hem thuis kon vinden. Er waren wel heel wat avonden, dat hij twee of meer spreekbeurten op één avond vervulde, pendelend van de ene plaats naar de andere En overdag zat hij ook niet stil. Hij bezat een grote populaire welsprekendheid. Van zijn eenvoudige persoonlijkheid ging een grote mensenliefde uit, die iedereen onderging. Het was de tijd, dat de omroeppolitieke posities, voor iedereen duidelijk zichtbaar, afhankelijk waren van de sterkte der organisatie, van de invloed in het land, van 'de sfeer rondom de VARA'. Dat is in 1965 nog steeds het geval, alleen het is niet voor iedereen even zichtbaar. Het fijne politiek-tactische werk kwam later, eigenlijk pas goed na de oorlog. Vóór 1940 was het vechten. Het vechtersbaasje Arend de Vries stond vooraan.

Tijdens de bezetting heeft hij een niet weg te praten beleidsfout gemaakt. De drang om koste wat het kost de organisatie intact te houden, had in zijn besluiten de overhand boven een verder reikende visie op de problemen die de bezetting stelde aan iedere organisatieman die

Arend de Vries

K. de Jonge

verantwoordelijkheid had te dragen. Een verklaarbare fout, maar niet goed te praten. Deze beleidsfout erkennen, doet echter niets af aan zijn karakter als democratisch-socialist. Niet alleen heeft hij door tal van andere daden tijdens de bezetting getoond, dat hij wel een fout had gemaakt, maar niet 'fout' was – hij wilde na de bevrijding zijn geliefde VARA niet belasten met de mogelijke verwijten, die hém persoonlijk zouden treffen. Hij trad dus vrijwillig terug. Maar bij bijzondere gelegenheden zag men hem te midden van de vertrouwde VARA-kring en dan klonk allerwegen de begroeting: 'Ha, die Arendje.'

Op 26 oktober 1959 is hij na een vreselijk lijden op 76-jarige leeftijd ontslapen. In het VARA-programma werd hij herdacht – aan zijn baar stond de VARA, Johan Jong en Harry Wiggelaar speelden toepasselijke muziek. Willem van Cappellen sprak namens de vele vrienden.

Een derde voorzitter, wiens naam met ere in de geschiedenis van de VARA dient vermeld was Klaas de Jonge. Hij was eigenlijk vice-voorzitter. In de jaren na de bevrijding en voordat mr. J. A. W. Burger tot voorzitter werd benoemd, nam Klaas de Jonge het voorzitterschap waar.

Op 19 februari 1928 werd Klaas de Jonge gekozen in het hoofdbestuur van de VARA. De socialistische omroep begon juist een klein beetje van de grond te komen. De eerste stapjes op het glibberig pad van de radio waren gezet.

De VARA zocht naar figuren in de topleiding die de jonge organisatie gezag konden geven. Mensen die reeds elders in de socialistische beweging hun sporen hadden verdiend. Onder de bestuurders van grote vakbonden was Klaas de Jonge een dergenen die graag het kleine beetje vrije tijd dat hun restte, belangeloos voor de omroep van het vrije woord beschikbaar wilden stellen.

Klaas de Jonge, een Groninger van geboorte, van karakteraanleg en ambities, was voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Fabrieksarbeiders.

In januari 1931 werd Klaas de Jonge benoemd tot vice-voorzitter van de VARA, een functie die door het hoofdbestuur onderling wordt geregeld, en gewoonlijk niet veel meer dan formele betekenis heeft. Het vice-voorzitterschap van Klaas de Jonge kreeg echter grote betekenis, toen na de bevrijding de VARA weer ging functioneren. Zoals vermeld trad toen Arend de Vries voorzitter terug.

Automatisch trad daardoor de vice-voorzitter Klaas de Jonge naar voren. Klaas de Jonge had toen gijzelaarskamp en concentratiekamp achter de rug. Hij stond voor een warwinkel van moeilijkheden.

Het Militair Gezag (onzaliger nagedachtenis) woedde in bevrijd Nederland. Ons land was het enige bevrijde land van alle geallieerde landen, waar zo een Militair Gezag werd ingesteld. Zo'n 'gezag' was verder slechts voorbehouden aan bezette gebieden, als Duitsland en Italië. Wat voor overwegingen de regering in Londen bij de instelling van dit wonderlijke gezelschap van militaire amateurs en amateuristische militairen moge hebben geleid... die redenen ontgingen de Nederlanders volkomen.

Het Militair Gezag beschikte over alles wat het kon wensen om een halfzachte militaire dictatuur in Nederland te vestigen. De regering in Nederland had regels en verordeningen vastgesteld waar het M. G. zich aan moest houden. Op het gebied van de radio-omroep ontleenden vooraanstaande figuren in dit gezag hun persoonlijke ideeën aan kolderieke rapporten die door particuliere kringen in Londen waren uitgebroed. In die rapporten stond o.a.: alle kindertjes in Nederland naar dezelfde school, geen bijzondere scholen meer, dat is ouderwets.

En voorlopig ook geen parlement of gemeenteraden..., ook ouderwets. Wat de radio-omroep betreft, was het gezelschap dat die rapporten samenstelde, al heel gauw klaar: één volk, één land, één omroep, één generaal, namelijk het hoofd van het Militair Gezag, mr. H. J. Kruls, die als kapitein in 1940 in Londen was gearriveerd en het, zittende achter zijn bureau, tot generaal had gebracht.

Een afkeer van socialisten smeedde het Militair Gezag stevig aaneen. Die ene omroep in bevrijd Nederland heette 'Herrijzend Nederland'. De naam klonk erg mooi. Zolang dit station heeft gewerkt, heeft geer enkele democratisch-socialist kans gekregen zijn eigen bevolkingsgroep of het gehele volk via de microfoon toe te spreken.

Omdat een aantal invloedrijke lieden meenden, dat Nederland in de komende jaren niet gelukkig kon worden, tenzij alle omroepverenigingen hoe dan ook stuk voor stuk waren vermoord, in stukjes gesneden, en vervolgens begraven..., ontbrak het niet aan pogingen deze wens tot leidend beginsel van de Nederlandse politiek te maken. Er waren (zoals er thans nog zijn) Nederlanders die op volstrekt bona fide gronden een ander omroepbestel verdedigden. Al was de VARA het dan in dit opzicht niet met hen eens, dat betekende geenszins dat er niet een grote mate van wederzijds respect en begrip bestond. Maar het was onmogelijk deze waardering en ontzag op te brengen voor anderen, fanatieke doordrijvers die eindelijk hun kans meenden te kunnen grijpen. Aan hun drijven was het te wijten, dat de radiobladen geen papier kregen. Men wilde de omroepverenigingen smoren. Voor de VARA betekende dit, dat zij zich naast de andere omroepverenigingen moest opstellen ter verdediging van haar elementaire rechten, zoals de vrijheid van organisatie, drukpers en meningsuiting. Daardoor echter kreeg de VARA onvoldoende ruimte haar eigen standpunt ten aanzien van een toekomstig radiobestel in voldoende duidelijkheid over het voetlicht te brengen. Door deze hetze tegen de omroepverenigingen werd het toch al niet overbezette bestuursapparaat van de VARA ten eerste in beslag genomen. Men moest, na de bevrijding, personeel aannemen, legio nieuwe contracten sluiten en dergelijke..., terwijl men niet wist of men er ooit weer aan te pas zou kunnen komen.

In afwachting van de definitieve benoeming van een eerste voorzitter, nam Klaas de Jonge in die verwarde tijd de zware taak van eerste leidsman op zich, naast zijn niet geringe taak van voorzitter van zijn vakbond, en secretaris van de Fabrieksarbeiders Internationale.

In 1949 benoemde de Verenigingsraad mr. J. A. W. Burger tot eerste voorzitter van de VARA. Klaas de Jonge bleef vice-voorzitter en lid van het Hoofdbestuur.

Klaas de Jonge legde zijn functie van hoofdbestuurder neer in april 1954. Hij werd tot lid van verdienste benoemd. Zesendertig jaar heeft hij de VARA trouw gediend, een aantal jaren onder de moeilijkste omstandigheden.

Hij overleed op 19 april 1958. In de galerij van voormannen van de veertigjarige VARA neemt zijn portret een ereplaats in.

Op 5 november 1949 koos de verenigingsraad van de VARA mr. Jacobus Albertus Wilhelmus Burger tot voorzitter. Mr. Burger was toen beslist geen onbeschreven blad in de Nederlandse politiek.

Hij werd 20 augustus 1904 in Willemstad geboren. Was bij het uitbreken van de oorlog advocaat en procureur in Dordrecht. Tijdens de bezetting waren acht joodse onderduikers in zijn huis verborgen.

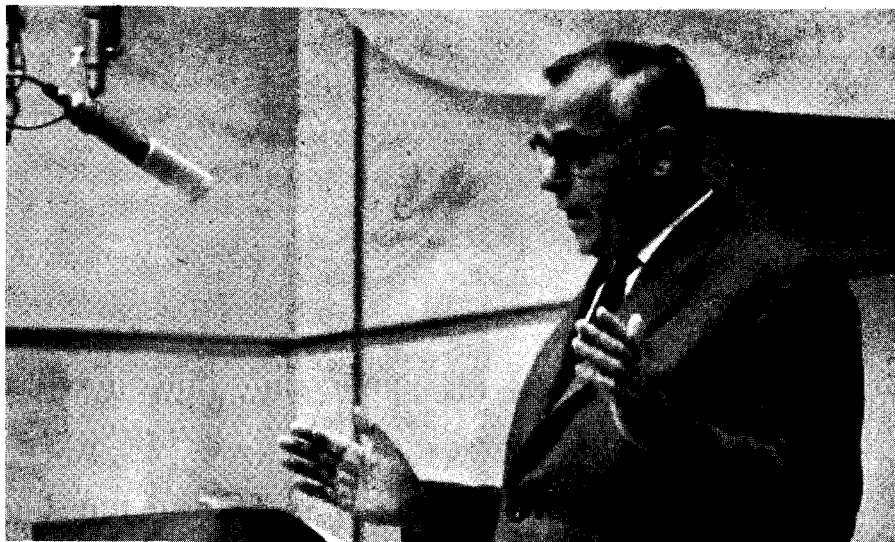
In 1943 stak mr. Burger in een bootje met elf man de Noordzee over naar Engeland. Eén van die elf was een geallieerde piloot die, nadat hij uit zijn toestel was gesprongen, in Dordrecht was beland.

In Engeland benoemde koningin Wilhelmina hem tot minister zonder portefeuille. Minister van de Engelandvaarders. Bij een reorganisatie van het kabinet werd hem de portefeuille van Binnenlandse Zaken toevertrouwd. Mr. Burger had als voornaamste taak zich toe te leggen op maatregelen voor de terugkeer naar het bevrijde vaderland. Zijn uitgangspunten waren de volgende:

Ten eerste een snel herstel van de volledige democratie, zoals die in de grondwet is vastgelegd, d.w.z. verantwoordelijkheid van het kabinet aan de in vrijheid en met algemeen kiesrecht gekozen volksvertegenwoordiging. Dat was in leidende kringen in Londen géén vanzelfsprekendheid.

Ten tweede, aansluitend op het eerste: een herstel en wederopbouw van een gezond democratisch perswezen met voorrang van de illegale pers, die onmiddellijk in het openbaar zou kunnen verschijnen. (Aan de maatregelen van mr. Burger was het te danken, dat 'Het Parool' onmiddellijk kon verschijnen en 'Het Vrije Volk' kon herverschuiven.)

Bij zijn aandringen op onmiddellijk herstel van de vertegenwoordigende lichamen, stuitte mr. Burger op de stille krachten *achter* het kabinet-Gerbrandy.

Mr. J. A. W. Burger

Toen mr. Burger in december 1944 via de radio van het toen reeds bevrijde Eindhoven, Nederland opwekte om bij de zuivering verschil te maken tussen hen die 'fout' waren geweest en hen die slechts een fout hadden gemaakt (hoe juist deze kijk was, is later gebleken) ... toen grepen de stille krachten in, die de onverzettelijke democraat Burger al lang kwijt wilden. Hij moest aftreden. De twee andere socialistische ministers Van den Tempel en Albarda namen eveneens hun onslag. Ir. Albarda noemde de procedure die tot mr. Burgers ontslag had gedreven, in een brief aan prof. Gerbrandy: Perzische staatszeden. Dit blijkt van politieke daadwerkelijke solidariteit van deze drie ministers is in de rumoerige dagen van 1944 de mensen ontgaan.

Terug in het geheel bevrijde Nederland werd mr. Burger lid van de Partij van de Arbeid en van de Tweede-Kamer-fractie van die Partij.

Sinds hij in 1929 lid was van de Socialistische Democratische Club en van de SDAP had mr. Burger (o.a. samen met N. Stufkens) voor de doorbraakgedachte gewerkt. Het spreekt vanzelf, dat hij zich in de doorbraakpartij van de PvdA voelde als een vis in het water.

Na mr. Van der Goes van Naters en mr. Donker, werd mr. Burger in 1952 de derde naoorlogse voorzitter van de fractie van de PvdA in de Tweede Kamer. Zijn optreden in die functie valt ongeveer samen met het einde van de periode van sociale en politieke verdraagzaamheid. Het inzicht in deze verandering der verhoudingen in Nederland is niet overal in de kringen dichtbij de PvdA in hetzelfde tempo gerijpt. In 1951 vond de definitieve omslag van het politieke klimaat plaats.

In de kranten van 14 juli 1951 was nl. een door mr. Burger geschreven en door Koos Vorrink, mr. Donker en hemzelf ondertekend artikel verschenen, waarin men kon lezen: 'Dit spelletje moet vandaag of morgen barsten. Niet dat de PvdA haar verantwoordelijkheid zal laten varen, maar de zin en de grondslag komen daaraan te ontbreken, wanneer anderen zich hun van elk verantwoordelijkheidsgevoel gespeende praktijken menen te mogen veroorloven.'

De waarschuwing werd in de wind geslagen. Van die dag af heeft de fractie van de PvdA in de Tweede Kamer herhaaldelijk en in toenemende mate de consequenties onder ogen moeten zien van een situatie die als volgt moet worden gekenmerkt: terwijl de PvdA tot het uiterste het beleid van na de bevrijding tracht te verwezenlijken, nl. een beleid van politieke en sociale verdraagzaamheid..., voeren haar tegenstanders een beleid van klassenstrijd, van steeds scherper klassenstrijd. Zij proberen de zwaarste lasten te leggen op de zwakste schouders.

In december 1958 werd de PvdA gedwongen uit de regering te treden. Zij keerde in de oppositie terug. Met alle consequenties daaraan verbonden. In september 1962 legde mr. Burger het voorzitterschap van de fractie neer uit overwegingen van politiek beleid.

Toen hij in 1949 tot voorzitter van de VARA werd gekozen, leek het alsof één groot meningsverschil de toekomst van de omroep in Nederland voor een lange tijd zou gaan beheersen. Namelijk de kwestie die men kortweg aanduidt als de nationale omroep. Naar het inzicht van mr. Burger is in de Nederlandse verhoudingen vrijheid in de omroep ondenkbaar zonder adequate machtsvorming door organisatie. Er zijn er die evenals hij, voor de vrijheid in de ether zijn en die nochtans menen dat die ook zonder deze machtsvorming in een zogenaamde nationale omroep zou kunnen worden verwezenlijkt.

Naar mr. Burgers inzicht is dit een vorm van utopisch socialisme. Bij de voorstanders van een nationale omroep, aldus gaat zijn ge-

dachtengang verder, werken op zich zelf achtenswaardige, maar alleen daarom in dit tijdsgewricht nog niet aanvaardbare overwegingen, die tijdens de bezetting zijn ontstaan of kracht hebben gekregen. Hun goede trouw vanzelfsprekend geen ogenblik in twijfel trekkend, meent hij, dat zich met name in de PvdA bij sommigen de gedachte heeft vastgezet, dat de periode van geestelijke, politieke en sociale verdraagzaamheid altijd zal duren. Maar de tegenstellingen tussen de klassen zijn sinds 1951 verscherpt.

De verscherping is echter niet de enige oorzaak waardoor de gedachte van de nationale omroep zienderogen terrein heeft verloren. De recente technische ontwikkeling maakt, bij wijze van spreken, een onbeperkt aantal kanalen en golflengten voor uitzendingen vrij. Er blijkt, over de gehele wereld trouwens, bij het publiek een sterk verlangen te bestaan naar een even onbeperkte verscheidenheid in de uitzendingen. Er komt zendtijd vrij op nieuwe golflengten. Daarmee gaat een doelbewuste en met ruime kapitaalmiddelen gesteunde campagne gepaard van het particuliere bedrijfsleven om die nieuwe mogelijkheden van televisie en radio uit te buiten voor eigen winstbejag. De commercie in radio en televisie.

Het ligt voor de hand, dat dit kapitalistische streven een hardnekkige tegenstand ontmoet van allen die in ons land televisie en radio willen doen zijn en blijven: een dienst van het volk, door het volk en voor het volk. Een omroep die de meervormigheid van ons volk in vrijheid weerspiegelt.

Het voorzitterschap van de VARA van mr. Burger dient men in het kader van deze ontwikkeling te zien. Naar binnen, in de organisatie zelf, heeft hij door zijn bindende kracht en jovialiteit algemeen erkenning en waardering gevonden.

In verband met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd heeft mr. Burger in het voorjaar van 1965 officieel medegedeeld, dat hij begin 1966 zijn functie als voorzitter denkt neer te leggen. De verenigingsraad besloot J. B. Broeksz als nieuwe voorzitter aan te wijzen.

VIJFTIENDE HOOFDSTUK, waarin wordt onthuld hoe de VARA tegenwoordig reilt en zeilt en welke stuurhul op het schip en ook wel eens een keertje aan de wal staan.

Een omvangrijk democratisch instituut als de VARA wordt ongeveer op dezelfde wijze bestuurd als een land. Aan het hoofd staat een regering, die verantwoordelijk is, in dit geval verantwoordelijk aan de Verenigingsraad, dat is het parlement van de VARA, gekozen door algemeen kiesrecht voor alle leden.

De VARA-regering lijkt, op veel kleiner schaal, op de regering van een land. Er is een 'Minister-president', in dit geval de verenigingsvoorzitter, er is een 'minister', die de omroep beheert, een 'minister' die verantwoordelijk is voor de televisie, en uiteraard is er ook een 'minister van financiën'; men zou de door de verenigingsraad benoemde hoofdredacteur van het verenigingsorgaan de 'minister van voorlichting' kunnen noemen, en sinds de VARA er een assistent-bestuurder bij heeft (staf-benoeming) spreken sommige mensen al van een staatssecretariaat.

De instructie voor die ministers staat precies op papier; ze weten wat ze mogen doen en wat ze moeten laten; hun rechtspositie is bepaald evenals nog een hoop andere zaken, die allemaal te maken hebben met de grote verantwoordelijkheid, die ze dragen. Al deze zaken zijn op voordracht van het hoofdbestuur zwart-op-wit vastgesteld door de verenigingsraad. Mensen, die denken dat de VARA een soort particulier exercitie-terrein is voor de bestuurders (die men dan boosaardig 'managers' noemt) weten eenvoudig niet waarover ze praten.

Op het ogenblik, dat dit boekje verschijnt ziet 'de regering' van de VARA er als volgt uit:

DAGELIJKS BESTUUR

Mr. J. A. W. Burger *voorzitter*
J. Mulder *secretaris-penningmeester*
J. B. Broeks *omroepsecretaris*
J. W. Rengelink *televisiesecretaris*
G. P. Bakker *hoofdredacteur Radio-TV-gids*
J. L. de Troye *adjunct-bestuurder*

LEDEN

I. Bergsma
G. Boekhoven jr. *vice-voorzitter*
F. Dost
C. Kleywegt *voorgedragen door de WBS*
C. Lindert
E. Meester *aangewezen door de PvdA*
P. A. Planqué
Prof. dr. J. P. van Praag *voorgedragen door de WBS*
M. Sluyser
P. Sterrenberg
N. Tj. Swierstra
C. W. van Wingerden *aangewezen door het NVV*

Nog een kant van dat werk dient hier te worden belicht. Onder de verantwoordelijkheid van elke 'minister' werken uiteraard een aantal zeer gewaardeerde medewerkers, hoofden van dienst aan de top en zo verder langs de hiërarchieke ladder omlaag. Soms komen de namen van deze medewerkers in het nieuws. Dan heeft het hoofd van sectie Zus het een of ander verklaard, of het hoofd van sectie Zo heeft zijn mening over een zaak wereldkundig gemaakt. Het doet uiteraard aan de waarde van deze uitingen niets toe óf af, wanneer wij erop wijzen, dat de uiteindelijke verantwoordelijkheid echter berust bij 'de ministers'. Het kan dus *niet*, dat de verenigingsraad een lid van het personeel ter verantwoording roept. De 'ministers' en het gehele hoofdbestuur dragen de volle verantwoordelijkheid tegenover het VARA-parlement.

Dat dit systeem in de VARA nogal met strenge hand werd en wordt gehandhaafd, spruit voort uit het tweeslachtig karakter van de VARA. We zijn nl. een organisatie en tegelijkertijd een bedrijf. Het bedrijf eist snelle besluitvorming (meestal à la minute), terwijl de werkwijze van een democratische organisatie van een zekere omslachtigheid niet vrij is te pleiten.

Tot dusver is het gelukt in de VARA de moeilijkheden, die uit zo'n dubbelnatuur zouden kunnen voortspruiten, geheel op te vangen doordat voor de functies van minister personen werden gevonden, die de bekwaamheden van een top-bedrijfsleider combineren met de capa-

citeiten van een bestuurder, die beslissingen neemt in de beleidsfeer van de organisatie.

Wanneer men deze algemene achtergrond in gedachten houdt, krijgen, naar gehoopt wordt, de nu volgende beschrijvingen van de personen der dagelijkse leiding het voor een veelzijdige beoordeling gewenste relief.

J. B. BROEKSZ (omroepsecretaris) Eind 1928 was het ledental van de VARA nog niet bar groot, maar het werk van het secretariaat voor organisatie en programma's was al zo omvangrijk geworden, dat het zonder een echte chef de bureau niet meer ging. Onder de sollicitanten was een merkwaardige knaap. Met zijn brief had hij een aanbeveling meegestuurd van... de juffrouw die hem op de bewaarschool de eerste beginselen van fröbelen en liedjes zingen had bijgebracht. Die juffrouw heette Jet Bon en ze had al enkele malen voor de microfoon van de VARA gedeclameerd. Men kende haar dus bij de VARA. Vermoedelijk had de solliciterende jongeman heel slim geredeneerd: brieven van lui die evenals ik, op h.b.s., kantoorervaring en praktijkdiploma's kunnen bogen – zulke brieven zal de VARA wel bij de vleet ontvangen. Maar ik ben de enige met de unieke aanbeveling van mijn juf uit de kleuterklas; ze laten me vast komen, al is 't alleen maar uit nieuwsgierigheid en als ik eenmaal aan het woord ben, nou, knappe jongens, die me dan onder tafel babbelen.

Dit slimme idee was kenmerkend voor de sollicitant. Hij heette Johannes Bartholomeus Broeks. Zoon van een geheid rode diamantslijper in Amsterdam.

Op 1 januari 1929 trad hij in dienst van de VARA. Hoofdtak: chef de bureau. Het was in de jonge omroep toen zo gesteld, dat iedereen er nog een hele massa dingen bij deed, voor de pret. Jan Broeks was tegelijkertijd chef de bureau en verslaggever, maar zijn stem en de microfoon konden niet zo goed met elkaar overweg. (Hij is ervan overtuigd, dat de microfoon niet deugde) Voor de rest... alles wat hij aanpakte, deed hij voortreffelijk. Meer besluiten van het dagelijks of het hoofdbestuur dan hij zich kan herinneren, heeft hij achter de schermen in doorslaggevende zin beïnvloed. Een type van een stilzitter is hij geenszins. Aan het vooral in socialistische kringen van de jaren dertig befaamde instituut van prof. R. Kuiper in Amsterdam volgde hij in de

avonduren een opleiding in staatshuishoudkunde. Het voornaamste wat de pupillen van prof. Ru Kuiper leerden was echter: methodisch denken. Een wijze van benadering van alle vraagstukken die in staat stelt onmiddellijk de kern uit een betoog te halen, vervolgens de zwakheden in de redeneringen van de tegenstander te zien, en er dan vlijmscherp een afdoende argumentatie tegenover te stellen. Toegegeven, Jan Broeksz had voor zo'n wijze van denken een grote aanleg; hij heeft die echter tot formidabele kracht ontwikkeld. Aan een ongemeen scherp verstand paart Broeksz een zeldzame overtuigingskracht, die dikwijls voor een belangrijk deel wortelt in de bezonkenheid van zijn oordeel.

Toen in de meidagen van 1940 de secretaris-penningmeester van de VARA, Jan Lebon, krachtens bestuursbesluit, samen met de schrijver van dit boek, na de capitulatie, in een klein scheepje naar Londen vertrok om daar financiële en andere omroepbelangen te behartigen bij de Nederlandse regering, die in Engeland de strijd voor de bevrijding voortzette – werd in Hilversum de chef de bureau J. B. Broeksz bevorderd tot bestuurder. Enkele maanden later staken de nazi's begerig hun klauwen uit naar de VARA. De leiding verschildte onderling van mening. Jan Broeksz echter aarzelde niet. Hij staakte onmiddellijk de uitoefening van zijn taak in de VARA. Tijdens de nacht van de bezetting pleegde hij voortdurend nauw overleg met verschillende vooraanstaande figuren uit de socialistische beweging, voeling houdende met de Raad van het Verzet, en contacten onderhoudende met andere figuren uit de omroepwereld. Zo bereidde hij geduldig en in het verborgene werkend, het aandeel voor dat hij meende te moeten leveren voor de glorierijke dag dat de vrijheid weer in de lage landen zou wonen.

Men zou vele woorden kunnen schrijven om de taak te tekenen die Broeksz na de bevrijding heeft verricht. Maar de kortste en tegelijkertijd duidelijkste schets van die taak krijgt men, als men de lijst van functies bekijkt die hij bekleedt.

Van 1945 af omroepsecretaris van de VARA. Sedert 1947 lid van het bestuur van de Nederlandse Radio Unie en programmacommissaris dezer stichting. Voorzitter programma-coördinatiecommissie NRU. Na de oorlog enige malen voor een periode van vier jaar gekozen tot bestuurslid van de E(uropean) B(roadcasting) U(nion). Sinds kort is hij voorzitter van deze internationale organisatie. Sedert 1946 voor-

J. B. Broeks

zitter SICUIR, Brussel. Van 1951-1963 bestuurslid van de Nederlandse Televisie-Stichting. Hij onderhoudt voor omroep en televisie contact met paleis Soestdijk. Vanaf 1956 lid van de Eerste Kamer. Van 1935-1962 lid van de gemeenteraad van Hilversum. Sedert 1950 bestuurslid Holland Festival. Sedert 1956 lid van de Raad voor de Kunst. Ridder in de orde van Oranje-Nassau en ridder in de Dannebrogorde, Denemarken. Bovendien was hij bestuurslid van de Stichting Concertgebouworkest waar hij werd geïnstalleerd in juni 1954 en is afgetreden in het seizoen 1956-1957.

De opsomming van deze functies geeft aan, dat een belangrijk deel van Broeks' activiteiten na de bevrijding gericht was op vraagstukken van kunst en cultuur. De VARA immers heeft gedurende de veertig jaren van haar bestaan naar menselijk vermogen getracht de gedachte in praktijk te brengen dat zij deel is van een wereldomvattende beweging die vooral wat kunst en cultuur aangaat leiding en richting wil geven. De verantwoordelijkheid in eerste aanleg voor het artistieke en culturele beleid viel de programmaleidingen van omroep en televisie ten deel.

Maar naast deze omvangrijke taak, heeft Broeks zich na de bevrijding samen met andere leidende personen uit de omroep en uit Den Haag vooral beziggehouden met vraagstukken van de nieuwe structuur van ons radio- en televisiebestel. Door zijn persoonlijke gaven, maar niet minder door de kracht van de beweging, die achter hem

staat en hem opstuwt, is hij een der invloedrijkste 'Hilversumers' geworden, geacht door degenen die met hem de strijd der meningen moeten aanbinden.

Zijn functies in VARA en in de samenwerkingsorganen van de omroep brengen mede, dat hij zich vooral met programmazaken moet bezighouden. Dat wil in de praktijk zeggen: ook met de mensen, die de programma's in elkaar zetten. Wij vroegen een van de mensen, die in, wat men noemt, een 'ondergeschikte' positie veel met hem te maken heeft, wat naar zijn mening de voornaamste karaktertrek van Broeksz is.

Het antwoord luidde: 'Strikte en rechtlijnige rechtvaardigheid. Hij draait er nooit omheen, hij zegt kort en precies wat zijn mening is..., maar hoe onplezierig je dat oordeel soms ook vindt, van één ding ben je zeker: bijgedachten zijn er niet bij en hij handelt altijd volgens strikte normen die voor iedereen gelijk zijn.

Nationaal en internationaal behoort J. B. Broeksz tot de mensen die ons land op waardige wijze vertegenwoordigen.

J. W. RENGELINK. Nadat de nazi's in mei 1940 ons land hadden bezet, hielden ze zich aanvankelijk erg koest. Wie niet beter wist, en de Duitse propaganda wilde geloven, zou gemeend hebben, dat er op de hele wereld geen liever, vriendelijker, zachtaardiger mensen rondliepen dan de schoften van de Sicherheitsdienst. Maar toen de julimaand van 1940 ten einde liep, gingen de fluwelen handschoenen definitief van de harige poten van het beest.

Opperlandverrader Rost van Tonningen, een van de roverhoofdlieden van de NSB, had zich laten aanwijzen om eventjes in de gauwigheid de gehele arbeidersbeweging (niet alleen de socialistische) in te pikken, gelijk te schakelen en met hutje en mutje, de leden inclusief, over te hevelen naar het kamp van Hitler. Een paar lui van de Sicherheitsdienst meldden zich in september 1940 bij het bureau van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij, de SDAP, Tesselschadestraat 31, Amsterdam. Ze werden er door een der vooraanstaande functionarissen ontvangen. Zijn naam was J. W. (Wim) Rengelink. Een Twentenaar van afkomst. Zijn vader was pionier, later voorzitter van de Textielarbeidersbond. Een geslacht van harde mensen die van wankelen noch wijken weten. De kerels van de SD moesten de secretaris van de SDAP, Kees Woudenberg hebben. Die was op reis.

'Waarheen?'

'Weet ik niet.'

Goed, ze moesten een verklaring hebben van Kees Woudenberg, dat het partijbestuur erin toestemde dat de hele partij werd gelijkgeschakeld.

Tijdens het weekend pleegde hij overleg met Woudenberg. Dat was nauwelijks nodig. Onder leiding van Koos Vorrink en Kees Woudenberg had het partijbestuur reeds besloten 'ondergronds' te gaan. De partij opheffen. Bij de Partij was Rost door Vorrink en Woudenberg weggehoond. Vorrink en Woudenberg zonden bovendien een verslag van dat niet malse onderhoud naar honderden adressen in het land. Dat was geen kinderachtigheid. Rost ging naar de VARA. Wat hem daar door Broeksz en anderen is verteld, loog er beslist niet om. (Jammer dat er geen grammofoonplaatje van is gemaakt.) Bij de Arbeiderspers kreeg Rost van Herman van Kuilenburg een geduchte afstraffing.

'Gij nazi's misgunt ons democratisch-socialisten alles, zelfs de krotten waarin wij zijn geboren.'

Bij de Arbeiders Jeugd Centrale vond Rost hetzelfde barse onthaal. Verschillende malen tijdens deze emotionele dagen heeft Rost geprobeerd Wim Rengelink voor zich te winnen, eerst met vleierijen, daarna met dreigementen. Maar een Tukker heeft een houten kop, zeggen ze in Overijssel.

Willem zei: 'Nee, nee en nog eens nee.'

Wim Rengelink dook onder in de illegaliteit. In december 1940 werd hij gegrepen. Gevangenis in Scheveningen. Gevangenis in Duitsland. Op één of andere manier wist hij zich eruit te draaien. Terug in Nederland ging hij, in 1943, weer in het verzet.

Toen de VARA in 1949 een goede bestuurder zocht, voor bezoldigde dienst, was Rengelink hoofd afdeling Voorlichting van het College voor de Wederopbouw in de rang van referendaris bij het departement van Wederopbouw. Hij stapte over naar de VARA (het kostte hem niet de minste moeite, voor het overige). Daar kreeg hij de taak van televisiesecretaris.

De eerste tv-uitzending in Nederland had echter reeds plaats gevonden op 22 januari 1931, negen jaar vóór de oorlog dus.

J. W. Rengelink

Die eerste Nederlandse televisieuitzending vond plaats in het bijzijn van ir. Damme van de PTT, de bijna voltallige Radoraad, een groot aantal vertegenwoordigers van de pers... en nog een vijftienduizend mensen, die 66k kwamen kijken. Het klinkt ongelofelijk.

Bij de oprichting van de VARA was in de statuten de mogelijkheid van televisie als doelstelling opgenomen. In 1930 werd in het hoofdbestuur sterke aandrang uitgeoefend om het medium televisie nader te gaan bestuderen. In Engeland en Duitsland werd in laboratoria geëxperimenteerd. Een enkel uitzendinkje was er in die landen ook al. Een delegatie uit het hoofdbestuur trok naar Londen om de zaak nader te gaan bekijken. Ze kwamen terecht bij ir. Baird, in Convent Garden, de pionier op televisiegebied. Hij toonde de VARA hoe ver de wetenschap was. Een lid van de delegatie van de VARA telefoneerde in een kamer, een ander lid in een andere kamer, en ze zagen elkaar op een piepklein schermje. Het was een wonder!

Ir. Baird ried hun aan ook eens in Berlijn te gaan kijken. De Duitsers waren in sommige opzichten misschien wel verder dan hij. Die hadden een beeldschroef uitgevonden, 'de schroef van Mihauly'. Een paar hoofdbestuurders trokken naar Berlijn. Ze ontmoetten er dr. Fr. Noack. Die had zelfs al een kant-en-klaar televisietoestel gemaakt. Er werd afgesproken dat dr. Noack naar Nederland zou komen met alles wat er nodig was om een uitzending te verzorgen.

Op die 22ste januari dan, vierendertig jaar geleden, was de eerste televisiestudio in Nederland gevestigd in een klein zaaltje van het gebouw van de diamantbeurs aan het Weesperplein in Amsterdam. Eerst hield de voorzitter van de VARA, A. de Vries, een toespraak. Hij zei, dat het hoofdbestuur van de VARA de overtuiging bezat, 'dat de televisie een toekomst heeft.' Verder onthulde hij, dat het hoofdbestuur van de VARA 'de hoop koesterde zo spoedig mogelijk door redelijke normalisatie van alle omroepverenigingen televisieuitzendingen te maken tot een regelmatig weerkerende proefneming van de Nederlandse zenders.' Aan het slot zei hij, dat de VARA spoedig in staat hoopte te zijn films uit te zenden.

Daarop begon de eerste uitzending. Eerst werd een stilstaand plaatje, het hoofd van een vrouw en daarna van een man, 'afgetast' door een Nipkov-schijf. De signalen gingen per telefoonlijn naar Huizen. Daar werden ze door de zender uitgezonden. Een daverend applaus weerklonk, toen onmiddellijk daarna via de ether in het andere zaaltje de beelden werden ontvangen. Erg vaag en bibberig, maar toch herkenbaar! Hoe groot was het beeld dat ontvangen werd? Drie bij vier centimeter. Er was een kanjer van een vergrootglas voor geplaatst; nu leek het althans nog iets. De eerste televisieuitzending was DE sensatie van die dagen. Na die eerste officiële uitzendingen werd nog drie maal een half uur uitgezonden door de VARA. Voor die drie volgende uitzendingen stonden enkele toestellen in een grotere zaal van de Diamantbeurs opgesteld. In de krant stond: iedereen die wilde, mocht komen kijken. En ze kwamen, in drommen kloek en breed. Er vormde zich een lange stoet wachtenden op het Weesperplein. Vijftienduizend mensen werden voetje voor voetje langs de piepkleine beeldjes geleid. In stomme verbazing zagen die mensen: TELEVISIE.

's Avonds werd dr. Noack voor de microfoon geïnterviewd. Het interview werd besloten door de Rotterdamse dichter-zanger G. Dumont die een toepasselijk vers had gewrocht:

*De radio, dat wonderding
In onze huiselijke kring
Wacht lang reeds op verbetering
Door televisie
Vandaar dat in artikel 2
Van 't Vara-reglement sub b
Gewezen wordt op de portee
Van televisie*

*Als Van Cappellen declameert
En Heijermans of Ibsen eert
Dan wordt ten volle gewaardeerd
De televisie
Van het orkest en 't volkstoneel
Genieten we nu eens zo veel
Gebaar en klank zijn één geheel
Door televisie*

Het gedicht sloot met de volgende voorspelling

*Zo zullen we in een jaar of tien
Of nog veel spoediger misschien
De wereld anders leren zien
Door televisie
Wat mensen van elkander scheidt
En d'oorzaak is van felle strijd
Behoort niet in verlichte tijd
Van televisie*

De VARA-TV-uitzending van 1931 was pioniersarbeid. Pas na de oorlog begon de televisie in de moderne vorm op te komen. We gaan dus naar het jaar 1947.

Er was in 1949 op televisiegebied nog zowat niets in Nederland. Men kan ook niet zeggen, dat toen, in 1949, de belustheid om op televisiegebied te pionieren in praktische daden erg duidelijk bleek bij de lieden die er tegenwoordig miljoenen voor hun eigen zak mee willen verdienen. De regering dacht dat er wel televisie moest komen. Philips van-

zelfsprekend ook; in Eindhoven hadden ze al veel voorbereidend werk gedaan. De omroepverenigingen moesten elk twee ton op tafel leggen, toen konden de experimentele uitzendingen beginnen. Dat was in de jaren 1948 en 1949.

Van meet af heeft de VARA voor de televisie in ons land een bestel nagestreefd zoals ze reeds in 1930 graag voor de radio-omroep had zien verwezenlijkt. Namelijk een duidelijke en belangrijke kern, het algemeen programma, verzorgd door een eigen staf en gedragen door de omroepverenigingen en eventueel anderen; en om dat NTS-programma heen de programma's van de omroepverenigingen gegroepeerd overeenkomstig aard en idealen.

Bij de oprichting van de NTS werd J. W. Rengelink secretaris van dit lichaam, later lid van het bestuur, commissaris voor Programmazaken, voorzitter van het bureau Programmazaken, lid van het bureau voor de programmacommissie van de Europese Radio-Unie, voorzitter van de commissie voor de uitwisseling van nieuws van de Europese Radio-Unie, lid van de Raad van Beheer van de zendermaatschappij, en nog zo een stel functies die veel tijd en zorgen vergen.

In al deze functies heeft hij met de hem eigen koppigheid getracht de denkbeelden van de VARA ten aanzien van het televisiebestel te verwezenlijken. Men kan niet zeggen, dat de anderen het hem gemakkelijk hebben gemaakt. Een en ander maal heeft hij moeten constateren, dat er krachten in de omroep werken die het algemeen programma, het programma van de NTS klein en verschrompeld willen houden. Dat heeft tot spanningen geleid die lange tijd in de kring van de NTS verborgen konden blijven. Totdat Wim Rengelink, geheel in overeenstemming met de opvattingen van het hoofdbestuur van de VARA, publiekelijk liet weten: ik maak dit zo niet langer mee.

Als men bedenkt hoeveel energie al deze functies vereisen, hoeveel vergaderingen, conferenties, besprekingen in Nederland en daarbuiten er nodig waren – en men geeft zich er dan rekenschap van, dat Rengelink onderwijl ook nog de eigen televisie-afdeling van de VARA op poten moest zetten, personeel werven, leiding geven inzake de programma's – dan vraagt men zich af: waar heeft die man de tijd vandaan kunnen halen om er ook nog lid bij te zijn van de Centrale Filmkeuring en, van 1 september 1962 af, lid van de gemeenteraad van Hilversum?

J. Mulder

Rengelinks werkkraft is echter onuitputtelijker dan zijn naaste medewerkers hadden verondersteld. Toen de strijd begon tegen de lieden die de televisie in Nederland willen dienstbaar maken aan het particuliere winstbejag, stond Rengelink door zijn functies en door zijn geardheid tevens, vooraan in die strijd.

Tot de weinige mensen die hun stempel hebben gedrukt op de ontwikkeling van de Nederlandse televisie behoort J. W. Rengelink, nu in het jaar dat de VARA 40 jaar bestaat, 53 jaar oud, maar jong van hart en geest. Zogezegd staat hij pas aan het begin van zijn loopbaan.

J. MULDER. DE 'MINISTER VAN FINANCIËN'. Gedurende het grootste deel van de veertig jaar dat de VARA bestaat, heeft zij goede redenen gehad de stand van haar financiën niet aan de grote klok te hangen. Maar daarom waren die financiën niet geheim! De VARA is een democratische organisatie. Eenmaal per jaar geeft het hoofdbestuur een

uitvoerig verslag van zijn werkzaamheden; er wordt niets vergeten. Daarbij is ook een uitvoerig verslag van de penningmeester. Het gaat niet alleen om de balans. Er zijn allerlei cijferopstellingen bijgevoegd. Meestal gaat zo'n financieel verslag vergezeld van een langlijvige nota waarin allerlei financiële problemen-van-de-toekomst worden bekeken. Ook altijd is erbij: een rapport van de accountant, en bovendien nog eens het verslag van de controlecommissie, die het recht heeft overal in te duiken en alles na te vlooiën. De bespreking door de verenigingsraad van zo'n financieel verslag is nooit een oppervlakkig zaakje.

Voor die verenigingsraad wordt dus wat de financiën betreft niets geheim gehouden, eenvoudig al omdat het niet kan. Maar waarom heeft de VARA dan vele jaren lang haar financiële verslagen niet in wijde kring en in het openbaar bekendgemaakt? Dat zit zo. Van het begin van haar bestaan af heeft de VARA moeten duchten, dat haar verbitterde bestrijders naar middelen zochten om haar financieel te wurgen. Naar buiten was de VARA groot en machtig en sterk – dat was geen schijn, maar werkelijkheid. Ledental goed, organisatie levenskrachtig. Als men echter gelegenheid kreeg de staat der financiën grondig te bekijken, zag men spoedig dat dáár het zwakke punt van de VARA lag. Vooral in de tijd vóór 1940, toen er nog geen luistergelden werden geheven, en de VARA moest bestaan van vrijwillige bijdragen. In de felle concurrentiestrijd die door het optreden der liberalen en de meerderheid van de Tweede Kamer tussen de omroepverenigingen was ontketend, zou het voor andere omroepverenigingen menig keer een klein kunstje geweest zijn om 'te gaan boksen', zoals dat heet. Dat wil zeggen: de VARA overbieden in honoraria voor artiesten, overbieden met uiterst kostbare programma's enzovoorts. Dat had de VARA niet eeuwig kunnen uithouden.

Het was om die redenen dat hoofdbestuur en verenigingsraad jaar-in-jaar-uit de gedragslijn volgden: laat je niet in de kaart kijken.

Na de bevrijding werd de omroep gebaseerd op de verplichte bijdragen voor luister- en kijkgelden. Toen bleven de redenen gelden die voorlopig tot voorzichtigheid bij de publikatie van de stand der financiën maanden. Sinds 1945 zijn alle prijzen gestegen (en hoe!), maar tot begin 1965 was de contributie die de VARA-leden betalen, onveranderd gebleven. (Die contributie zit in de prijs van het programmablad op-

gesloten.) Uit die contributie moest de VARA echter de gestegen salarissen voor haar eigen personeel, allerlei gestegen onkosten e.d. bekostigen. Men kan echt niet zeggen dat de VARA na de bevrijding totaal zonder vijanden door het leven moest gaan, integendeel. Opnieuw een reden om de deurtjes van de brandkast niet van spiegelglas te maken.

De situatie in de omroep is tegenwoordig echter zo, dat de VARA er toe is overgegaan de stand van haar financiën openbaar te maken. Voor iedereen, voor vriend en vijand.

De verenigingsraad en alle andere instanties die regelmatig een uitgebreid verslag van de financiën ontvangen, weten daardoor dat de VARA er lang niet zo beroerd meer voor stond, toen Jan Lebon na zoveel jaren trouwe dienst op 1 januari 1962 door Jaap Mulder werd opgevolgd als penningmeester van de VARA.

Jacob Mulder (geboren 28 juni 1918 te Groningen) heeft zijn gehele leven belangstelling voor financiën gehad. Na de middelbare handelsavondschool voltooide hij de studie gemeentefinanciën. Hij werkte bij de Amsterdamse Bank en bij het bureau voor Registratie en Domeinen te Groningen.

Tijdens de jaren van de bezetting nam hij in Groningen deel aan het illegale verzet. Na de bevrijding bleef hij verbonden aan het stadscommando van de Binnenlandse Strijdkrachten. Hij heeft na 1945 nog drie jaar dienst gedaan als reserve-luitenant.

De socialistische beweging heeft hem, reeds toen hij nog een broekje was, voor bestuursfuncties opgeëist. Eerst in verschillende functies in jeugdgroepen van zijn vakbond. Op 1 mei 1948 riep de ABVA (de bond van ambtenaren) hem in bezoldigde dienst. Gedurende acht jaar was hij voorzitter van de afdeling Leeuwarden, tevens belast met de districtswerkzaamheden in de provincie Friesland. In 1958 werd hij bondspenningmeester van het hoofdbestuur.

Op 1 januari 1962 benoemde de verenigingsraad van de VARA hem tot opvolger van Jan Lebon.

Degenen in de organisatie die met hem in aanraking komen, hebben zich verbaasd over de korte tijd die Jaap Mulder nodig heeft gehad om ingeschoten te raken op zijn nieuwe taak. Tot zijn werkzaamheden behoort ook de voortdurende zorg voor de organisatie van de VARA in het land. De omstandigheden brengen mee dat die organisatie

stevig moet worden bijgetimmerd. Zien we de ontwikkeling in een nabije toekomst goed, dan zal de 'image' (zoals dat tegenwoordig heet) van de VARA als sterke en vooral democratische massaorganisatie keer op keer duidelijk zichtbaar moeten zijn. Dit kan slechts met het beste effect geschieden door de uitbreiding en versteviging van het organisatorische en democratische apparaat in de meer dan zevenhonderd plaatselijke VARA-afdelingen. Het werk dat de verenigingsvoorzitter vóór 1940 deed. Dat klusje is een van de taken van Jaap Mulder. Daarnaast vragen allerlei ingewikkelde administratieve besognes die de opzet, de kostprijs en de distributie van het programmablad raken, zijn aandacht. In de drie jaar dat Jaap Mulder deze omvangrijke taak vervult, is gebleken dat hij geen man is die voorkeur heeft voor oude platgetreden paden.

Jaap Mulder is het type van een rustige bedrijfsmanager. Met de stugge vasthoudendheid van een Groninger verricht hij zijn taak. Hij is in de dagelijkse omgang een uiterst aimabele man, inschikkelijk tot het uiterste, maar onverzettelijk als het gaat om de belangen die aan zijn zorg zijn toevertrouwd.

G. P. BAKKER. Bladerend door oude radiogidsen, rolt de geschiedenis van de VARA langs je heen, en ook de geschiedenis van de omroep in het algemeen. Bijna achter elk artikel staat groot en sterk de democratisch-socialistische beweging van Nederland. Zonder haar is de VARA ondenkbaar, en, mogen we zeggen, voor mensen zonder vooringenomenheid is die beweging ook nu nog ondenkbaar zonder de VARA. De band tussen het lid van de VARA die tevens lezer is van het programmablad, enerzijds, en de democratisch-socialistische beweging anderzijds – die band moge in het ene geval zeer duidelijk en solide zijn, en in het andere geval niet meer dan een dun draadje – de band is er. Het is niet aan te nemen, dat iemand lid van de VARA zou worden, laat staan blijven, als hij tegelijkertijd voor de socialistische beweging geen ziertje zou voelen. Dat betekent een band met vijfhonderdduizend gezinnen. Dat is, een gezin geschat op drie personen die van ons weekblad kennis nemen, een band met meer dan 1,5 miljoen volwassen Nederlanders.

Het socialistisch karakter van de VARA is zomin als in de uitgezonden programma's, in het wekelijkse orgaan veronachtzaamd. Aanvankelijk werd het krantje op een vlakke pers gedrukt, later ging men

over naar rotatiehoogdruk. De drukkerij van De Arbeiderspers in Rotterdam verzorgde vlijtig en correct elke week het karwei. De programma's kwamen vrij laat binnen en de krant moest op tijd bij de mensen zijn. Het lukte... niet in de laatste plaats door het keurkorps van bezorgers waarover de Arbeiderspers toen beschikte. In de woelige dagen van de strijd om het bestaan van de VARA waren die bezorgers (en bezorgsters, niet te vergeten) vurige VARA-propagandisten.

In de jaren dertig was de hoofdredacteur van het blad tevens de voorzitter van de VARA, Arend de Vries. Maar die had het druk. Geen wonder! Een vereniging leiden, elke avond uit spreken in het land, en dan nog elke week een paar bladzijden in de krant volschrijven. Het was zoveel dat hij een gat in de lucht sprong, toen zich in de novemberdagen van 1930 een schuchtere jongeman meldde. Hij heette Gerbert Pieter Bakker.

'Zo Ger,' zei Arend die het gezin kende, waar de knaap uit kwam. Een goed nest.

'Bakkertje' kwam bij de redactie. Gaandeweg heeft hij zich een eigen plaats in de redactie veroverd.

Toen kwamen de meidagen van 1940. Oorlog. Capitulatie.

Bezetting.

'Geen woord schrijf ik, zolang die rotmoffen de baas zijn,' zei Ger.

Hij weigerde een redacteursfunctie en verliet de omroep. Om niet te verhongeren, richtte hij samen met de radiolerares Miep Olff-van Boven een instituut op dat schriftelijke cursussen en moderubrieken voor weekbladen verzorgde. Het instituut Imova. Dat bestaat nog steeds. Het werd tijdens de bezetting en de jaren daarna een groot zakelijk succes.

Maar het bloed kruipt waar het niet gaan kan. Ger Bakker kwam niet voor niets uit een nest zo rood als een kraal. Hem bleef de socialistische beweging trekken, vooral de VARA en in het bijzonder de krant. Hij hield zijn instituut aan. Maar halve dagen ging hij zijn 'hobby' uitleven: de VARA. Zijn naam staat nog steeds boven aan de krant. G. P. Bakker. Hij heeft alles meegemaakt: de oude rotatiedruk, de kleurendruk en de kraamkamerpijntjes, toen die nieuwe kleurenkrant er moest komen. Nog pas heeft hij als vroedmeester gestaan bij de geboorte van de grote Radio-tv-gids. Dubbel groot, dubbel goed. Hij heeft als leider van de propaganda vele jaren de VARA gediend, ook al weer als hobby. Wat niet zoveel mensen weten is, dat hij gewichtige

G. P. Bakker

Jan de Troye

rapporten voor de VARA schrijft. Het rapport van 1946 over de toekomst van het omroepbestel. Het rapport over de commerciële televisie. Het rapport over nieuwe taken voor de vereniging. Een rapport over reclametelevisie in het buitenland. En nog zo'n stuk of wat. Hij heeft nu 'Imova' eraan gegeven om hele dagen aan de VARA te kunnen wijden.

JAN DE TROYE. Hij is geen familie van de schone Helena van Troye, die zo verblindend mooi was, dat om háár een levensgrote oorlog ontbrandde, waar de kinderen tegenwoordig op school de jaartallen van moeten leren, en waarover een groot Grieks dichter eindeloze verzen heeft geschreven. Hij moet wel afstammen van Franse hugenoten uit de buurt van Troie in Midden-Frankrijk. Trouwens een beetje onnederlands is hij nog steeds, van uiterlijk althans; af en toe denken zijn kennissen: hij heeft ook de Franse zwier (dat is niet hetzelfde als de Franse slag). Hij heeft van jongsaf radio willen doen. Verslaggever willen worden. Jantje de Babbelaar imiteerde in de huiselijke kring Han Hollander beter dan Han zelf het kon. Zijn ouders (stevige antirevolutionairen) wilden, dat hij Indisch recht zou gaan studeren. Hij echter gaf de journalistiek de voorkeur. Hij zelf dacht, dat hij literaire aspiraties had. Toen kwam de oorlog. Hij dook onder. Raakte in 1946 in de reclame verzeild, maar at daar geen zak zout. In 1947 kwam hij bij de

VARA. Radio-reporter. En een beste! Hij zwierf de hele wereld door, microfoon in de hand. Zijn sportreportages werden verslonden. In 1954 werd hij chef van de reportage-afdeling. Die afdeling heeft het zeven jaar zonder enige moeite met hem uitgehouden. Hij werd tegelijkertijd voorzitter van de groepsraad; dat wil zeggen; hij vertegenwoordigde het personeel in het contact met dagelijkse leiding en hoofdbestuur. Hij was in die kwaliteit geen gemakkelijk heerschap, maar juist om die reden waardeerde het hoofdbestuur zijn volstreekte integriteit en zijn bekwaamheid in het behartigen van de personeelsbelangen.

In 1961 vroeg het hoofdbestuur hem of hij geen zin had uit de personeelssfeer over te stappen naar de bestuurs sfeer. In een grote organisatie als de VARA moet de leiding tijdig uitzien naar mensen, die de geschiktheid en de bekwaamheid hebben later de volle bestuursverantwoordelijkheid over te nemen. Jan de Troye had wel zin in die loopbaan, maar zijn hart is nog steeds bij de rusteloze reportagedienst. Zo is hij adjunct-bestuurder geworden, het begin van een nieuwe carrière. In de VARA doet hij van alles, radio, tv, public relations in het bijzonder. Hij is er nog lid van de Hilversumse gemeenteraad bij. Op de lijst van de PvdA van kandidaten voor de Tweede Kamer staat hij op een zodanige plaats, dat zijn benoeming tot volksvertegenwoordiger beslist niet tot de onmogelijkheden moet worden gerekend.

ZESTIENDE HOOFDSTUK, waarin een persoonlijkheid wordt geschetst, die op de toekomst van de VARA grote invloed heeft gehad.

Met grote stappen door de geschiedenis wandelende, hebben we (u, zeer gewaardeerde lezer en ik) af en toe op sommige plekken, waarheen onze weg ons voerde, langer vertoeft dan op andere plaatsen. Soms zijn we een eindje op onze weg teruggegaan om een stukje van het landschap nog eens te bekijken. Zo zijn we zoetjesaan beland in de periode na de bevrijding. Vertellende van de mannen, die thans de dagelijkse leiding van de VARA stevig in de hand hebben, is er tevens gelegenheid geweest enkele van hun zorgen en vreugden uit die naoorlogse periode voor u te schetsen. Ik moet nu het laatste hoofdstuk van dit boekje schrijven, het hoofdstuk, dat proberen zal iets over de toekomst te vertellen. Maar voordat ik aan dat hoofdstuk toekom, moet eerst de figuur worden getekend van Kees Woudenberg.

Waarom thans en niet eerder?

Omdat hij vooral na de bevrijding voor de VARA betekenis kreeg, maar in het bijzonder, omdat hij (zijn tijd een tiental jaren vooruit) de weg heeft gewezen naar de plaats, die de VARA gaandeweg is gaan innemen in de nieuwe verhoudingen, waarin het Nederlandse democratisch-socialisme door en na de stichting van de Partij van de Arbeid verkeert.

De figuur van Kees Woudenberg staat a.h.w. tussen 1945 en een jaartal in de nabije toekomst, waarin deze verhouding van de VARA tot het democratisch-socialisme ondubbelzinnig zichtbaar zal zijn.

Vanaf de eerste dag van haar bestaan heeft de VARA in haar hoofdbestuur een lid gekend dat daar zitting had genomen 'namens' de democratisch-socialistische partij; dat was voor 1940 de SDAP. Er was ook altijd een hoofdbestuurder-afgevaardigde 'namens' het NVV.

Mede door deze band bracht de VARA tot uitdrukking wat zij wilde zijn: een dienende organisatie, onverbrekkelijk verbonden met 'de grote beweging' zoals het spraakgebruik het zegt.

Van haar kant heeft de politieke partij (en de vakbeweging) door de keus der personen, die 'namens' haar zitting namen, ondubbelzinnig te kennen gegeven hoe groot zij de betekenis van deze band acht.

Voor 1940 waren voor de partij lid: A. B. Kleerekoper, die na enkele jaren werd vervangen door de voorzitter der SDAP, Jan Oudegeest. Na de bevrijding nam Kees Woudenberg spoedig namens de Partij van de Arbeid zitting in het hoofdbestuur, uiteraard als volgerechtigd lid van dat college.

Kees Woudenberg (hij overleed in oktober 1954) was een der kleurrijkste leidende figuren in de democratisch-socialistische beweging. Zoon uit het grote gezin van een koeien-houdende melkboer die in het hartje van de Amsterdamse joodse buurt een veestal exploiteerde, van zijn klanten schillen en afval ontving, en de melk van zijn beesten langs de huizen uitventte.

Toen hij 23 jaar oud was, werd hij secretaris van de afdeling van de SDAP, en van zijn bond, de meubelmakersbond.

Hij was 35 jaar toen hij landelijk voorzitter werd van zijn vakbond.

Tien jaar lang was hij secretaris van de Houtbewerkers Internationale.

In 1929 werd hij secretaris van de SDAP. Hij was raadslid in Amsterdam, lid van Provinciale Staten en sinds 1945 senator.

Tijdens de bezetting heeft hij na ononderbroken trektochten door het land, op honderden en honderden huiskamerbijeenkomsten het woord gevoerd, en aldus de grondslagen geschapen, waarop na de bevrijding onmiddellijk de organisatie weer kon worden gebouwd.

Iedereen in het verhongerde en verwoeste Nederland, en elke organisatie, stond in 1945 voor een berg problemen. In het politieke leven van Nederland werkte de gedachte van de doorbraak als springstof. Oude groeperingen brokkelden af. Nieuwe kregen snel vorm.

De VARA heeft van meet af aan voor deze gedachten van herstel en vernieuwing oren noch ogen gesloten. Zij had immers reeds in 1930 op de onnodige versplintering in het omroepbestel gewezen.

Op 2 februari 1946 (dat was voordat de PvdA werd opgericht) nam de verenigingsraad een resolutie aan, waarin o.a. wordt gezegd dat 'de programma's waarvoor de VARA op enigerlei wijze verantwoordelijkheid draagt, moeten worden geïnspireerd door het ideaal van de vestiging van een rechtvaardige en nieuwe socialistische samenleving op democratische grondslag, en tevens de luisteraars vertrouwd moeten maken met het geestelijk klimaat van het democratisch-socialisme, de geestelijke achtergronden van het socialisme in hun rijke schakering moeten belichten, terwijl in deze programma's mede tot uitdrukking moet komen de verbondenheid van de democratische socialisten aan de nationale cultuur en de nationale saamhorigheid, en tevens de verbondenheid met de democratische socialisten in het buitenland.'

Op 28 april 1951 (vijf jaar nadat deze resolutie was aangenomen en de nieuwe verhoudingen intussen overzichtelijk waren geworden) besprak Woudenberg in een vergadering van de Verenigingsraad de verhouding tussen omroep en de inmiddels opgerichte PvdA.

Uit die rede van Woudenberg springen verschillende markante delen naar voren, o.a. de volgende opmerking: 'spreker betreurt nog altijd, dat de democratische socialisten, die zich kort daarna (nl. in 1946) in de PvdA als politieke organisatie verenigden, deze resolutie van de VARA (hierboven is er naar verwezen) niet hebben aangegrepen als de gelegenheid om met elkaar te bespreken op welke wijze een eind gemaakt moest worden aan de naar sprekers mening toch wel misdadige strijd die er dreigde te ontstaan door de actie van het Comité Nationale Omroep, waarin onze geestverwanten zo'n grote rol spelen. De mogelijkheid aan de ronde tafel te gaan zitten en met elkaar te pra-

ten heeft men voorbij laten gaan. Dat is niet aan de VARA te wijten, want de VARA heeft de PvdA met de resolutie de hand toegestoken.'

Die 'uitgestoken hand' van de VARA was al duidelijk getoond in een rapport van een afzijdig samengestelde commissie die aan de VARA over het gehele radiovraagstuk rapport uitbracht. (Het was dit rapport, dat Woudenberg in 1951 besprak in de vergadering van de verenigingsraad, waarop wij zoëven doelden.)

Ten eerste: 'er is een onwerkelijke stemming tegen de VARA bij een bepaalde groep leden in de PvdA, welke stemming wij moeten afwijzen, desnoods bij tijd en wijle moeten afslaan.'

Ten tweede: 'in de samenstelling zoals die in de PvdA is, in datgene wat de PvdA onderscheidt van de SDAP liggen zeer reële bedenkingen, die een zekere reserve doen ontstaan ten aanzien van een volledige erkenning door de PvdA van de VARA.'

Aan dit 'ten tweede' knoopte Woudenberg aan in de slotconclusie van zijn rede: 'Vraagt men of de Partij van de Arbeid de VARA volledig kan aanvaarden als de omroep van de Partij, dan kan men daar echter nog niet een duidelijk "ja" op laten horen. De mentaliteit is echter wel zo dat men bereid is naar die mogelijkheid te zoeken. Door spreker aan te wijzen als vertegenwoordiger van de VARA sprak de Partij haar vertrouwen uit in de VARA.'

Deze woorden werden gesproken in 1951 - 14 jaar geleden. Thans, in 1965, is het rapport van de interne commissie van de PvdA omtrent het omroepvraagstuk wereldkundig gemaakt. Als men zich reenschap geeft van het verlangen naar een nauwe band met de VARA, dat 'tussen elke regel' van dat rapport te lezen is, en in verschillende passages ondubbelzinnig tot uitdrukking komt, dan is de slotsom gerechtvaardigd. Kees Woudenberg was zijn tijd ver vooruit. Hij was een der belangrijkste hoofdbestuurders die de VARA heeft gekend. Constructief denkend voorzag hij de ontwikkeling in de kringen van de PvdA zoals die zich sindsdien heeft afgetekend, o.a. in het besluit van het Partijcongres van 1965. Men vindt belangrijke gedachten, die sinds lang in de VARA leefden en na 1945 nog eens duidelijk werden geformuleerd in de definitieve regeling van het omroepbestel, dat men met het 'plan Vrolijk' pleegt aan te duiden.

Kees Woudenberg verzinnebeeldde in zijn persoon en opvattingen de continuïteit in het denken over en voor Nederland passend en door het democratisch-socialisme aanvaardbaar omroepbestel.

C. Woudenberg

Wij naderen nu langzamerhand het einde van de twee hoofdstukken, die voornamelijk gewijd waren aan de beschrijving van enkele markante persoonlijkheden uit de leiding van de VARA.

Naarmate de geschiedenis van de VARA zich ontrolt, wordt de scheiding tussen twee groepen persoonlijkheden steeds duidelijker. Hier de mensen van de programma's, dáár de mensen, die de verantwoordelijkheid naar buiten dragen of voor het gehele beleid aansprakelijk zijn tegenover de verenigingsraad en niet formeel maar wel feitelijk tegenover heel Nederland.

Denken we aan de dubbelnatuur van de VARA (nl. vereniging en bedrijf) dan is het duidelijk, dat deze scheiding in de toekomst steeds duidelijk aan de dag moet treden. Van een vereniging van 'amateurs', die zelf toestelletjes in elkaar prutsen, is de VARA in 1965 geworden: 'Omroeporganisatie VARA', zoals het officieel heet. Dat wil zeggen: een zendstation zoals er zoveel in de wereld zijn, maar *met een eigen gekozen taak en een duidelijk in de statuten omschreven doel*. Die taak en dat doel onderscheidt de VARA van andere stations. De overeenkomst echter is: we zijn evenals andere zendstations een bedrijf. We dragen de verantwoordelijkheden voor enkele honderden gezinnen van de mensen, die bij ons in vaste dienst zijn, of wel voor een groter of kleiner deel van hun inkomsten op de VARA zijn aangewezen. Dat is een deel van de sociale functie van de werkgever. Maar 'de sociale functie' van de VARA als werkgever, hoe belangrijk ook, is klein vergeleken bij de culturele en nu en dan politieke verantwoordelijkheid, die het bedrijf in eerste aanleg draagt. Die verantwoordelijkheid weegt zwaarder, omdat, als het puntje bij het paaltje komt, niet het bedrijf, maar in laatste instantie de vereniging spitsroeden moet lopen.

Toen bij voorbeeld door de openbare mening nogal verschillend werd geoordeeld over een of meer onderdelen van 'Zo is het toevallig ook nog eens een keer...' was het de verenigingsraad met het hoofdbestuur (dat wil zeggen: de organisatie) die tot de openbare mening zei: 'Wij staan achter dit programma.' Juist omdat in situaties als deze de vereniging als het ware het schild is, dat de slagen opvangt, is de rol van de mensen, die de vereniging leiden van zo grote betekenis, ook al hebben ze geen directe bemoeienis met de programma's.

Er zijn dikke boeken volgeschreven over de vraag: wie of wat hebben meer invloed gehad op de loop der historie, de leidende mensen

of de organisatie? Er is een vorm van geschiedschrijving, die bij de beantwoording van deze vraag tot in het overdrevene volhoudt: niet de personen zijn belangrijk, maar wél de omstandigheden, de personen zijn slechts werktuigen in dienst van de 'logica der geschiedenis.'

De schrijver van dit boekje vindt deze kijk op de geschiedenis te automatisch. Hij wil, om zich tot het onderwerp van dit werkje te bepalen, geenszins ontkennen, dat maatschappelijke en andere omstandigheden grote invloed hebben uitgeoefend op de geschiedenis van de VARA. Maar hij heeft vrijwel die gehele historie van de binnenkamer uit kunnen bekijken. Hij weet hoe groot de invloed van personen op die ontwikkeling is geweest. En ook: hoe nu en dan, zelfs in beslissende situaties, 'het toeval' een rol heeft gespeeld. Hij is geneigd te zeggen, dat de leidende figuren in bijna elke situatie de omstandigheden hebben weten op te sporen en te gebruiken, die het hun mogelijk maakten de VARA te doen worden wat zij geworden is. Dat is geen kleine prestatie geweest. Die bestuurders toonden te beschikken over wat wel eens is genoemd: 'een neus voor de naderende conjunctuur'. De VARA is dank zij hen gegroeid, ongetwijfeld, maar hij weet uit diezelfde ervaring, dat al die mensen (een enkele uitgezonderd) in en door en met de VARA zijn meegegroeid.

Om het met andere woorden te zeggen: de VARA heeft aan de leidende figuren veel te danken, maar die mensen hebben aan de VARA nog meer te danken, namelijk de kans om hun persoonlijkheid tot volle ontplooiing te brengen.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK. *En verder...?*

Welke koers zal de VARA naar menselijke berekening in de nabije toekomst gaan varen? Dat is niet zo eenvoudig te zeggen. De VARA heeft beslist niet het eeuwige leven. 'Niets op aarde, dat beklijft.' Dat geldt niet slechts voor mensen, maar ook voor door mensen geschapen instellingen.

De VARA kwam in de wereld toen een samenspel van bijzondere omstandigheden haar ontstaan en later het initiatief van de oprichters in de hand werkten. Enkele van die omstandigheden zijn in 't eerste gedeelte van dit boekje geschetst. Een aantal van die omstandigheden behoren echter definitief tot het verleden. Men kan ze niet door kunstma-

tige ademhaling tot nieuw leven wekken. Betekent dit, dat de VARA een verschijnsel is, aan een of twee generaties gebonden, en verder niets?

Het gezegde luidt weliswaar: het leven begint bij veertig. Maar dat wil niet zeggen, dat er voor de VARA, die in 1965 veertig jaar oud is, 'vanzelfsprekend' nog eens veertig of meer jaren zullen zijn weggelegd. Vraag mij niet hoe de VARA zal zijn op het tachtigjarig jubileum, als ze 't haalt. Dat weet geen sterveling.

Laat ons, beseffend het menselijk onvermogen om de toekomst te kunnen zien, toch proberen een stuk of wat van de hierboven opgeworpen vragen nader te bekijken.

Radio en televisie behoren tot de massa-media. Er zijn meer van zulke media. De pers, in het bijzonder de goedkope op sensatie beluste pers. Boeken, vooral de flodder-edities, beeldromans en dergelijke, die de Engelsen 'pulp literature' noemen, letterkunde per kilo. De grammofoonplaat. De film. Al deze middelen van communicatie kan men zich niet denken zonder een 'massa', die daadwerkelijk hun invloed ondergaat en van haar kant het peil beïnvloedt, helaas niet altijd in verheffende geest.

De massa speelt in veel beschouwingen tegenwoordig een grote rol. Men kent het woord: massificatie, dat wil zeggen: het steeds meer tot massa worden van individuele personen.

Een deel van de jeugd bij voorbeeld voelt kennelijk behoefte de eigen persoonlijkheid te doen ondergaan in een jeugdmassa, eender gekleed, eender gekapt en met een eigen woordkeus.

Er is ook een massificatie van volwassenen. Een volwassen arbeider dreigt in een grote fabriek 'een nummer' te worden. Arbeiders voelen zich pas 'mens' worden als ze 'aan de bazen-wereld ontsnapt' in hun voetbalclub, de klaverjasclub, hun woningbouwvereniging of iets dergelijks, 'zich zelf' kunnen zijn. Die arbeiders verzetten zich in dat clubwerk tegen massificatie. Maar de massificatie gaat verder, omdat zij behoort bij onze tijd, dat wil zeggen bij de maatschappij waarin wij leven.

De massa bestaat niet alleen uit arbeiders, zij omvat vrijwel het gehele volk. In die grote massa zijn 'kleinere massa's', groepen e.d. De wijze waarop zo'n massa zich gedraagt vormt tegenwoordig een belangrijk hoofdstuk in vele studies. Zo kan de indruk ontstaan, als

zou 'de massa' iets nieuws zijn. Iets dat er vroeger niet is geweest. Iets dat kenmerkend is voor onze tijd. Maar dat is een misverstand.

Er heeft altijd een massa bestaan, zeker gedurende de laatste eeuwen waarin de opkomst en groei van de kapitalistische produktiewijze valt, die de massa van industrie-arbeiders in 't leven heeft geroepen.

Trouwens in het verleden speelde die massa menig keer een min of meer beslissende rol. Eén voorbeeld. De Franse revolutie van eind 1700 was de grootscheepse strijd van een betrekkelijk kleine groep tegen de toen heersende machten van koningschap en geestelijkheid. Die groep der burgers was: de bourgeoisie. Het was de strijd om emancipatie van 'de derde stand', zoals die groep wordt aangeduid.

Ook toen, ten tijde van de Franse revolutie, bestond er een massa. Zij was vormloos. Het voornaamste kenmerk van die massa, was dat zij geen eigen karakter bezat. Die massa had dan ook geen rechten. Zij had zelfs nog geen besef, dat zij ooit aanspraak op rechten zou kunnen doen gelden. Zij was wat in de romans werd genoemd 'het grauw van Parijs'. Tijdens de revolutie deed zij voor de derde stand het vuile werk. Later leverde ze het kanonnenvoer voor de dienstplichtige 'volkslegers' van Napoleon. Toen die massa het vuile werk had opgeknappt, werd ze naar haar krotten teruggestuurd. Onmondig, zonder verlangen naar een ander lot. Zij was de groep waaruit in de loop van de jaren achttienhonderd het rechteloze industriële proletariaat is gegroeid, slovend in eindeloze arbeidsdagen, geduldig weerzinwekkende kinderarbeid verdragend en voor zijn 'vertier' verslaafd aan de goedkope alcohol. De 'kleine mannetjes zonder potloodje', de massa zonder stemrecht.

Het verschil tussen vroeger en nu is: die massa heeft in onze tijd zelfbewustzijn verworven. Er ontbreekt nog heel wat voordat men dit zelfbewustzijn volgroeid kan noemen. Zij heeft het niet cadeau gekregen. Het is ook niet uit de hemel komen neerdalen. Zij is met vaak bovenmenselijke offers van een vormloze massa gegroeid tot een echte 'vierde stand'. Met een eigen karakter. Met idealen op cultureel, politiek en maatschappelijk terrein. Met de wil om 'alles' *zelf* te doen.

Dat is niet slechts een verworvenheid van het socialistische deel van die vierde stand. Arbeiders van protestantsen en katholieken huize zijn, andere wegen gaande, tot dezelfde slotsom gekomen, die men in één zin kan samenvatten: de massa, de vierde stand wil op elk terrein van

de menselijke activiteit, haar lot in eigen handen houden, voor zover dat mensen gegeven is. Hoever is zij daarin reeds geslaagd?

Door middel van de grondwettelijke rechten en het Algemeen Kiesrecht kan de massa in ons land en in vele andere landen een eigen rol spelen in de staatkunde. Dáár is de *politieke* emancipatie zeer ver gevorderd. Het kleine mannetje *in het stemhokje*. Maar op maatschappelijk en industrieel terrein wordt de uiteindelijke verantwoordelijkheid nog als monopolie gedragen door een kleine groep bevoorrechten. De staatkundige democratie heeft het vraagstuk van de verdeling van de macht in de politieke sector min of meer opgelost – maar in de economische en industriële sector is de macht nog zeer eenzijdig verdeeld. In de sociale sector heeft de sterke ontwikkeling van de vakbeweging (en in Nederland de vérgaande samenwerking der grote vakcentrales) een tegenwicht geschapen tegen de alleenheerschappij der werkgevers op sociaal gebied. Maar telkenmale blijkt weer, dat een toestand van een stabiel evenwicht ook daar in gevaar kan komen.

De massa-media, radio en televisie... daarover moeten we het nu hebben. Zij hebben te maken met de geestelijke en culturele atmosfeer waarin de massa van onze tijd leeft. Met de massa is nu de grote massa van vrijwel het gehele volk bedoeld.

Als we nagaan hoe radio en televisie in vele landen wordt beheerd, welke programma's er worden uitgezonden en hoe de sfeer is, waarin de programma's worden voorbereid, dan komen we tot de slotsom, dat Nederland in dit opzicht een bijzondere plaats inneemt.

Het karakteristieke van de Nederlandse verhoudingen is, dat bij ons radio (en later televisie) zijn ontstaan en gegroeid als *bewuste culturele activiteit* van de grote massa. Niet zonder opzet wordt de term 'bewuste activiteit' gehanteerd. Want om die activiteiten op het gebied van radio en televisie te kunnen uitvoeren heeft de brede massa des volks in Nederland eigen democratische organen geschapen en die, tegen nood en verdrukking in, gehandhaafd. Radio en televisie zijn daardoor in ons land geworden tot uitingsvormen van de culturele emancipatie van de grote massa. Dat die emancipatie daarmee nog niet voltooid is, begrijpt iedereen. Maar de bewuste culturele activiteit is er. Reeds veertig jaar lang. Naast de min of meer volgroeide staatkundige democratie is de grote massa in ons land op weg naar een democratie ook in cultureel opzicht. Ons radio en televisie-bestel is er slechts één

van de uitingen van. Door de veelvormigheid. Doordat de stromingen zelfstandig programma's verzorgen. Door het kleine mannetje met stemrecht in zijn omroepvereniging. Dat is 't unieke van het Nederlandse radio en tv-bestel.

Hoe is het toch zo gekomen, dat juist in Nederland die groei naar een cultureel-bewuste massa zich zo vroeg en zo krachtig heeft doorgezet? Het antwoord luidt: omdat in het rijkgeschakeerde Nederlandse volk belangrijke delen van die veelvormige menigte, reeds sinds het midden van de vorige eeuw (nl. in de schoolstrijd en verder) een bewust eigen cultureel leven hebben willen leiden. Uit die drang om cultuur en ontspanning in eigen sfeer te beleven, (deel van hun emancipatie) zijn de KRO en de NCRV ontstaan, en toen de socialistische beweging overwoog, dat zij niet aan de kant kon blijven toekijken, later de VARA. Maar van meet af is door de VARA ten aanzien van het bestel een eigen visie ontwikkeld. De culturele emancipatie heeft in ons land op karakteristiek Nederlandse wijze plaatsgehad, d.w.z. pluriform. 'De zuilen' behoren tot ons landschap, zoals de duinen, de weilanden en bossen.

Tegen de term 'verzuiling' bestaat het bezwaar, dat zij te pas en te onpas, en veelal opzettelijk verkeerd wordt gehanteerd. Verzuiling kan, indien sektarisch gehanteerd, een verwerpelijke zaak worden. Maar (als dan toch die verkeerde term gebruikt moet worden) 'de verzuiling' is in Nederland de prikkel geweest die sneller dan in de meeste andere landen, de grote massa des volks (en niet alleen de arbeiders) heeft bewogen hun cultureel lot in eigen hand te nemen.

Er zijn in het buitenland tekenen, dat hetzelfde proces, langzamer en andere wegen volgend, zich ook daar zal voltrekken. In Amerika bij voorbeeld met zijn tot het in het belachelijke opgevoerde commercialisering van radio en tv, zijn een aantal 'educational' zenders verrezzen, die verantwoorde programma's brengen in plaats van de drek, die de reclame-managers spuien – en die verantwoorde programma's worden betaald uit... vrijwillige bijdragen van luisteraars en kijkers. Wat is dit anders dan dat zich in de grote massa groepen afzonderen om hun emancipatie ook op dit gebied van het culturele leven te verwezenlijken?

Denken we aan de toekomst, dan komen we tot de slotsom, dat het menselijkerwijs gesproken, onmogelijk is, dat de culturele emancipatie in Nederland, zoals die in radio en tv tot uitdrukking komt, door

een toevallige samenstelling van een regerings-combinatie blijvend ongedaan zou kunnen worden gemaakt. In dit opzicht de klok in Nederland terugdraaien... de politicus, die het wil proberen wordt de gevangene van een poujadistisch conservatisme, dat niet slechts op cultureel gebied, maar op elk terrein de emancipatie de nek wil om-draaien.

Neen, als ik denk aan het radio en tv-bestel, dan geloof ik, dat het zich *in grote lijnen* nog zeer geruime tijd zal handhaven.

Minder eenvoudig wordt het kijken in de toekomst van de VARA, wanneer we bedenken, dat in ons land de meeste politieke discussies eindigen als levensbeschouwelijke bespiegelingen. En omgekeerd, dat levensbeschouwelijke denkbeelden in ons land sinds het midden van de vorige eeuw in het bijzonder, sterk met politiek zijn verbonden.

De VARA is behalve een deel van de culturele emancipatie, die ons land te zien geeft, óók een wereldbeschouwelijke omroep. Sinds zij zich in 1946 conformeerde aan de beginselverklaring van de PvdA betekent dit, dat zij zich binnen het kader van haar veelzijdige activiteiten, geenszins wil beperken tot eenzijdig-humanistische of tot eenzijdig-socialistische opvattingen, zoals die vroeger in de SDAP werden gehuldigd, noch tot enige andere stroming binnen de democratisch socialistische beweging. Het is wel eens zo uitgedrukt: de VARA streeft er voor haar rechtmatig deel van de zendtijd naar in al haar uitingen een omroep te zijn, zoals een waarlijk nationale omroep in Nederland zou zijn, gesteld, dat het beginselprogramma van de PvdA door het gehele volk werd aanvaard.

Het is duidelijk, dat in dit opzicht de politieke ontwikkeling in Nederland zoal niet een beslissende toch een belangrijke invloed op de toekomst van de VARA uitoefent. Sinds de PvdA het rapport van een studiec commissie terzake het omroep en televisie-bestel heeft aanvaard, en de inzichten van die Partij in de rijen van haar aanhangers gemeengoed zijn geworden, is het levensbelang van de VARA meer nog dan vroeger reeds het geval was, ten nauwste verbonden met de politieke toekomst van het democratisch-socialisme in Nederland.

Wat is het centrale probleem, dat die toekomst beheerst?

Het politieke leven in ons land zal in toenemende mate worden beïnvloed door de kwestie van een rechtvaardige verdeling van het nationale inkomen, dat is: wat wij allemaal samen verdienen. Eigenlijk is

dit, op Nederlandse en verkleinde schaal, het probleem van de hele wereld. Professor Vondeling heeft onlangs in de Tweede Kamer de uitdrukking gebruikt: de klassenstrijd der werelddelen. Een groot deel van de wereldbevolking lijdt gebrek, een ander deel wordt steeds welvarender. Wat tot dusver aan de ontwikkelingslanden ten koste werd gelegd... de werkelijkheid is, dat relatief de arme landen steeds armer, en de rijke landen steeds rijker worden. Wie verder kijkt dan tot het volgende week-end beseft dat dit op den duur een onhoudbare toestand wordt. Als de arme landen hun deel niet krijgen, komen ze het halen, en waarschijnlijk niet met vreedzame middelen.

In Nederland zien we, op geheel andere schaal uiteraard, verwante omstandigheden. Uit een recente publicatie van de PvdA: 'Ondanks alle beweringen van het tegendeel is het de loontrekkenden nog nimmer gelukt een wijziging tot stand te brengen, waarbij de totale loonsom (alle lonen te zamen) wordt vergroot ten koste van de overige inkomens (winst en rente). Er is een vrijwel gelijkblijvende verdeling tussen loon en winst. De vooruitgang van de loonsom schuilt in een vergroting van het nationale inkomen. Langs deze weg is de verhoging van de welvaart voor de werknemers tot stand gekomen. Niet langs de weg van een principieel andere verdeling tussen loon en overig inkomen.'

De ontwikkeling van de toekomstige 'geautomatiseerde' maatschappij zal de opkomst van een permanent - werkloze '*vijsde* stand' kunnen veroorzaken met de breuk in de arbeiderssolidariteit, die er het gevolg van kan zijn. In dit opzicht is de toekomst nog vrijwel geheel in nevelen gehuld, maar reeds waarschuwen knappe mensen (o.a. prof. F. Polak) voor deze gevaren.

Hoe het ook zij, er is geen ziensblik nodig om te voorspellen, dat voor een afzienbare tijd de politieke (en sociaal-economische) strijd ook in ons land zal worden beheerst door de vraag van een rechtvaardiger verdeling van het nationale inkomen. Dat is: klassenstrijd, niet als leer, maar als feit.

Zonder dat de VARA-programma's van radio en tv van 's morgens vroeg tot 's avonds laat zich met deze strijd om meer rechtvaardigheid in eigen land, en met de klassenstrijd der werelddelen moeten bezighouden... staat en valt naar veler oordeel het aanzien, dat de VARA bij de grote massa, vooral bij de arbeiders, en niet uitsluitend de socialistische geniet, met de vraag in hoeverre zij herhaaldelijk, gedocumen-

teerd en zonder vervelend te worden, er in slaagt o.a. de legende te ontmaskeren, dat elke Nederlander op rechtvaardig-gelijke wijze meedeelt in de nationale welvaart. In algemene zin: sociaal-kritisch, niet exclusief socialistisch.

Dat zij aldus haar doel, zoals in de statuten omschreven, ook in praktisch-politieke zin het beste dient, behoeft geen betoog.

Als we dit hebben vastgesteld kunnen we nochtans de ogen niet sluiten voor de werkelijkheid, die leert, dat de VARA in 1965 veel minder 'partij-omroep' is dan bij voorbeeld in 1931. Veel minder verlengstuk van de partij. Verschillende omstandigheden, waarvan sommige zich buiten de VARA om voltrokken, hebben dit in de hand gewerkt. Een van die omstandigheden is bij voorbeeld de nauwe samenwerking, die tussen de drie grote vakcentrales in ons land tot stand is gekomen. Noch de PvdA, of de AR of de KVP zijn politieke vleugels van een industriële beweging. Maar aangezien men in de politiek nu eenmaal meer respect heeft voor een feit dan voor een burgemeester, heeft de samenwerking op vakbewegingsgebied tot diep in de gelederen van veel politieke partijen haar invloed doen gevoelen. Dat ook de VARA, die zich immers, hoewel geen politieke partij, even sterk met het NVV als met de PvdA verbonden voelt, die invloed onderging, ligt voor de hand. Eén uiting daarvan was bijvoorbeeld, dat KRO en VARA *samen* uitzendingen over het gemeenschappelijk actieprogram der vakcentrales gingen verzorgen. Er liggen hier mogelijkheden van een verrassende ontwikkeling, die door de 'openheid' van de VARA kan worden bevorderd. De 'openheid' van de VARA vindt thans in ruime mate erkenning. In het hoofdbestuur zitten o.a. exponenten van de humanistische en van de protestants-christelijke levensbeschouwing, terwijl eerlang een belijdend katholiek een plaats in het hoofdbestuur zal innemen. De Programma Adviesraad geeft van een zelfde alzijdige samenstelling blijk.

De schrijver van dit boekje behoorde reeds voor 1940 tot de fervente voorstanders van de doorbraak, zoals dat woord in de PvdA wordt verstaan. Hij is gedurende even lange tijd van mening, dat de omstandigheden *hier en nu* vooralsnog betekenen, dat de doorbraak zich het eerst in de wereld van de arbeiders zal voltrekken. Hij is niet geneigd de samenwerking der vakcentrales doorbraak te noemen, want elke

organisatie behoudt het volle recht van zelfstandige beslissingen. Maar voor de politieke spectator vormt deze samenwerking een aanwijzing, dat de PvdA er verstandig aan zal doen deze werkelijkheid in haar beleid te verdisconteren. Dat wil zeggen: een bewuste politiek voeren die in de eerste plaats op de loon- en salaristrekkenden is gericht, hetgeen niet betekent, dat ze per se de handeldrijvende middengroepen en kleine zelfstandigen te pas en te onpas tegen de schenen zal moeten schoppen. Het is een waarheid als een stal vol koeien, dat een politieke massa-partij er naar streeft een electorale meerderheid te behalen. Maar dat binnen afzienbare tijd één partij, welke ook, in Nederland meer dan 50 pct. der stemmen op zich zal verenigen, is een wensdroom. In Nederland is het doel van elke massa-partij dan ook de grootst mogelijke invloed te verwerven, concreet: de grootste partij te worden.

Voor de VARA geldt, wat het programma-beleid betreft, een zelfde conclusie, die nog wordt versterkt door de samenstelling die de VARA van huis uit heeft en die in de organisatie haar rechtmatige invloed doet gelden.

Omdat men de toekomst van de VARA niet los kan zien van de toekomst van het democratisch-socialisme in Nederland, (d.w.z. de parlementaire positie van de PvdA) ligt het voor de hand, dat de oude les nog altijd geldt: wie de socialistische microfoon veilig wil stellen, zal er een beschuttende wal van organisatie omheen moeten bouwen. We zijn geen kiesvereniging, we zijn een beweging. We zijn onderling van elkaar afhankelijk; het is hypocrisie dit te verbloemen, want de grote massa weet dat wij bij elkaar horen. Als we gekookt worden gaan we toch allemaal in dezelfde pot.

Massa-organisaties hebben de neiging te gaan lijken op een zeer brede maar ook zeer ondiepe rivier. De reusachtige groei van de VARA heeft ertoe geleid, dat het principiële soortelijk gewicht te klein is geworden. Er is een, naar verhouding, toch nog altijd grote kern, die uit beginsel lid van de VARA is. Maar hoe groot die kern ook zij, ze is voor 1965 te klein. Omdat in elke organisatie de mate waarin de buitenkant van het ledental kan worden vastgehouden, in sterke mate afhangt van de principiële aantrekkingskracht, die van de kern op die buitenkant uitgaat, liggen twee conclusies voor de hand, die met andere de naaste toekomst voor de VARA zullen bepalen.

Namelijk: ten eerste een opvoering van de principiële dichtheid en

vergroting van de kern door scholing op zo ruim mogelijke schaal; ten tweede: een doorwerking van de organisatie door het scheppen van nieuwe inspirerende taken voor de afdeling. Een commissie uit de verenigingsraad heeft in haar rapport 'Nieuwe Taken' de wegen aangewezen.

Samenvattend lijkt het geoorloofd de toekomst van de VARA met gematigd optimisme te beschouwen.

Als deel van een culturele emancipatiebeweging is de positie van de VARA onaantastbaar.

Als deel van de democratisch-socialistische stroming in ons land is het wel en wee van de PvdA ook háár wel en wee. Haar verbondenheid met het NVV, en in niet mindere mate de uit de historische samenstelling van haar ledental te trekken conclusies, leiden ertoe, dat zij een spiegel wil zijn voor wat in de brede massa der loon- en salaristrekkenden, van alle richtingen leeft.

De uitbreiding van de beginsel-vaste kern, en de uitbouw der organisatorische activiteiten, zullen verder het ledental en daarmee haar gehele positie zo gunstig beïnvloeden, dat er reden is op dit veertigjarig jubileum te zeggen:

VARA, van harte gelukgewenst en nu vol goede moed en frisse kracht naar het jubileum van de halve eeuw.

Proficiat!

Zeer gewaardeerde lezer(es),

Het boekje, dat u in uw handen heeft, is in drie stukken verdeeld.

Het behandelde in hoofdzaak 'de oude tijd'. Af en toe, bij voorbeeld bij de beschrijving van sommige persoonlijkheden, waren ook de vraagstukken van na 1945 tot vandaag, onderwerp. Maar ik kan me levendig indenken, dat u tijdens de lezing van dat eerste deel af en toe hebt gedacht: Dat is een beschrijving van wat voorbij is. Zo is het toevallig ook eens een keer – *geweest*. Daarom sloot dit gedeelte af met het hoofdstukje 'En verder...' waarin de schrijver probeerde een tipje op te lichten van de sluier, die de toekomst van de VARA verborgen houdt.

Is hij dan een profeet? Neen, hoogstens de kleinzoon van een profeet. Maar vaak is het mogelijk door het verleden het heden te verstaan; soms kan men uit het *nu* afleiden *wat komen zal*. Eerlijk is eerlijk, dát is ook de reden waarom 'gisteren, vandaag en morgen van de VARA' in dit ene boekje zijn ondergebracht: *ze horen bij elkaar!*

U belandt nu, zeer gewaardeerde lezer, in het gedeelte van het boekje, dat het 'heden' tot onderwerp heeft.

Waarom voor het 'heden' veel woorden gebruiken? Eén beeld zegt meer dan duizend woorden, moet een of andere Chinees hebben georakeld. Laat foto's vertellen hoe het 'heden' is.

Mr. R. A. Zepherian

Mr. Warren L. Galt

Mr. Van Gump

Joop Smits 4

Michiel de Ruyter 5

Teddy Stoltzen 6

1961

1962

1963

Benny Behr 10

Tom Pauka 11

Jan Corduwener 12

Mies Bouwman 13

Kees Schoonenberg 15

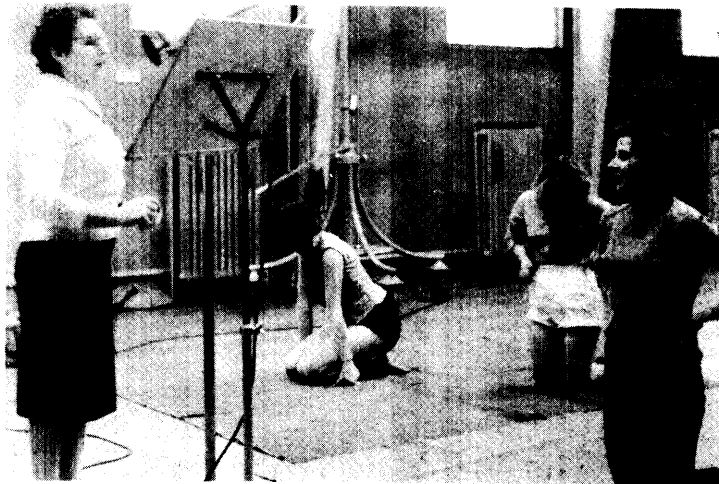

Rutger Schoute 17

Ger Daalhuizen 18

Lien Dreese 19

Bert Garthoff 20

Ary van Nierop 21

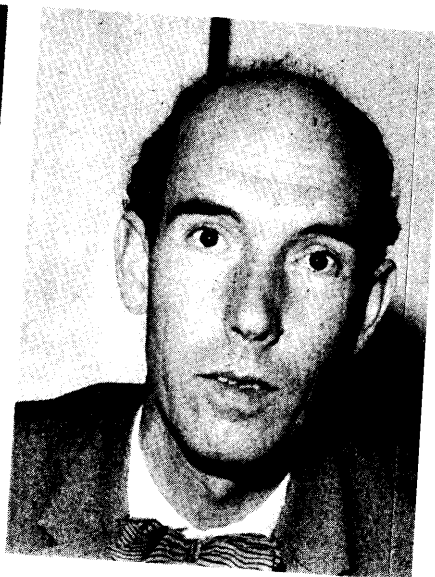
Ary van Nierop 22

Jeep Koopman 23

Letty Kosterman 24

Joop Söhne 25

Paul Godwin 26

De Merels 27

Pier Tania 30

Herman Wigbold 31

Christel Adelaar 32

Prof. mr. A. D. Belinfante 33

Yoka Berretty 34

Kees Brusse 36

Rudi Carrell 38

Maud 40

*Vader Wim en zoon Peter
van Halm 39*

Jetta van Leeuwen 41

Bob Spaak 42

Jilles Diergo 43

Theo Eerdmans 44

Joop van Tijn 45

Dr. Lou de Jong 46

Milo Anstadt 47

Koos Postema 48

Rob de Nijs 49

1. VARA's Aetherforum:

Harriët Freezer (tweede van rechts): journaliste. Woont in Bilthoven. Heeft een zeer persoonlijke vorm van ironie, waarmee ze zelfs de emancipatie (!) relativeert.

Bob Nahuysen (rechts): ook journalist, chef van de Haagse redactie van Het Vrije Volk.

Herman Molendijk (tweede van links): ondanks zijn gepensioneerd zijn een jeugdig-strijdbare socialist, deze oud-burgemeester van Amersfoort. Bezit een ruime belangstelling voor cultuur en kunst. Heeft die belangstelling tijdens zijn burgemeesterschap in tal van praktische daden verwerkelijkt.

Henri Knap (links): stijlvolle journalist, populair als 'Dagboekancier' in de hoofdstad. Zorgt in het Aetherforum voor een lachertje (de anderen trouwens ook), omdat hij de kunst verstaat ernstige dingen met een lach te zeggen. Heeft zich ook beijverd voor de dierenbescherming – voorzitter van de afdeling Amsterdam van de betreffende vereniging – en deed en doet ook veel voor de journalisten-opleiding in dit land. Auteur van enkele literaire boeken met prachtige verhalen.

Mr. G.P.J. Cammelbeeck (midden): voorzitter van het Aetherforum, voordien voorzitter van 'Welbeschouwd', het forum van de VARA-televisie. Kreeg verder bekendheid als de stijlvolle officier van justitie in VARA's TV-rechtbanken. Is advocaat en procureur in Eindhoven, staat aan het hoofd van een gezellig, niet zo klein gezinnetje, en vindt daarbij tijd de Partij van de Arbeid te vertegenwoordigen in de Eerste Kamer.

Dit Aetherforum werd enkele jaren geleden gevormd en maakte o.a. deel uit van de Rotonde-programma's.

2. Mr. Maarten Vrolijk: de tegenwoordige minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, is uit de journalistiek naar voren gekomen. Bij de VARA kreeg hij bekendheid als de, vlot en raak formulerende, voorzitter van het Journalistenforum 'Bij nader inzien', dat zondags eenmaal in de veertien dagen honderdduizenden luisteraars en luisteraarsers boeide.

3. Max van Gijn: De zoveelste journalist, die mede door de radio bekendheid verwierf. Max is buitenlandredacteur bij Het Vrije Volk, maar in den lande toch vooral de man die voor ontelbaren (niet alleen VARA-leden) letterlijk voor dag en dauw de ochtendbladen doorkijkt. Voor menig een fungeert Max van Gijn met zijn vroege radiorubriek als... wekker...

4. Joop Smits: Een opgewekte Groninger, jaren geleden door Johan Jong ontdekt als... zanger. Zingende omroeper dus, of omroepende zanger. Ook vooral door de kijksters, graag gezien als televisie-omroeper. Is trouwens in de omgang ook een keurig persoon, goedlachs, goedgehumeurd, zoals zijn montere stem ook verradt. Zingt zelf ook dolgraag bij De Jonge Flierefluiters.

5. Michiel de Ruyter: Wat Michiel niet van jazz weet, is niet de moeite van het weten waard. Journalist met eigen (jazz)stijl, wat sombere voordracht, die het evenwel in jazz-kringen bijzonder goed doet. Consciëntieus, en daarom veelvuldig aangezocht, jurylid van tal van jazz-evenementen.

6. Teddy Scholten: De allereerste televisie-omroepster in Nederland. Zeker wat de kleurentelevisie betreft, want doórvóór trad ze al op, toen bijna nie-

mand in ons land gewoon zwart-wit-televisie had... Doet met oprecht veel genoeg het VARA-radioprogramma 'Terwijl de was droogt', 's maandags-morgens eens per veertien dagen.

7. André de Raaff en Jacques Schutte: Een duo van de Nederlandse Radio Unie, dat in 1965 zijn zilveren bestaan vierde. Een zeldzame twee-eenheid, hun samenspel op twee piano's is een unieke combinatie.

8. Rita Reys: 'First Lady of Jazz'. Volgens deskundigen is Rita Reys de enige Nederlandse zangeres, die werkelijk jazz kan brengen zoals het moet. Met Pim Jacobs vormt ze een goed huwelijk, ook in muzikaal opzicht.

9/10. Sem Nijveen en Benny Behr: Een violisten-duo dat in de gehele wereld triomfen heeft gevierd. Voor microfoon en camera. Behalve samen vioolspelen zijn ook hun dialogen de moeite van het aanhoren alleszins waard.

11. Tom Pauka: Weer een journalist. Een van de eersten, die de moderne stijl van het harde interview introduceerde. Is trouwens een van de beste judo-ers in de journalistiek. Maakt graag aparte, onthullende klankbeelden.

12. Jan Corduwener en zijn orkest: Jan Corduwener komt uit de Max Tak-school, beter gezegd de Max Tak-bak, zijnde de orkestbak van het Tuschinskitheater in Amsterdam, waaruit zovele prominente musici zijn geklommen. Jan was een graag gehoord violist in het Metropole-orkest. Hij vormde een eigen ensemble, waarbij hij ook met veel succes in eigen stijl gezongen heeft.

13. Mies Bouwman: Mevrouw Timp komt uit de journalistiek. Via 'Open het dorp' en 'Zo is het toevallig' heeft ze populariteit en onrechtvaardige verguizing leren kennen. Monter en ongeschokt presenteerde ze 'Anders dan anderen'. En onze goeie, ouwe VARA-radio verlevendigt ze met graag beluisterde rubrieken zoals 'Zij, die van de zon leven'. 'Het liefst schrijf ik eigenlijk stukjes,' heeft ze eens een VARA-medewerker toegefluisterd. Dat doet ze dan ook. In onze VARA-radio- en TV-gids.

14. Wim de Bie: Lange jongeman, met (vrij) lang haar. Maar niet alleen daarom opvallend deelnemer aan een NRU-kleinkunscursus. Een van die jongeren met opbouwende ideeën, die ook gerealiseerd worden. Bij voorbeeld in 'Uitlaat', VARA's programma voor jongeren.

15. Kees Schoonenberg: Clubhuisbaas bij de VARA-radio op woensdagmiddag. Meer dan middelmatig goochelaar (maar daar hoor je zo weinig van uit een luidspreker), meer dan middelmatig tekstschrijver; daar kan Wim Kan over meespreken.

16. Loeren aan de Hor: Een dorpsgemeenschap die alleen maar bij de VARA-radio bestaat. Een autonome gemeente, die zelfs een president heeft gekozen. Een gehucht, waarin van alles gebeurde, gebeurt en nog zal gebeuren.

17. Artistieke Staalkaart: Een radio-uitzending op niveau, die nota bene al 'een eeuwigheid' in de lucht is. Rutger Schoute, de bedachtzame verteller over muziek, is er nog altijd in te horen.

18. Ger Daalhuizen: Toen de eerste ruimtevaarders op de maan landden, speelde Ger Daalhuizen er al bas... dat is een studiograpje, waaruit blijkt hoe frequent, maar ook hoe goed, de heer Daalhuizen de bas bespeelt in Hilversum en omgeving. Voor radio en televisie.

19. Lien Dreese (en Greetje Voorn, rechts op de knieën): Lien Dreese heeft de radio-ochtendgymnastiek voor de vrouw (maar voor haar niet alleen) tot een populair begrip gemaakt. Zoals zij het woord 'bips' uitspreekt voor de microfoon...

20. Bert Garthoff: De stem op de vroege zondagmorgen, weer of geen weer. Meer dan 500 zondagochtenden heeft Bert luisterend Nederland 'goede-morge' gewenst, op zijn onnavolgbare, uitermate gezellige, nooit oppervlakkige manier. Een verteller, een natuurliefhebber, die het ook niet-natuurliefhebbers duidelijk kan maken. Dat hij ook van mensen houdt, bewezen zijn prestaties van 'Anders dan anderen' voor de VARA-televisie. En zijn radioserie 'Onbewoond', waarin hij bekende en onbekende Nederlanders laat vertellen welke grammofoonplaten zij zouden meenemen naar een onbewoond eiland.

21. Ate Doornbosch: Speurder naar nog juist te achterhalen, bijna vergeten, volksliedjes. Een man die de VARA-radio gaat verlaten – of al verlaten heeft omdat zijn speuren de aandacht van de regering heeft getrokken. Ate zal toch nog wel eens juweltsjes van volkslied-kunst aan de VARA-microfoon toevertrouwen, maar 'Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk' wordt dé opdrachtgever.

22. Ary van Nierop: Programmaleider van de VARA-radio, een climax van een zeldzame radiocarrière. Een man, die in den lande vooral befaamd is geworden door de manier waarop hij het spelletje 'Het hangt aan de muur en het tikt' voor de microfoon heeft geleid. 'Ik hou helemaal niet van spelletjes,' heeft hij eens verzucht. Maar hij houdt van de radio. En van de VARA.

23. Joop Koopman. De moeilijke functie van samensteller en regisseur van radio-amusement, heeft hij! Hij bezit een enorm verantwoordelijkheidsgevoel en een nauwlettend artistiek geweten. Joop zal het nooit 'effetjes doen'.

24. Letty Kosterman: Letty komt uit het onderwijs in Utrecht. Laseens een tekstje voor de microfoon, en presenteert nu hele blokken van programma's. Ze heeft een lach in haar stem, en kan ondeugend interviewen.

25. Joop Söhne: Uit het onderwijs afkomstig. Was, evenals Joop Koopman, eerst omroeper, toen werden jeugduitzendingen aan hem toevertrouwd en nu ook amusementsprogramma's voor volwassenen. Joop zelf lacht graag en veel. Hetgeen in zijn programma's ook doorklinkt. Het kleuterprogramma 'Olleke Bolleke' was (en is) zijn visitekaartje.

26. Paul Godwin: De laatste violist uit de eredivisie van een Marek Weber, Dajos Bela. Uitermate consciëntieus. Speelt alles met enthousiasme. Een groot kunstenaar.

27. De Merels: Een van VARA's zangkoren, die o.l.v. Lo van der Werf op gezette tijden voor een fris, tintelend en sprankelend brokje radio-uitzending zorgen.

28. VARA-Dansorkest: Is de voorzetting van De Ramblers, opgericht en vele, vele jaren aangevoerd door wijlen Theo Uden Masman. Die moeilijk te bezetten plaats van orkestleider wordt thans ingenomen door Charlie Nederpelt. In het VARA-Dansorkest excelleert nog altijd slagwerker Kees Kranenburg, de enige ' Rambler van het eerste uur' die hier nu nog over is...

29. Piet te Nuyl: Eens radio-omroeper, man met de donkere, ietwat ver-

sluierd-droefgeestige stem, maar zeker geen droefgeestig mens. Nu alweer enige jaren hoofd van de VARA-TV-sectie. Dat betekent vergaderen, vergaderen en nog eens vergaderen.

30. Pier Tania: Journalist, redacteur, nieuwslezer (Radionieuwsdienst), documentaires-maker. Een bewogen televisieman, geëmotioneerd door onrecht, dat ook in onze 'welvaartsstaat' nog bestaat. Een goed collega, die onlangs de meeste stemmen haalde van het VARA-personeel toen een nieuwe groepsraad (personceelsvertegenwoordiging) werd gekozen.

31. Herman Wigbold: Geboren te Vlaardingen. Journalist bij de socialistische pers. Kwam bij de televisie voor actualiteiten. Hoofd van 'Achter het nieuws'. Hij werd ook eindredacteur van 'Zo is het toevallig ook nog eens 'n keer...' Trok de binnenlanden van Borneo in. Interviewde niet alleen vrienden, integendeel. Hoopt van ganser harte hiermee door te kunnen gaan.

32. Christel Adelaar: Eens Pipo de Clowns echtgenote. Schuwde deze eenzijdige populariteit. Zingt liever authentieke volksliedjes. Vertelt graag over en zingt van folklore op schoolconcerten. Presenteert serie volksliedjes-programma's voor de VARA-televisie. Inmiddels echt gehuwd (niet met Pipo) En heel gelukkig.

33. Prof. mr. A. D. Belinfante: President van de eerste VARA-TV-rechtbanken. Verkeersdeskundige bij uitstek, maar behalve dit ook zeer telegeniek. Z'n ironische manier van ondervragen kwam zeer dicht bij de werkelijkheid in de Nederlandse rechtzalen. Verrukkelijke echt Nederlandse tegenhanger van rechters uit Amerikaanse tv-series. Overtuigd humanist.

34. Yoka Berretty: Een vrouw van 'Zo is het toevallig ook nog eens 'n keer'. En daar is alles mee gezegd. Yoka heeft nooit consequenties geschuwd, heeft nimmer geaarzeld, maar altijd volledig achter dit satirieke programma durven staan.

35. Jan Blokker: Filmdeskundig journalist, schrijver van 'Fanfare' en andere filmverhalen, trouw medewerker aan de VARA-televisie en aan de VARA-radio. Voor beide media getuigt hij van zijn persoonlijke visie op nieuwe en oude rolprenten.

36. Kees Brusse: Bij alle reeds bijeengegaarde roem, als toneelspeler, als filmacteur, als radiofiguur, als filmregisseur, heeft Kees Brusse nog een nieuwe populariteit weten te verwerven als Commissaris Maigret, de hoofdpersoon in Simenons verhalen. Een door en door doorleefde Brusse-creatie.

37. Tom Manders: Vijfendertig televisieshows, nog veel meer radioprogramma's en nu zelfstandig filmer. De laatste seizoenen lanceert de VARA-radio zijn Dorus-figuur weer.

38. Rudi Carrell: Het televisietalent van Nederland. Winnaar van de zilveren roos van Montreux in 1964. Gelanceerd door de VARA-televisie. Maakte dertig verrukkelijke televisieprogramma's, en ook menig overrompelend radio-uurtje. Ging tot twee maal toe voor de VARA naar Davos. Wijdte zich – tijdelijk – aan de Duitse televisiekijkers. Maar komt daarna hopelijk weer bij onze VARA terug.

39. Vader Wim en zoon Peter van Halm: Vader Wim van Halm heeft menig puntje op de i gezet in de VARA-radorubriek 'De puntjes op de i' (van het nvv). Direct na de bevrijding was Wim van Halm ook een graag ge-

hoorde gast in tal van VARA-jeugdprogramma's (door Gabri de Wagt met name). Zoon Peter van Halm heeft zich meteen tot de (VARA) televisie gewend. En regisseert documentaires. Over de Wegenwacht, en over ander toerisme. En over het NIVON. En over de VARA. Want Peter regisseerde de nieuwste VARA-film.

40. Maud: De quiz-assistente. Maar ook de verzorgster van een graag en gretig en veelvuldig gevolgde puzzelrubrick in VARA's Radio-TV-gids.

41. Jetta van Leeuwen: Een van VARA's vriendelijkste omroepsters op het scherm. Ondanks een niet eens zo heel klein gezin vindt zij tijd, lust en gelegenheid om de vele kijkers en kijksters regelmatig nieuwe VARA-TV uitzendingen aan te kondigen. Bij Jetta zelf thuis heet zij: 'Mooie Jetta'.

42. Bob Spaak: Sportjournalist, maar één die zich door geen enkele sportgebeurtenis, hoe adembenemend ook, ooit heeft laten meeslepen. In die moeilijke, keiharde, pijlsnelle wereld vol records, vreugde en leed, is Bob Spaak als dagbladjournalist, als radiosportcommentator, als televisie-presentator nuchter met beide benen op de grond blijven staan.

43. Elles Berger: Eens microfoniste in het Olympisch Stadion te Amsterdam. Elles is met een voetballer getrouwd. Zij is een van Nederlands charmantste televisie-omroepsters. Overigens is ook zij de radio niet vergeten, want ze presenteert mede het VARA-radioprogramma 'Uitlaat' voor onze jongeren.

44. Theo Eerdmans: Nederlands eerste quizmaster voor radio en televisie. Ook door de VARA ontdekt en gelanceerd. Spits, puntig, waar nodig hard, maar altijd menselijk, juist door zijn ontwapenende humor.

45. Joop van Tijn: Evenals de man, die hij tijdelijk verving, journalist. Als quizmaster een totaal andere stijl demonstrerend. Misschien studentikozer.

46. Dr. Lou de Jong: Met gepaste trots telt de VARA-televisie ook dr. L. de Jong onder haar vaste medewerkers. Verzorger en presentator van de tv-rubrick 'De wereld van vandaag'. In den lande nog bekender geworden door de onthullende en soms verbijsterende serie 'De bezetting', die de Nederlandse televisie onlangs aan de zware en zwarte bezettingsjaren wijdde.

47. Milo Anstadt: Opvallende televisiemaker, regisseur van VARA's tv-rechtbank, regisseur van 'De bezetting', maar ook maker van uitstekende artistieke programma's. Winnaar van de televisieprijs van het Prins Bernhardfonds.

48. Koos Postema: Een van de presentatoren (en redacteurs) van 'Achter het nieuws'. Aanvankelijk onderwijzer, toen radioverslaggever (al bij de VARA) en nu televisie. Eigen stijl, die soms prikkelt, maar dat wil hij juist.

49. Rob de Nijs: Tiener-idoel. Heeft echter heel wat meer in zijn mars. VARA-televisie was erg gelukkig met Robs serie 'tijdschriften' op de televisie. VARA-radio hoopt Rob ook nog vele, vele jaren te brengen.